

M. B. A. 52

82

✓ 78
78

616

78~~78~~
78

Η ΑΝΝΙΩ

ΚΙ' ΑΛΛΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

PRINTED IN GREECE 1923

Μ. Β. Νο. 52

Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΑΝΝΙΩ

Κ' ΑΛΛΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

ΜΕΤΑ ΚΡΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Κ. ΠΑΛΑΜΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,,
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1923

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ

— «Τὰ Τραγούδια τῆς ἐρημιᾶς». Τὰ ἀποκαλυπτή-
του Κωσταντίνου Χατζοπούλου. Ὁ ποιητὴς παρου-
σιάζεται ξαφνικὰ κύριος. Τὸ δημοτικὸ τραγούδι στήν
ἀδολώτερη ἔκφραση τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, αἰσθημα πὺν
γίνεται γλῶσσα, καὶ πὺν εἶναι τὸ τραγούδι τὸ ἡπειρω-
τικόν, εὐλογημένο ἀπὸ τὴ Ρούμελη, ἀπὸ τὴ Μοῦσα,—
ταιριάζει νὰ τὴν εἰποῦμε—τὴ Ρούμελη. Καὶ μαζὶ κάτω
ἀπὸ τὴ δροσιὰ τοῦ Κρυστάλλου καὶ ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ
Δροσίνου μ' ἕνα στερεὸ ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς πάτημα, τὸ
βῆμα τοῦ νέου ποιητῆ. Καὶ ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς τὸ δακρύ-
βρεχτο ὄραμα μιᾶς πεθαμμένης πὺν ἑξακολουθεῖ νὰ
ρίχνει στὸ στίχο του ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ μιὰ λάμψη
μελαγχολικὴ κρυφὴ σὰ νὰ ἔρχεται ἀπὸ τὸ φεγγάρι.
Ὅμως ἴσα μὲ τὴ σελίδα 36 τοῦ βιβλίου τὸ τραγούδι
δὲν εἶναι παρὰ σὰν ἄψογα ἐκτελεσμένο θέμα ἑνὸς
καλοῦ ποιητῆ μαθητευόμενου. Ἀπὸ τὴ σελίδα 37 ὁ
σκοπὸς ἀλλάζει. Ὁ ποιητὴς βρίσκει. Κυριαρχεῖ. Στὸ

ποίημα «Καθὼς περνοῦσες» κρατιέται ἀγέραστη ὅλη ἡ γοητευτικὴ τεχνοτροπία τοῦ ποιητῆ, πὺν μονάχος ἴσως, περισσότερο κι ἀπὸ τὸ Λάμπρο Πορφύρα, τραγουδιστὴν ἐν τούτοις ἀμίμητο στὸ εἶδος του — θὰ μποροῦσε νὰ χαιρετιστῇ **μουσικός**. Δείχεται σὲ σπέρμα πὺν ξεφτυρώνει μόλις, μὰ πόσο χλοερό, πόσο ζωηρὰ ἐξαγγελτικὸ τῆς ὑστερονότερης τέχνης πὺν θὰ ξεδιπλωθῇ στὰ «Ἐλεγεία καὶ τὰ Εἰδύλλια», καί, σφραγίζοντας ρυθμικὰ τὸ «Φθινόπωρο», θὰ ἔδειχνεν ὅλη της τὴν ὁρμὴ καὶ τὴ μαστοριὰ σιτοῦς «Βραδινὸς θρύλους», Ἡ «Φλογέρα» τῶν «Τραγουδιῶν τῆς ἐρημιᾶς» μᾶς φέρνει νὰ συλλογιστοῦμε πὺς τὸ λάλημά της ὅταν ὁ ποιητὴς φυσάει μέσα της τὴν ψυχὴ του δὲ λείει τὸν πόνο μόνον τοῦ ἀπλοῦ βοσκοῦ, μὰ μπορεῖ νὰ ὑφωθῇ σὲ κοσμογονικὸ τραγούδι καθὼς τὸ ξέρουμε ἀπὸ κάποια εἰδύλλια τοῦ Θεοκρίτου κι ἀπὸ κάποια μυθολογικὰ ποιήματα ἐνὸς μεγάλου γάλλου ποιητῆ, τοῦ *Henri de Régnier*, πὺν θὰ ἤθελα νὰ τὸν προσέξουν οἱ νέοι μας πολὺν περισσότερο κι ἀπ' ὅτι προσέχουν ἄλλους. Τὰ «Ὅνειρα Ἀγάπης» θὰ ἤθελα νὰ τὰ προσέξουν ὅμοια οἱ νέοι μας καὶ μόνον γιὰτὶ γραμμένα εἶναι, ἂν καὶ πρωτάρικα, στὸ δεκατρισύλλαβο τὸ στίχο τὸν ἐκφραστικώτατο πὺν καθιερωμένος ἀπὸ τοὺς μεγάλους μας μετρητικούς, τὸν Πολυλᾶ καὶ τὸν Καλοσγοῦρο, εἶναι κοῖμα πὺς σήμερα φαίνεται παραμερισμένος ἀπὸ τοὺς ποιητὲς μας πὺν ἀποκλειστικὰ μεταχειρίζονται τὸν ἐντεκασύλλαβο. Τὰ «Χεινοπωριάτικα» εἶναι γιὰ μένα ἀδίσταχτα τὰ μαργαριτάρια τῆς

συλλογῆς. Ἄν κανεῖς μὲ ρωτοῦσεν: ἔχετε στίχους μέσα στὴ νέα ἑλληνικὴ ποίηση ποὺ νὰ μᾶς φέρουν κοντὰ στὸ αἶσθημα καὶ στὴ χάρη τῶν Ἰντερμέδιων, τῶν παγκόσμιας φήμης τραγουδιῶν τοῦ Ἀῖνε; — Θὰ ἀπαντοῦσα: — Ἔχουμε τὰ «Χεινοπωριάτικα» τοῦ Πέτρου Βασιλικοῦ. Τὰ ἔξη δυνατὰ σκαλισμένα ἀνάγλυφα ποὺ ἀκολουθοῦν, τὸ «Χειμώνιασμα», ἡ «Σπορά», ἡ «Βοσκοπούλα», ἡ «Χιονισμένη νύχτα», ὁ «Καταρράχτης» καὶ ἡ «Ἐκάτη» μᾶς δείχνουν πῶς ὁ κυρίαρχος ποιητὴς ξέρεי, κατὰ τὸ κέφι του, παραμερίζοντας τὴ μουσικὴ ἀπαλότητα ποὺ ξεπέφτει σὲ χαυνότητα κάποτε, νὰ μᾶς δώσῃ δείγματα δυνατοῦ χαριστῆ τῆς μορφῆς, Ἕλληνα παρνασσιέν, ποὺ ὠφελημένος θὰ πέρασε ἀπὸ τὸ ἀργαστῆρι ἐνὸς Θεοφίλου Γωγιέ, τὴν ὥρα ποὺ θὰ δούλευ' ἐκεῖνος τὰ «Σμάλτα καὶ τὶς Λαχτυλιδόπετρες». «Τὸ τραγούδι τοῦ Λίνου» μᾶς φέρνει ἄλλοῦ. Ἡ ἔμπνευση ἀριστοκρατικώτερη· πνευματικώτερη ἢ ὁμορφιά· τὰ ὑπονοούμενα, τὸ μυστήριον, ἡ ἔκφραση ἑλλειπτικὴ, κάτι ποὺ πολὺ περισσότερο σωπαίνει παρὰ μιλεῖ· τὸ σκιόφωτο· ξεμυτίζει ξωτικὸς ὁ συμβολισμός. Ὁ ποιητὴς καὶ μὲ τὴν ἀφιέρωσή του ἀκόμα δείχνει πῶς δὲν τοῦ εἶνε ξένη καὶ ἡ πολιτεία μου· μὰ ἡ στάση του, πόσο διαφορετικὴ! «Κι ἀπὸ τὸ τραγούδι τοῦ Λίνου», ποὺ μᾶς πάει, καθὼς θὰ ἰδοῦμε, στὰ «Ἐλεγεία καὶ τὰ Εἰδύλλια», ὁ ποιητὴς μᾶς φέρνει στὴ μνήμη πῶς ἡ ποίηση, ἀνίσως καὶ δὲν μπορεῖ νὰ κάμῃ χωρὶς τὶς ἰδέες, γιὰτὶ ἡ ποίηση μὲ τὸ λόγο καθὼς παρουσιάζεται, εἶναι τέχνη

σὴν πρὸ σημαντικὴ τῆς ἐκδήλωσης, ἰδεολογική,— ὅμως ἡ ποίηση ἀπὸ τὴν ἄλλην τῆς ὄψης μπορεῖ ἐξαίρετα νὰ ζήσῃ καὶ νὰ τραβήξῃ ἔμπρός, χωρὶς ἰδέες· γιὰτὶ ἡ ἴδια ἡ ποίηση εἶναι ἰδέα. Κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ λόγο τοῦ Γκαῖτε: Ὑπάρχει μὰ ποίηση χωρὶς εἰκόνες· γιὰτὶ ὑπάρχουν ποιήματα ποὺ εἶναι, τὸ καθένα, εἰκόνα.

— Τὰ «Ἐλεγεία καὶ τὰ Εἰδύλλια» μᾶς μεταφέρουν ἄλλου· ἀναπνέω μέσα σ' αὐτὰ κάποιον ἄλλον ἀέρα, διαφορετικὸν ἀπὸ ἐκεῖνον τῶν «Τραγουδιῶν τῆς Ἐρημιᾶς». Τὸ «Τραγούδι τοῦ Λίνου» εἶναι ἡ γέφυρα ποὺ μᾶς πηγαίνει ἀπὸ τὰ χλωρὰ περιβόλια τοῦ πρώτου ποιητικοῦ του βιβλίου στοὺς ἀέρινους ἀπὸ χρυσὰ καὶ μολυβένια σύγνεφα τόπους τοῦ δεύτερου. Ἕνας μαῦρος ἴσκιος παίζει τὸ βιολί του σὲ ξανθὸ νησί τῆς ἀγάπης. Μ' ὅλη τὴν ξανθάδα του τὸ νησί μὰ λευκὴ καταχνιὰ τὸ περιζώνει. Τὸ βιολί ποὺ ἀκούγονταν καθαρώτερα σὲ πρωτινὰ χλωρὰ περιβόλια μᾶς σκορπίζει τώρα τοὺς ἤχους του, πολὺ συχνότερ' *en sourdine*, πῶς νὰ τὸ πῶ! Ἡ τέχνη φαίνεται ξελαφρωμένη ἀπὸ τὸ πολὺ τῆς λογοτεχνικῆς ρητορικῆς ποὺ ἀναγκαστικὰ κλείνει κάθε εἶδους ποίηση, καὶ ἡ πρὸ μεγάλῃ, ἐκείνῃ συχνότερα. Μιλάει μὲ κομμένα ξεφωγητά, ὅ,τι ἀρχίζει δὲν τὸ τελειώνει· μισολέει· ὅ,τι χάνει σὲ πλαστικότητα, σὲ μουσικότητα τὸ κερδίζει. Ὁ Βερλαῖν καὶ ὁ *Henri de Regnier* σὴν πρώτη του περίοδο μᾶς θυμίζουν ἀνάμεσ' ἀπὸ τοὺς στίχους τῶν Ἐλεγείων καὶ τῶν Εἰδύλλιων πῶς ζοῦνε ἄλλου καὶ

βασιλεύουν. Ὁ γαλλικὸς συμβολισμὸς, ὁ, ἐδῶ καὶ εἴκοσι-
πέντε χρόνια, ὠριμασμένος, μᾶς παρουσιάζεται. Ὁμως
ἡ νέα Ἑλληνικὴ ποίηση κερδίζει πάντα, γιατί ἐκεῖνος
ποὺ ἐπηρεάζεται, καθὼς συνηθίζουμε, νὰ λέμε ἀπὸ
τὰ ξένα, εἶναι ποιητὴς γερός. Γι' αὐτὸ καὶ πρωτότυπος
ἐκεῖ ποὺ κανεὶς θὰ μπορούσε νὰ τὸν χαρακτηρίσῃ
μιμητὴ. Ὅ,τι ἀδιάκριτα κ' εὐκολοεξέταστα λέμε μί-
μηση, δὲν εἶναι, ὅταν πρόκειται γιὰ ἔργα τέχνης ποὺ
ἀξίζουν (ὅσο κι ἂν θέλουμε νὰ κατεβάσουμε τὴν ἀξία
τους μὲ τὸ μιμητικὸ τάχα στοιχεῖο ποὺ τοὺς τὸ ξε-
σκεπάζουμε), δὲν εἶναι παρὰ ἀπλὲς ἀναγκαῖες ἀναλο-
γίες καὶ διανοητικὲς συγγένειες. Καλὰ καλὰ νὰ τὸ
ἐξετάσῃς, ἐπηηρεασμός, ἐπίδραση δὲ σημαίνουν,
ἀπόλυτα, τίποτε. Εἶναι κάτι σχετικόν, καὶ κατὰ τὴν
περίστασιν, σύμφωνα μὲ τὸ πρόσωπο ποὺ ἐπηρεάζε-
ται, τὸ μέτριον ἢ τὸ διαλεχτό, ἄλλοτε μπορεῖ καὶ σιὸ
παθητικόν, ἄλλοτε, λογικώτερα, σιὸ ἐνεργητικόν τοῦ
προσώπου. Μάλιστα δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχῃ ἄνθρω-
πος διανοούμενος, μέσα καὶ σ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς
οἰκοδόμους τῶν ἀθάνατων μνημείων τέχνης, φιλοσο-
φίας, ἐπιστήμης ποὺ νὰ μπορῇ σωστὰ νὰ εἰπωθῇ
πρωτότυπος. Καὶ ἡ πρωτοτυπία εἶναι σὰν τὴν ἐλευ-
θερίαν· τὴν πλάθουμε σιῶναιρό μας· δὲν ὑπάρχει.

*
* *

Ὑστερ' ἀπὸ πολὺν καιρὸ (τὰ Ἑλεγεία καὶ τὰ Εἰ-
δύλλια εἶναι τοῦ 1898 καὶ ἡ «Ἀγάπη σιὸ χωριό» τοῦ

1910), σ' αὐτὸ τὸ μεταξὺ ὁ ποιητὴς ταξιδευτὴς τρι-
 γυριστὴς, πειραματισμένος, ἐπηρεασμένος, μεστωμένος
 ἀπὸ ἄλλες ἰδεολογίες καὶ τεχνοτροπίες, ἐρωτευμένος
 μὲ νέα πνεύματα, ξεφανερῶνεται χειριστὴς τοῦ πεζοῦ
 λόγου τοῦ πρὸ ὕλιστικοῦ ὕστερ' ἀπὸ τὸ μεταχείρισμα
 τοῦ στίχου τοῦ σχεδὸν ἄσαρκου· διηγηματογράφος
 πραγματιστὴς, σχεδὸν φωτογράφος καὶ τῆς γλώσσας
 σιὰ διαλεχτικά της ξεχωρίσματα, καθὼς τὸ δείχνει ἡ
 « Ἀγάπη σιὸ χωριό », ζωγράφος τῆς χωριάτικης ζωῆς
 πιστὸς ἴσα μὲ τὰ σύνορα πρὸς χρειάζονται ἀπαραίτητα
 γιὰ νὰ μὴ γλυσιτρήσῃ ἡ καλλιτεχνικὴ ἀναπαράστασις
 σιὸ λαογραφικὸ περιμάζεμα. Καὶ πρέπει νὰ προσέ-
 ξουμε σιτὴ δύναμις τοῦ ποιητῆ πρὸς μὲ τὴν εὐλύγιστη
 κινήτικότητά της φαντασίας τοῦ μόλις ξεφεύγοντας
 ἀπὸ τὸ μουσικὸ ἀντικαθρέφτισμα τοῦ ἀποκλειστικό-
 τερα ὑποκειμενικοῦ λυρισμοῦ, στέκεται σὰν κυρίαρχος
 ἐπάνω σιὸ ἔδαφος τέχνης ὁλότελ' ἀντίθετης, φυσιο-
 κρατικῆς, μὲ τὴν ἀξίωσιν μιᾶς, καθὼς ἤθελε νὰ φαί-
 νεται, ἀσυγκίνητης, ἀντικειμενικῆς, μεταγραφῆς τῶν
 πραγμάτων. Ἡ διήγησις τῆς « Ἀγάπης σιὸ χωριό »
 ξετυλίγεται ὀλάκερη σχεδὸν μέσα σιὸς διαλόγους τῶν
 ἀσήμεντων καὶ τιποτένιων προσώπων, χωριατῶν
 πάντα μικροπόνηρων, χωρὶς διόλου ὁ συγγραφέας
 τοὺς νὰ φαίνεται πὼς ἀνακατώνεται κάπως σιτὴν ὑπό-
 θεσιν, ἀπὸ μακρὰ ἢ ἀπὸ τὰ ὕψη περιβλέποντας, εἴτε
 ἀπὸ σιμὰ συμπαθητικὰ ἢ ἀντιπαθητικὰ κοιτάζοντας,
 χωρὶς καὶ μὲ κανένα κανενὸς εἶδους συμπέρασμα νὰ
 βάζῃ, σιὸ τέλος τουλάχιστο, τὴ σφραγίδα του. Ὅλα

ἀφίνονται στή διάθεση καὶ στήν ιδιοσυγκρασία τοῦ ἀναγνώστη. Τίποτε πὺν θὰ μπορούσε νὰ φανῇ ἢ καὶ νὰ κακοεξηγηθῇ, ἔστω, σὰν προσπάθεια, ἐπίδειξη, περισσολογία, θέρμη. Τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο στήν ἀνετην ἀπόλαυση τοῦ ἔργου, ἡ γλῶσσα πὺν μιλοῦν τὰ πρόσωπα· καὶ ὅλο μὲ τὴν ὁμιλία πλάθεται τὸ ἔργο· ἡ γλῶσσα του δὲν εἶναι λογοτεχνικὰ γραμμένη· εἶναι ἡ φωνὴ ξανακουσμένη στὸ φωνογράφο μὲ ὅλα τὰ φυσικὰ ξεχωρίσματα. Ὅποιος, διαβάζοντας, μπορεῖ νὰ πηδήσῃ ἀπάνω ἀπὸ τὸ ἐμπόδιο τοῦτο, θὰ μπορῇ καὶ ἀκοπώτερα νὰ αἰσθανθῇ, πῶς καὶ μὲ τὴν πρώτη διηγηματογραφικὴ δοκιμὴ του παρουσιάσθηκε **μαίτρο**. Ὁ «Πύργος τοῦ Ἀκροπόταμου», βγαλμένος στὰ 1915, θυμᾶμαι πῶς ὅταν τότε διάβασα μοῦ προξένησε τὴν ἐντύπωση μιᾶς πολὺ ἐντεχνης καὶ μὲ ὀρεξὴ συγκρατητὴ χαραγμένης ἐπαρχιώτικης μυθιστορίας, ἡθογραφικῆς βέβαια, μὰ καὶ γι' αὐτὸ πολὺ ἄξιας τῆς τέχνης πὺν ἰδανικὸ της εἶνε νὰ ζωγραφίζῃ, περασμένα πάντα ἀπὸ τὴν ιδιοσυγκρασία τοῦ καθενὸς τεχνίτη, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα ἑνὸς σύνολου κοινωνικοῦ, πὺν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ χωριό, μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ πρωτεύουσα, μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνας λαὸς ὀλάκερος, ὁ κόσμος ὅλος ἐπὶ τέλους, ἀδιάφορο. Στέκεται στήν ἔμπνευση, στήν ἀγάπη, στὴ δεξιότην, στήν **καπατσωσύνη** θὰ ἔλεγα, στὴ δύναμη ἐπὶ τέλους τῆς τέχνης τοῦ μὲ στίχους ἢ μὲ τὸν πεζὸ λόγον ποιητὴ νὰ τὸ πλατύνῃ τὸ στενὸ του θέμα ἢ νὰ δώσῃ περιορισμένα σύνορα χειροπιαστά, σχηματισμένα, στήν κάπως ἀπεριόριστην ἔκταση τῆς

ουσίας τοῦ ἔργου του. Ἡ σ' ἓνα χωριὸ μᾶς κρατᾷ μέσα μὲ τις πρωτόγονες ἀγάπες καὶ τὰ μίση του ὁ λογοτέχνης, ἢ φιλοδοξεῖ νὰ μᾶς εἰκονογραφήσῃ τὰ σημαντικώτερα τῆς ζωῆς προβλήματα τὰ ἠθικά καὶ τὰ κοινωνικά, καὶ νὰ μᾶς μπάσῃ μέσα σ' αὐτή, ἡθολόγος, ψυχογράφος, ἀνατόμος, ἀναλυτής, συνθετικός, ζωγραφικός, λυρικός, συμβολικός, φυσιοκρατικός, εὐγενικός, ὤμος, ξεσκέσπαστος, ὑπονοητικός, ἀπερίφραστος, μὲ τὴν παρατήρησή του, τὴ γλῶσσα του, τὸ ὕφος του, μὲ τὴν ὅποια του φιλοσοφία, ἢ καὶ χωρὶς καμμιὰ φιλοσοφία· δὲ μ' ἐνδιαφέρει. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, εἶναι ἡ καλαισθητικὴ ἐντύπωση, ἢ συγκίνηση, τὸ ξύπνημα τῶν αἰσθημάτων ποῦ οἱ ψυχολόγοι τὰ λένε αἰσθητικά, καλολογικά. Μοῦ τὰ ξύπνησε; Μὲ δένει πίσω ἀπὸ τὸ ἄρμα του, εἴτε ὁπαδὸς εἶναι τοῦ Κὰρλ Μάρξ, εἴτε τοῦ Ἀτίλα θαυμαστῆς, εἴτε ἐρμηνευτῆς τοῦ ἑαυτοῦ του μοναχά. Ὅλα τὰ ἄλλα ξεχωρίσματα ἔρχονται ἀπὸ πίσω.

*
* *

Στὸ περιθώριο τῆς τελευταίας σελίδας τοῦ «Ὑπεράνθρωπου» ποῦ κι αὐτὸς εἶδε τὸ φῶς στὰ 1915, σημείωσα μὲ τὸ μολύβι μου: «Ὁχι Ὑπεράνθρωπος ἕνας. Ὑπεράνθρωποι ὅλα τὰ πρόσωπα τῆς ἱστορίας αὐτῆς. Δυὸ μονάχα εἶναι ἄνθρωποι· ὁ Ζαμπακίδης καὶ ἡ ἀσύγκριτη Μαρία». Βιαστικός καθὼς εἶμαι καὶ γληγοροπέραστος — ἡ ζωὴ δὲ φτάνει — ἀπὸ τοὺς τό-

πους τῆς τέχνης, ὅσο καὶ ἂν μὲ συγκινοῦν, δὲν ἔχω καιρὸ νὰ τὴν ξεφυλλίσω πάλι τὴν ἱστορίαν αὐτή, καὶ φυλάγω μοναχὰ στὴ μνήμη μου τὴν ἐντύπωσην ἀπὸ τὴν εἰρωνεία καὶ ἀπὸ τὴ σάτυρα, ἀπὸ τὴ μὲ δίχως καλοσύνης χαμόγελο πίκρα, τὰ συστατικὰ τοῦ ἔργου ποὺ μ' αὐτὸ φανερὸ εἶναι πὼς ὁ συγγραφέας του ξεθυμαίνει χτυπώντας τις ἀδυναμίες καὶ τις ἁμαρτίες μιᾶς φιλολογικῆς γενεᾶς νέων ἀνθρώπων ποὺ μ' αὐτοὺς θὰ γνωρίστηκε, θὰ ἔζησε, θὰ δούλεψε. Τὸ ἔργο μὲ πάθος γραμμένο, χωρὶς νὰ εἶναι παθητικόν, καὶ ἀκόμα πρὸ πολὺ, συμπαθητικόν, εἶχε μολαταῦτα καθρεφτησιῇ μέσα στὴ συνείδησή μου σὰν ἀποφασισμένο κίνημα ἐνὸς δικαιοκρίτη. Γιατὶ πληγὴ ἀπὸ τίς χειρότερες καὶ τίς μολυσματικώτερες μέσα στὶς κοινωνίες τίς διανοητικές, ποὺ τίς βρίσκεις παντοῦ, καὶ σ' ἐμὰς ἐδῶ ζωηρότατα νὰ σ' ἐνοχλοῦν ἢ νὰ σὲ διασκεδάζουν, κατὰ τὴν ὥρα σου καὶ κατὰ τὸ κέφι σου, εἶναι οἱ ἀπὸ τὰ νιάτα τοὺς ἄγουροι ἢ ἀπὸ τὸ φυσικόν τοὺς ἀνίκανοι νὰ σταθοῦν καθὼς ταιριάζει στὸ πέρασμα ἢ στὸ φεγγοβόλημα τῶν μεγάλων ἰδεῶν· ἀντὶ νὰ φωτιστοῦν ἀπὸ κεῖνες, νὰ διδαχτοῦν, νὰ μάθουν πόση προσοχὴ χρειάζεται καὶ πόσος σεβασμός, πόσα ἐφόδια καὶ πόσα ὄπλα καὶ προφύλαξεις πόσες καὶ πόσα φυλαχτὰ γιὰ τὸ κοίταμα, τὸ ψάξιμο, τὸ ἄγγισμα τῶν μεγάλων ἰδεῶν καὶ τὰ πορίσματα τῶν καλῶν μαθημάτων ἀπὸ κεῖνες, θαμπώνονται, νομίζεις, καὶ ξιππάζονται, τὰ σαστίζουν καὶ δὲν καταφέρνουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ εἶναι γελωτοποιοὶ τῶν ἰδεῶν. Τοὺς κουδουνάτους αὐτοὺς τρελοὺς θὰ

ἤθελε νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ὁ ποιητής, ἴσως καὶ ἀποστοχασμὸ φιλέκδικο. Κ' ἔκαμε πολὺ καλὰ.

*
* *

Ὁ τόμος μὲ τὰ διηγήματα ποὺ ἐπιγράφονται «Τάσσω, σιὸ σκοτάδι» τυπωμένος σιὰ 1916. Ὁ ποιητής, χωρὶς νὰ τὸν ἀρνηθῇ τὸ σίχο, δὲ ζητᾷ τὴν παρὰ νὰ δειχθῇ μὲ τὸν πεζὸ τὸ λόγο σιὸ πλάϊ τῶν καλότεχρων ἐμπνευσμένων ἱστοριογράφων τῆς ὁλόγουρα ζωῆς ἢ τῶν ἄδυντων τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, καὶ νὰ σταθῇ σιὴ σειρὰ ποὺ τοῦ ταιριάζει. Ἀπὸ τὸν πόλο τοῦ λυρισμοῦ περνᾷ σιὸς ἀντίποδες τοῦ θετικισμοῦ. Μὰ τάχα ἐδῶ δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθῇ πῶς ὅτι ὀνομάζουμε ὑποκειμενισμό, ἀντικειμενικότητα, λυρισμό, ἐπικότητα, ἰδανισμό, πραγματισμό, καὶ τὰ λοιπά, δὲν εἶναι γνωρίσματα ἀκατάδεχτα μεταξὺ τους, ἀταίριαστα τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο, ξεπαγιασμένα, ἀκίνητα μὲ σημάδια μαθηματικὰ ποὺ τὰ ξεχωρίζουν. Ἡ τέχνη εἶναι μιά, κ' ἓνας ὁ ποιητής, ὅπου καὶ ὅπως ξεπετιέται, μὲ πρόσωπα ποὺ δὲν εἶναι παρὰ προσωπίδες εὐκολοκίνητες λογῆς, ποὺ ἀλλάζουν· οἱ μάσκες ὅχι τοῦ μασκαρὰ τῆς ἀπόκριας, γιὰ νὰ γελάσῃ, ἀλλὰ κάτι σὰν τὰ προσωπεῖα ἢ σὰν τὰ βαψίματα τοῦ ὑποκριτῇ γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς τέχνης του. Βέβαια πῶς ὑπάρχουν μεγάλοι καὶ δυνατοὶ μυθιστοριογράφοι, ἀκόμα καὶ πεζογράφοι γενικώτατα ποὺ δὲ γράψανε ποτέ τους ἓνα σίχο, τοῦλάχιστο ποτὲ μὲ τὸ σίχο δὲ φανήκανε. καὶ ὁμως ὁ πεζὸς τους λόγος

εἶναι μεσιτωμένος ἀπὸ ὅ,τι ὀνομάζουμε ποίηση. Μὰ ὄχι σπάνια, μάλιστα πολὺ συχνά, ὁ τεχνίτης τοῦ στίχου ὁ γνωρισμένος μὲ τὴν εὐκείτια τοῦ λυρικοῦ, μὲ τὸ σῆμα πὺν φαίνεται σὰ νὰ τοῦ κλείνῃ τὴν πόρτα τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ λόγου, ἢ νὰ τοῦ τὴν ἀνοίγῃ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὰ ἐξετάζῃ καὶ νὰ τὰ χαλνᾷ τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου, εἶναι καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ὅμοια καὶ περισσότερο ἀπὸ ἄλλους γυμνασμένος ἐντολοδόχος. Ἡ κριτικὴ χωρὶς μὴ σιτάλα ποίηση κρατιέται σιὰ ρηχά, καὶ ὅλη τὴν ἔνταση σιτὴν ποίησην ἢ κριτικὴν τὴ δίνει.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς παγκόσμιας φιλολογίας, τοῦλάχιστο στοὺς νέους καιροὺς, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ περιττὸ τὸ σημείωμα τοῦ στενοῦ δεσμοῦ τῆς μυθιστοριογραφικῆς ὁρμῆς μὲ τὴ λυρικὴ μαρτία σὲ κάποια πρόσωπα πὺν στέκουνε σιτὶς κορφές. Παραδείγματα, ὁ Γκαῖτε, ὁ Λαμαρτῖνος, ὁ Οὐγκώ, ὁ Δανούντιο, ὁ Ρενιέ. Οἱ τρεῖς μεγαλύτεροι μυθιστοριογράφοι τῆς τωρινῆς ὥρας σιτὴν ἀγγλικὴν φιλολογία· ὁ Μέρειδθ, ὁ Θωμᾶς Χάρντυ, ὁ Κίπλινγκ.

*
* *

Παρασιτρατίζω σιὸ δρόμο μου, σταματημένος ἀπὸ τὸ κοίτασμα κάποιων λουλουδιῶν, νὰ εἰποῦμε, σι' αὐτά-
κα παρὰμερα κάποιωνε στοχασμῶν. Ἦθελα νὰ ὑποστηρίξω πὺς τὸν ποιητὴ πὺν σήμερα μὲ ἀπασχολεῖ δὲν τὸν ἔβλαψε τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὸ ζωγραφικὸ πρῶτα καὶ τὸ μουσικὸ ὕστερα λυρισμό, σιτὴν πραγμα-

τολογική διηγηματογραφία· τὸ πέρασμ' αὐτὸ δὲν εἶχε τίποτε τὸ ἀφύσικο καὶ τὸ ἀπροσδόκητο. Ἀκόμα μῆτε πρέπει νὰ λησμονοῦμε πὼς κάθε φορὰ πὺν κριτικὰ κανεὺς ξεχωρίζει ἓνα διήγημα κατὰ τὸ εἶδός του, χαρακτηρίζοντάς το, λόγου χάρη, ρωμαντικό, πραγματολογικό, κοινωνιολογικό, περιγραφικό, ἡθοιογραφικό, ψυχολογικό, ἀναλυτικό, ἢ ποιητικό, ἐννοεῖ πὼς τὸ ὄνομα πὺν τὸ χαρακτηρίζει τοῦ δίνεται ἀπὸ τὸ στοιχεῖο πὺν φαίνεται ἐκεῖ μέσα πὼς κυριαρχεῖ. Μὰ ἡ κυριαρχία αὐτὴ δὲν εἶνε ἀποκλειστική, καὶ δὲν ἀπαγορεύει τὴν συνύπαρξιν καὶ ἄλλων μέσα σ' αὐτὸ στοιχείων. Ἡ ἡθοιογραφία δὲ μπορεῖ νὰ νοηθῇ στὴν τέχνη χωρὶς τὴν ψυχολογία, καὶ ὁ ψυχολόγος ἀδύνατο τοῦ εἶναι νὰ σβύσῃ ἀπὸ τὸ λογαριασμό του τὰ λεγόμενα ἡθῆ. Ἐπειτα ὁ μυθιστοριογράφος εἶναι ποιητής· καὶ συχνὰ τὸ ἀξίζει τὸ ὄνομα δικαιότερ' ἀπὸ πολλοὺς ἀρμαθιαστὲς τῆς ρίμας. Δὲν ξέρω ἂν τὸν ξάφνισε τὸ Ζολὰ ἢ θὰ τὸν κολάκευε ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐπιμονὴ τῆς ἀξιοθαύμαστης πάντα κριτικῆς του νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτό του σὰν ἕναν ἀπὸ τὸ λαμπορατόριο ἐπιστήμονα πρωτεργάτη τῆς πειραματισμένης, καθὼς τὴ βάφτισε, μυθιστορίας, ὁ τίτλος πὺν τοῦ ἔδωκαν οἱ στοχαστικώτεροι κριτικοὶ τοῦ καιροῦ του. Τιτοφορήθηκε ἀπ' αὐτούς, καθὼς καὶ εἶναι, νομίζω, δυναμερώτατος ρωμαντικὸς ἐπικὸς ποιητὴς τοῦ νατουραλισμοῦ, μὲ τὸ στοιχεῖο τὸ χτηνώδικο, κορώνα του. Ἦθελα λοιπὸν νὰ παρατηρήσω πὼς ὁ ποιητὴς πὺν μὲ ἀπασχολεῖ, καὶ λυρικὸς μὲ τὰ σύγνεφα καὶ ἱστοριστὴς μὲ τὰ πράματα, βρίσκεται πάντα

στήν πατρίδα του. "Ομως μὲ τὸν ποιητὴ μου συμβαίνει καὶ κάτι ἄλλο.

*
* *

— Γιὰ τὸ «Φθινόπωρο» εἶχα σημειώσει στὸ περιθώριο μᾶς γωνιᾶς τοῦ βιβλίου: «Ποίηση καὶ ζωὴ. Καὶ ἡ φύση γύρω σὰ χορικό. Καὶ τὸ μυθιστόρημα ὅλο σὰν τραγούδι. **Φθινόπωρο** σιὸν τίτλο διαβάξεις, χωρὶς υπότιτλο χαρακτηριστικὸ τοῦ εἴδους του. Σωστά." Αἶμα κανεὶς φτιάσῃ σὲ μιὰν ὀρισμένην ἀντίληψιν τῆς τέχνης, ἀστεῖα κατανοῦν τὰ εἶδη.» Καὶ ὅμως ἡ ποίηση τοῦ ἔργου αὐτοῦ, δηλονότι κάτι ποὺ δείχνει ἰδανικοποιημένα τὰ ἀντικείμενα καὶ μέσα σὲ θαμπόφεγγ' ὄνειρον, δὲν γίνεται εἰς βάρος τῆς οὐσίας τοῦ ἔργου, καθὼς συχνὰ συμβαίνει σὲ ἄλλα ἔργα, καὶ δυνατῶν ἀκόμα, ποὺ μῦθος δὲν ὑπάρχει· καὶ ἂν ὑπάρχῃ φυτοζωεῖ· σὰ δὲν πνίγεται στὰ γαλανὰ νερὰ ἢ στὰ μαυρονέρια τοῦ λυρισμοῦ. Τὸ «Φθινόπωρο» ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἱστορία μὲ τὴν πλεγμένη τῆς ὑπόθεσιν μὲ τὴν ἀρχή, νομίζω, καὶ μὲ τὸ τέλος τῆς. Ἀλήθεια πὼς πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες του δείχνονται πολὺ ἐπιφυλαχτικοί. "Η, καλύτερα, εἶναι ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ ἢ πολὺ θ' ἀρέσῃ, ἢ δὲ θ' ἀρέσῃ. Ἀπὸ τοὺς ἐπιφυλαχτικοὺς ἐξακολουθεῖ ν' ἀκούω στερεότυπα:—Εἶναι ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸ «Βιβλίον τοῦ μικροῦ ἀδερφοῦ»· τὸ σκανδιναβικὸ διήγημα τὸ μεταφερόμενο εἰς τὴν γλῶσσά μας ἀπὸ τὸν ποιητὴ. Καθε φορὰ ποὺ τὸ ἀκούω βρίσκομαι στενοχωρημένος. Γιατὶ πρέπει μὲ

ντροπή μου νὰ τὸ ἐξομολογηθῶ : καὶ μ' ὅλη τὴν ἐπιθυμία μου, ἀκόμα δὲν κατώρθωσα νὰ τὸ διαβάσω τὸ πολυφημισμένο αὐτό, καθὼς ἀναγνωρίζεται, ἀριστουργηματάκι. Ὅμως κάπως ξέροντας τὸν τρόπο τοῦ ἐπηρθεασμοῦ τοῦ ποιητῆ μου ἀπὸ τὰ ξένα, θὰ μπορούσα νὰ στοχαστῶ πὼς τὴν παρατήρηση αὐτὴ τὴ φέρουνε, βέβαια, στὸ πνεῦμα κάποιες, ὑποθέτω, ἀναλογίες τοῦ ἑλληνικοῦ μὲ τὸ σκανδιναυικόν, ἀναλογίες ὅμως πὺν θὰ εἶναι περισσότερο δηλωτικὲς κάποιας δύνάμης καὶ προκοπῆς τοῦ Ἑλλήνα ποιητῆ παρὰ μιμητικῆς ἀδυναμίας δείγματα. Ἐμὲ ἡ ἐντύπωσή μου τὴ μὴ καὶ μόνη φορὰ πὺν διάβασα τὸ «Φθινόπωρο», ἀπὸ τὸ ὕφος του καὶ ἀπὸ τὴ ρυθμικὴ του, εἶχε κατασταλάξει σὲ μιὰ λέξη : Ἐξαίσιο. Δὲν ξέρω πὼς θὰ μοῦ φανῇ ἂν τὸ ξανακοιτάξω.

*
* *

Κ' ἔπρεπε νὰ μᾶς κάμῃ νὰ τὴν περιμένουμε τὴν τέχνη πὺν ξετυλίγεται στὸ «Φθινόπωρο» τὸ τέλος τοῦ τόμου πὺν εἶχε τὴν «Τάσσω», «Στὸ σκοτάδι» καὶ τᾶλλα διηγήματα.» Κυρίως με τὴν «Ἀδελφὴ» καὶ μὲ «Τὸν νεῖρο τῆς Κλάρας» γυρίζουμε, ἀπὸ τὸ περπάτημα μέσα στὰ πράγματα, στὸ τρίκλιμα μέσα στὰ ὄνειροφαντάσματα. Καὶ τὰ δύο τους μᾶς παρουσιάζονται σὰν προσανακρούσματα τοῦ «Φθινόπωρου». Τὸ «Φθινόπωρο» καθὼς τὸν ἄκουσα νὰ λέῃ, σκόπευε νὰ τὸ συνεχίσῃ σὲ ἄλλο ἔργο τοῦ εἶδους του. Ὅμως ἀντὶ νὰ γράψῃ νέα ἱστορία ἔβαλε τὸ περιεχόμενό της μετου-

σιωμένο σιούς «Βραδινούς θρύλους». Καὶ ὁμως σιόν τόμο μὲ τὰ Διηγήματα χαιρόμαστε τὴν «Τάσσω» καὶ θαυμάζουμε τὸ «Σκοτάδι», γιὰ τὴ συγκρατητὴ ὁρμὴ τῆς διήγησης μέσα σιὴν πλαστικὴ συνοχὴ τοῦ ὕφους. Καὶ μὲ ὅλη τους τὴ συντομία μοῦ θυμίζουσιν τὰ μαθήματα ποὺ ἔπαιρνε ὁ ποιητὴς ἀδιάκοπα ἀπὸ μεγάλους διδασκάλους πάντα βρισκόμενος σὲ μιὰ κίνηση περιεργείας καὶ κοινωνίας πρὸς ἐκείνους, πρὸς ὅσους τοῦλάχιστο περνοῦσαν μπροσιὰ ἀπὸ τὸ κοίταμά του. Ὁ Φλωμπέρ σὰ νὰ τὸν εἶχε σαγηνέψει μὲ τὴ θεωρία τῆς ἀντικειμενικῆς τέχνης του, μὲ μιὰ σὰν ἀπόλυτη τελειότητα ἀρχιτεκτονικὰ βαλμένου ὕφους, ξαφνικά· συχνὰ τώρα τελευταῖα τὸ ἀνάφερνε τ' ὄνομά του εὐλαβητικώτατα. Σὲ παλαιότερους καιροὺς, ὁ σουηδὸς Στρίμπεργ, μὲ τοὺς ἰδεολογικοὺς του περιοδικοὺς πυρετοὺς ποὺ τότε φέρουν ὅλο νὰ παλεύῃ ἀλλάζοντας πρωτεῖκά τὴ σιὰση του, τὸν ἐνθουσίαζε. Καὶ τὸ συνταίριασμα, σὰν ξαναγεννημὸς, λογιῆς πρεσβύτερων καὶ ἁμοιαστων καὶ ἀταίριαστων μέσα σις φαντασίες τῶν νεώτερων, αὐτὸ κάνει συχνότατα τὴ σημασία καὶ τὴν ἀξία καὶ ὅ,τι ἐπὶ τέλους δὲ μπορούμε παρὰ νὰ ὀνομάσουμε **πρωτοτυπία**.

*
* *

Γνωριμιὰ μὲ τὸ Γκαῖτε. Κατασιάλαξε σιὴ μετάφραση τοῦ «Φάουστ» καὶ τῆς «Ἰφιγένειας» Ὅσοι τὰ διάβασαν καὶ εἶναι σὲ θέση κάπως νὰ κρίνουν, βλέ-

πουν τῇ διαφορᾷ μετὰξὺ ἀριστουργημάτων ποιητῶν πὺν τὰ μεταφράζει ὅποιος γραμμάτων ἄνθρωπος καὶ τῶν ἰδίων μεταφρασμένων ἀπὸ ποιητῆς πὺν σημαίνουν καὶ πὺν ἀξίζουνε, σιτὴ γλῶσσα τους. Τὰ διαβάζουμε σὰν πρωτότυπα ποιήματα ξεφτυρωμένα σιτὴ γῇ μας. "Ολα τὰλλα παρατηρήματα καὶ ξεψαχνίσματα γιὰ τὴν ἀκριβολογία ἢ γιὰ τὴν πὺδ ἐλεύθερη ἀπόδοση, γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ γίνεται ἡ μετάφραση, πιστὰ ἢ ἄπιστα, καὶ πότε ὁ μεταφραστὴς πιστὰ μεταδίδει καὶ πότε ἄπιστα, καὶ ἂν ἡ λέξη μὲ λέξη μεταφορὰ εἶναι ἢ προτιμώτερη καὶ ἂν ἡ παράφραση μᾶς πάει σιμώτερα σιτὸ συγγραφέα, —λεπτομέρειες· ἔρχονται κατοπινά· ἡ ἀρχὴ μένει, καθὼς τῇ σημείωσα. Ἡ μετάφραση πὺν ἀξίζει εἶναι εἶδος δουλειᾶς πρωτότυπης, καὶ γιὰ ν' ἀξίξη πρέπει νὰ γίνεται ἀπὸ μεταφραστὴ πὺν καὶ ἀνίσως τὸ βάρος του δὲν εἶναι ἴδιο πρὸς τὸ βάρος τοῦ συγγραφέα πὺν μεταφράζει, ὅμως πάντα βαραίνει· καὶ ξέρει νὰ γράφῃ, ἀνάλογα γερά. Ἐπειτα : καὶ οἱ πρωτοτυπώτεροι λογοτέχνες δὲν εἶναι τάχα μεταφραστὲς τῶν ἑαυτῶν τους ;

* * *

Σιτὴν περίοδο τοῦ γκαϊτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ ποιητῆ, πὺν γίνεται ἀφορμὴ σιὰ σημειώματ' αὐτιά, θυμοῦμαι καὶ τοῦτο : Σιτὸ «Νουμᾶ» ἀνάμεσα σὲ ἄλλα εἶχανε φανῇ μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο δυὸ τρία ἀπὸ τὰ περισσότερο φημισμένα σύντομα τραγούδια τοῦ

Γκαΐτε, πὸν θὰ μπορούσαμε, σωσιὰ, νὰ τὰ ποῦμε, φιλοσοφικά. Φανήκανε, νομίζω, ὅστερ' ἀπὸ τὴν κριτική, πού εἶχε βαλθῇ, σὲ στιγμή κάπως ἀντιπαλαμικοῦ πνυρετοῦ, νὰ σκαρώσῃ. Καὶ τὰ ποιήματα ἐκεῖνα μοῦ προσφέραν ἀκριβῶς βοήθεια ἀπὸ τὶς δυνατώτερες γιὰ νὰ ἀποκριθῶ σὲ κάποιους τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὡς πρὸς τὴν ποίησιν καί, ἰδιαίτερα, τὴ λεγόμενη φιλοσοφική (*). Ὁ Γκαΐτε μοῦ θυμίζει καὶ κάτι ἄλλο πὸν

(*) Στὸ «Νουμᾶ» τοῦ 1910 βρίσκονται μὲ τὸν τίτλο «Μιά Ἀπόκριση» τὰ ἄρθρα τοῦ Χατζόπουλου, γεννημέν' ἀπὸ τὴν προσπάθεια ἑνὸς κριτικοῦ ἐξετασμοῦ τοῦ ἔργου μου· καθὼς καὶ στὸ «Νουμᾶ» τοῦ 1912 ἡ δική μου ἀπάντηση «Ὁ Ποιητὴς καὶ ὁ Κριτικὸς—Ζητήματα καὶ Μαθήματα», σὲ κάμποσ' ἄρθρα. Δυστυχῶς ἀπόμειναν ἀτέλειωτα, γιατί τότε ἡ ὀρεξί μου γύρισε πρὸς ἄλλην ἐργασία, σπουδαιότερη γιὰ μένα. «Ὁ Ποιητὴς καὶ ὁ Κριτικὸς» θὰ ξαναφανῇ στὴν «Ποιητική μου» πού, γλήγορ' ἀργά, ἐλπίζω κάποτε νὰ ἰδῇ τὸ φῶς, ὅμως ρυθμισμένος σύμφωνα μὲ τὸ συνολικὸ σχέδιο τοῦ βιβλίου μου. Γιὰ τὸ Χατζόπουλο, κριτικὸ τότε πολὺ περισσότερο πολεμικὸ ἀπέναντί μου, παρὰ μελετητικὸ, θὰ χρειάζοταν ξεχωριστὸ ξέτασμα. Μὰ πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθῇ, πρὸς τιμὴ τοῦ ποιητῆ πὺς ὅταν ξαναἰδωθήκαμε στὴν Ἀθήνα, τὴν ἐκστρατεία του ἐκείνη ἐναντίο μου αὐτοπροαίρετος μοῦ ὡμολόγησε, καὶ ὄχι μονάχα μιὰ φορὰ, πὺς τὴν εἶχε στὴ συνείδησή του βάρος, ἐπιχειρημένη, ἔλεγε, βιαστικά καὶ κάπως ἀσυλλόγιστα, χωρὶς νὰ καταγίνῃ προσεχτικά, καθὼς μοῦ ἄξιζε, στὸ ξεδιάλυμα τῶν πολλαπλῶν σημείων πού τὴν ὀργανώνουν τὴν ποίησή μου. Καὶ τοῦ κριτικοῦ μεταγνώμοῦ του ἔδωκε γενναῖα δείγματα, ἀφιερώνοντάς μου τοὺς «Ἀπλοὺς Τρόπους», καὶ μαζὶ ἐκδηλώνοντας τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν

μὲ παραξένεψε. Μιλῶντας τελευταῖα μὲ τὸν ποιητὴ, τὸν ἄκουσα νὰ ἀναφέρῃ μὲ συμπάθεια πολλὴ τὸ «Βέριτερο», καὶ μάλιστα νὰ λέῃ πὺς εἶχε σκοπὸ νὰ καταγίγῃ μεταφράζοντάς τον. Τὸν ρώτησα τότε γιὰ τίς «Ἐκλεχτικὲς Συγγένειες», τὸ ἀριστούργημα πὺν κάθε φορὰ πὺν τὸ συλλογιστῶ, σὰ νὰ σκύβω κάτω ἀπὸ τὸ κράτημα μιᾶς στοχαστικώτατης γοητείας. Μοῦ ἀπάντησε ψυχρά, πάντα μὲ τὴν ἐπιφύλαξη τῶν ἀνθρώπων πὺν μελετοῦνε, μὰ σὰ νὰ ἤθελε νὰ μοῦ πῇ πὺς δὲν τοῦ ἄρεσε τὸ βιβλίον. Κάπως ταράχτηκα. Τοῦ ἀνάφερα ἓνα ἢ δυὸ μέρη του πὺν θέλοντας καὶ μὴ, τὸν προκαλοῦνε τὸ θαυμασμό. Ἀναγκάστηκε νὰ ὁμολογήσῃ πὺς εἶχα δίκιον ἐκεῖ. Ἀδιάφορο. «Οἱ Ἐκλεχτικὲς Συγγένειες» μπροστὰ στὸ «Βέριτερο» μοῦ φαίνοντ' ἓνα οἰκοδόμημα σοφίας μπροστὰ σ' ἓνα νεανικὸ μεθύσι.

* * *

καταφρόνησὶ του πρὸς ὠρισμένες, τὸν καιρὸν ἐκεῖνο, κατακριτικὲς τάχα τοῦ ἔργου μου φυλλάδες ἀπὸ ἀνθρώπους πὺν δὲν καταδέχομαι, βέβαια, νὰ τοὺς προσέξω. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὺς τὰ ἄρθρα τοῦ Χατζόπουλου, μὲ ὅλη τους τὴν ἐπικριτικὴ, δὲ βγῆκαν ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ὀφειλόμενου πρὸς ἔμένα κριτικοῦ σεβασμοῦ, γι' αὐτὸ καὶ ἀξιώθηκαν ἀπάντησι. Γενικώτατα, καὶ ἄσχετα πρὸς τὸ προκείμενον, θὰ μπορούσα νὰ σημειώσω : πρὸς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς λογιῆς ἐπικριτὲς μου χρωστῶ μεγάλῃ χάρι' μὲ κάνουν πάντα, τὸν ταπεινότατον ἐμέ, νὰ βλέπω πὺς στέκομαι πολὺ ψηλά.

Με τοὺς «Ἀπλοὺς Τρόπους» ὁ ποιητὴς ξαναγυρνᾷ στοὺς πρώτους τοῦ ἔρωτες. Ἡ καρδιά του ὀριμώτερη γιὰ νὰ τοὺς ὑποστῇ τοὺς κλονισμοὺς τῆς λυρικῆς εὐαισθησίας. Ἡ τέχνη του ἀσφαλέστερη. Τὸ πρῶτο τραγοῦδι τοῦ βιβλίου «Ἄσ' τὴ βάρκα σιὸ κῦμα ὅπου θέλει νὰ τρέχῃ» εἶναι καὶ ἡ μουσικὴ εἰσαγωγή τῆς συμφωνίας. Φύση καὶ σκέψη, εἰκόνα καὶ ἰδέα, στίχος καὶ ρυθμὸς, ἀξεχώριστα σχεδόν. Καὶ ἡ ἁρμονία αὐτὴ ὁδηγεῖ στὴν ἀπλότητα, ὅμως ἀπλότητα κάθε ἄλλο παρὰ ἀπλή. Σὲ ὥραϊα γλοερὰ τοπία μᾶς ὁδηγεῖ ὁ ποιητὴς καὶ ἡ ποίησή του ἀπὸ ἐκεῖνα μεσιτώνεται. Ἡ ποιητικὴ τέχνη, συγκρατητὴ ἀποκάλυψη τῶν ὅσα σχετίζουσιν τὸν ἠθικὸ πρὸς τὸ φυσικὸ κόσμον, ἐφαρμόζεται γιὰ μυριοστὴ φορὰ σιὸ στίχο τοῦ Χατζόπουλου, ὅμως σὲ τρόπο πὺν μᾶς φαίνεται σὰν καινούριος, ἀπὸ τὴν εὐχαρίστηση πὺν μᾶς προξενεῖ καθὼς τὸ καταφέρει πάντα ὁ ἄδολος ποιητὴς. Τὰ πρῶτα δέκα ποιηματάκια σὰ νὰ μᾶς παρατείνουν τοὺς σκοποὺς τῶν «Τραγουδιῶν τῆς ἐρημιᾶς», στοχαστικώτερα, ἱερατικώτερα, σοφώτερ' ἁρμονισμένα. Καθὼς θὰ ἔλεγα πὺς ἡ «Ἀριάδνη» καὶ οἱ ἐκστατικοὶ «Χαιρεϊσμοὶ» συμπληρώνουν τὸ ὄνειροπόλημα τῶν «Ἐλεγείων καὶ Εἰδύλλων», ἃν δὲν ἔβλεπαν κατόπιν τὸ φῶς οἱ «Βραδινοὶ Θοῦλοι» ὅπου τὸ συμπλήρωμα τοῦτο παίρνει τὴ μεγαλύτερή του ἔνταση, ἀποκορυφώνεται, ἢ ἐξατμίζεται, θὰ ἔλεγα πάλι, στὴ μεσιτωμένην ἀπὸ ἀσύλληπτα ὁράματ' ἀμορφία τῆς μουσικῆς. Στέκομαι ἀκόμη στοὺς «Ἀπλοὺς Τρόπους» ἐκεῖ ὅπου σιὸ κελλί του ὁ ποιητὴς, περιμαζεμένος,

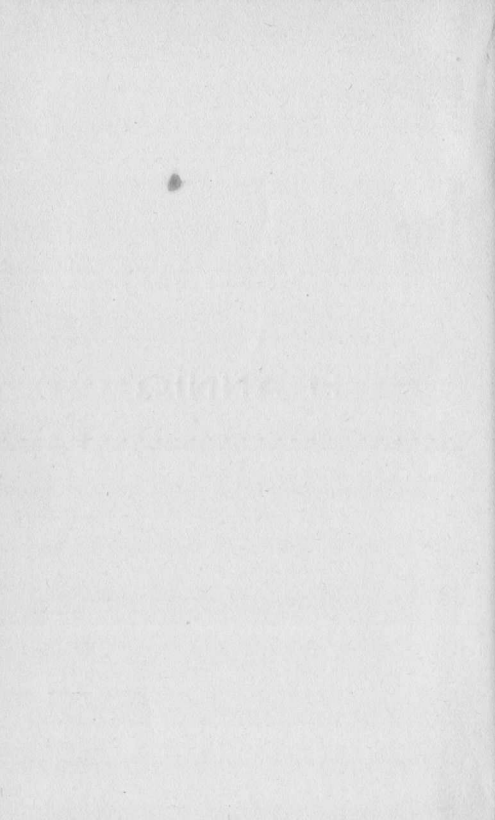
βρίσκει στροφές ἄφραστα γλυκεῖες σὰν ἐκεῖνες τοῦ «θυμοῦμαι πῶς μὲ ἀντίκρουσες», καὶ ὕμνους τονίζει γαλήνιους καὶ κατανυχτικούς πρὸς δύο του ὁμότεχνους, τὸ Λάμπρο Πορφύρα καὶ τὸν Καμπύση, μὰ πόσο διαφορετικούς τὸν ἔν' ἀπὸ τὸν ἄλλο! Κ' ἔξαφν' ἀλλάζ' ἡ σκηνογραφία. Τὸ **ψωμί** θὰ ἔφτανε νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ὑποψιασθοῦμε πὼς ὁ ποιητὴς δὲν εἶναι ἀπὸ κείνους πὺν περιορίζουν τὰ κοιτάγματα τῆς πολυόμματης Μούσας σὲ ὠρισμένο κύκλον αἰσθημάτων πὺν συγκινοῦν ἀπαλόπνοα, θηλυκά. Ἡ **κοινωνία**. Μεταλλεῖο ἀπέραντο γιὰ θέματα καὶ γιὰ θαύματα στὴν Τέχνη. Καὶ νὰ τὸ «Παραμῦθι», κάτι ἀπροσδόκητο καὶ μοναδικό, πὺν εἶναι μαζὶ κάτι ἀπὸ τὸ ἔπος καὶ κάτι ἀπὸ τὸ δράμα. Συγκροοῦνται μέσα του δυὸ ἀντίμαχες κοινωνικὲς ἰδέες κύριες, οὐσιαστικὲς μὲ στροφές ἔντονες, σφοδρές, ἀπερίφραστες, σχεδὸν γυμνές, ἀλύγιστες. Μολαταῦτα ὁ ποιητὴς δὲ γίνεται κοιτῆς. Ὑποβάλλει, ζωγραφίζει, ἐκφράζει, χωρὶς νὰ πάῃ παραπέρα ἀπὸ τὴν ψυχικὴ διάθεση τοῦ κοινοῦ του πὺν καλλιτεχνικὸ τὸ φαντάζεται ὁ ποιητὴς· δηλαδὴ κοινὸ πὺν τοῦ φτάνει νὰ χαίρεται τὸ δράμα **καλαισθητικά**. Μονάχα τὸ τελευταῖο τετράστιχο μᾶς θυμίζει πὼς ἀνίσως ἄλλαξε ἡ παράσταση, τὸ δράμα δὲν ἐτελείωσε. Τὸ ὅλο ποίημα, ἀπὸ τὰ σπάνια στὴ φιλολογία μας, μᾶς κάνει κ' ἐκεῖνο νὰ θυμηθοῦμε πὼς ἡ ποίηση δουλεύει καὶ γιὰ πράγματα γύρω της πὺν ἂν δὲν τὰ ξέρει ἢ ἂν τὰ παραμελεῖ, χάνει κάτι ἀπὸ τὸ ὕψος της καὶ ἀπὸ τὸ ἐπιβλητικὸ της. Τὸ ποίημα τοῦ «Παραμυθιοῦ» θὰ τὸ παρουσία-

ζα για δείγμα τοῦ τρόπου πού ὁ ποιητής, γενικά, ξέρει νὰ μεταχειρίζεται τὰ κοινωνικά, τὰ πολεμικά θέματα, τὰ ἰδανικά πού ζοῦνε στήν ἀτμοσφαῖρα τῆς τρικυμισμένης, πεζᾶ καί θειικά, ἐνέργειας, ἀνίσως δὲν εἶχα μπροστά μου ὁλόκληρη στιχοσειρά στοὺς «Βραδινούς θρούλους» Μέσα στὸ βιβλίο αὐτὸ νομίζεις πὼς ὁ ποιητής ν' ἀπαλλαγῇ κατορθώνοντας ἀπ' ὅλα σχεδὸν τὰ στοιχεῖα πού κάνουν ὅπωςδήποτε νὰ συγγενεύῃ τὸ μέθυσο στίχο μὲ τὸ λόγο τὸ νηφάλιο, τὴν ἔκσταση πού εἶναι ἡ ποίηση, μὲ τὴν ὅποια περίσκεψη τοῦ πεζοῦ λόγου, πλησιάζει πολὺ, σχεδὸν συγχωνεύει τὸ ποίημα πού ἀπαγγέλλεται, μὲ τὸ τραγοῦδι πού τραγουδιέται. Καί νομίζεις πὼς οἱ «Βραδινοὶ θρούλοι», γίνονται περισσότερο ἀπὸ ἤχους παρὰ ἀπὸ στίχους, πρὸς κάποιο παραγκώνισμα τῆς πλαστικῆς, ἀλλ' ἀντίθετης πρὸς τὰ μουσικά στοιχεῖα τῆς ποιητικῆς τέχνης, πού παίρνουν ἐκεῖ σχεδὸν ἀποκλειστικά νὰ κυριαρχήσουν. Πρᾶγμα πού μπορεῖ νὰ ἐνοχλῇ στὸ τέλος πολλοὺς ἀπὸ ἐκείνους πού θέλουν τὴν ποίηση νὰ εἶναι πάντα πιὸ πολὺ σωματωμένα καί σι' ὄνειρό της ἀκόμα περισσότερο δεμένα μὲ κάποια λογικὴ συνάρτηση στὴν ἔκφρασή της· πρᾶγμα ὅμως πού συγκινεῖ καὶ ἐνθουσιάζει στὸ τέλος ὅσους ἀγαποῦν τὴν ποίηση τετράπλατα καί μὲ γνησιώτερη καλαισθητικὴν ἀντίληψη σὲ ὅλα της τὰ πολύτροπα καί πολύμορφα φανερώματα, καὶ ἐκεῖ πού ξεσπᾷ σὰν κήρυγμα, καὶ ἐκεῖ πού ἀκούγεται σὰν παραμίλημα· φτάνει, ἐκεῖνος πού κηρύττει καὶ ἐκεῖνος πού ξενομιλεῖ, νὰ εἶναι ὁ ποιητής· λυρικός πάντα στὴ φαν-

τασία του, μὲ τὴ γλῶσσα καὶ μὲ τὸ ρυθμὸ καὶ κυρίους του καὶ ὑποταχτικούς του. Ὁ Χατζόπουλος βρίσκεται σὶ το στοιχεῖο του μὲ τοὺς «Βραδινούς Θρούλους», πὸν μολαταῦτα δὲν τὸν ἐμποδίζει καὶ νὰ ἐπικοινωνῇ μὲ τὰ γύρω του πράγματα καὶ νὰ συνεχίξῃ σὲ ἄλλο τόνο, μὲ τὴν ἴδια ψυχὴ, τὴν κοινωνικὴ ποίησιν τοῦ «Παραμυθιοῦ». Παράδειγμα ἡ «Προσευχὴ τῶν πολλῶν» πὸν ἔχει τίτλο «Κ' ἐρχόμαστε» καὶ ἀρχίζει ἀπὸ τὴ σελίδα 94. Στοιὺς 140 καὶ πλέον στίχους τῆς ἀντιτυπᾶ καὶ ὑπονοητικώτατα ἐκφράζεται ἡ ἀγωνία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου κόσμον ἀνάμεσα σὶ τὸν πρόσφατο ἀπὸ τοὺς πολέμους ἐξολοθρεμό, ἡ ἀγωνία του φερμένη σὶ τὴ συνείδησιν τῶν πολλῶν, τῶν ἀπλῶν, τῶν ταπεινῶν, τῶν προλετάριων, τῶν κατὰδικων τῆς ζωῆς· ἀλλὰ σὲ τρόπον ὥστε ἡ διαμαρτυρία τῆς ψυχῆς αὐτῆς νὰ μένῃ πάντα σὶ τὰ χαραγμένα ἀπὸ τὸν ποιητὴ σύνορα τῆς μουσικῆς ἐκφραστικῆς, χωρὶς κανένα παρασιτράτισμα, ἀκόμα καὶ ὅταν τὸ παρασιτράτισμ' αὐτὸ εἶναι πέταμ' ἀητιῶ πρὸς τὰ ὕψη, καθὼς συμβαίνει σὶ τὴ μεγαλόστομην πὸν ὅλα ἀπὸ περιοπῆς τ' ἀντικρούζει, τέχνη. Γίνεται κάπως μὲ τὴν ποίησιν αὐτὴν ὅ,τι ὁ ἄγγλος ἱστοριογράφος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας τονίζει γιὰ τὸν «Οἰδίποδα ἐπὶ Κολωνῶ». Μέσα σὶ το ἔργο τοῦτο, διατείνεται, πὸν δὲν ἔχει πλοκή, ἡ ποίησιν στέκεται ὑπέρτερη, γιὰ τὴ τῆς φτάνει τὸ ἰδικό της ἀχτιδόβολο φῶς.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

H ANNIΩ

Η ΑΝΝΙΩ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Μὰ ἄς εἶχε τὰ μάτια κλειστὰ ὁ ἔμπορος, φαίνεται δὲν κοιμόταν κι ἄκουσε τὴν ἱστορίαν τοῦ γιατροῦ, γιατί τὸ ἄλλο βράδι μᾶς εἶπε καὶ κεῖνος τὴ δική του.

Συνηθίζουνε στὰ χωριά μας—ἔτσι κάπως ἄρχισε—καὶ μᾶς ξενητεύουνε μικρούς. Στὴ Βλαχιά καὶ στὴ Ρουσία καὶ τώρα ὕστερα καὶ στὴν Ἀμερική· ὁ τόπος μας εἶναι στενός· βουνά, τσουνάρια, γκρεμοὶ καὶ σάρες. Δὲ βγάζει τίποτες ἢ γῆς, δὲ μᾶς φτάνει νὰ ζήσουμε. Καὶ γώ, σὰν ἔμαθα δύο τρία γράμματα, ἔπρεπε νὰ φύγω. Καὶ σὰ δὲν εἶχε ἡ μάνα μου κανέναν δικὸν στὴ Ρουσία ἢ στὴ Βλαχιά, μ' ἔστειλε κάτω στὴν πόλη. Ἦταν ἐκεῖ ἓνας μπάρμπας μου ποὺ ἔκανε κουτσοδουλειὲς στὸ πόδι καὶ κεῖνος μ' ἔβαλε σ' ἓνα μπακάλικο νὰ τρώω στὴν ἀρχὴ μόνο ψωμί. Ἔτρωγα ξύλο περσό-

τερο κ' ἔπλενα ποτήρια καὶ βαρέλια καὶ σκούπιζα τὸ μαγαζί καὶ κουβαλοῦσα νερὸ ἀπὸ τὰ πηγάδια τῆς γειτονιάς. Ὁ ἀφεντικός μου μ' ἔστελνε στὸ πιὸ κοντινὸ πὺν ἦτανε σὲ μιὰν αὐλὴ ἀποπίσω ἀπὸ τὸ μαγαζί, μὰ ἐμένα μου ἄρесе νὰ πηγαίνω σ' ἐν' ἄλλο μακρυνότερο, ὅπου μαζευτότανε κόσμος περσότερος κ' ἔπρεπε νὰ περιμένω πολλὴ ὥρα γιὰ νὰ πάρω ἀράδα νὰ γεμίσω. Ἔτσι μποροῦσα καὶ χάζενα, κουβέντιαζα, ἔπαιζα καὶ συχνὰ ξεμαλλιαζόμουνα κιόλας μὲ τ' ἄλλα μπακαλόπουλα. Τοῦ ἀφεντικοῦ μου, πὺν μὲ πρόσμενε μὲ τὰ χαστούκια, τοῦ ἔβρισκα πρόφαση πὺς στὸ πηγάδι τῆς γειτονιάς μὲ πειράζανε καὶ μὲ πετροβολοῦσαν τὰ παιδιά. Καὶ δὲν ἔλεγα καὶ ψέματα. Γιατὶ πράγματι τὰ παιδιά πὺν μαζεύνονταν ἐκεῖ ὁλόγυρα στὶς μυγδαλιές καὶ γκρεμίζαν μὲ τὶς πέτρες τὰ τσάγαλα, ἅμα μὲ βλέπανε νὰ περνῶ, μὲ περγελοῦσανε γιὰ τὴ μεγάλη μύτη μου καὶ τὰ φλῶρα μου μαλλιά. Κι' ὅταν ἔκανα νὰ τοὺς πῶ τίποτε καὶ γώ, γυρίζαν τὶς σφεντόνες τοὺς ἀπάνω μου. Καὶ καθὼς ἔφευγα γιὰ νὰ γλυτώσω, καὶ τὰ κορίτσια πὺν παίζαν τὰ πεντόβολα καὶ τὸ σκοινάκι στὴν αὐλὴ, μὲ περγελοῦσανε καὶ κεῖνα καὶ μὲ φωνάζαν μυταρά. Μὰ κι ὅλα τ' ἄλλα παιδιά νὰ λείπαν, ἔφτανε νὰ μὲ δῇ μόνο ἡ Ἀννιώ, τὸ κορίτσι τοῦ σπιτιοῦ. Πετιότανε στὴν πόρτα, τέντωνε τὰ δάχτυλα μπροστὰ στὴ μύτη καὶ μοῦ ἔβγαζε μιὰ πιθαμὴ τὴ γλῶσσα. Ἐπρεπε νὰ περάσουν κάμποσα χρόνια, νὰ μεγαλώσουμε κι οἱ δύο, νὰ πάψουν τὰ παιδιά νὰ μὲ πετροβολοῦνε, γιὰ νὰ λείψουν καὶ τὰ περιγέλια τῆς Ἀννιώ. Τώρα ὅχι μόνο δὲ

μοῦ βγαζε τὴ γλῶσσα, μὰ σὰ μ' ἔβλεπε νᾶρχουμαι στὸ πηγάδι, ἔπαιρνε τὸν κουβά της κ' ἔβγαινε καὶ κείνη ἐκεῖ. Ἐγὼ κοκκίνιζα κ' ἔφευγα βιαστικός. Μοῦ φαινόταν πὼς κοίταζε πάντα τὴ μύτη μου. Κι' ἀφοῦ δὲν μπορούσα νὰ τὴν κόψω, ἀποφάσιζα νὰ μὴν ξαναπάγω στὸ πηγάδι τῆς Ἀννιῶς. Μὰ καὶ γὼ δὲν τό νιωθα πὼς βρισκόμουν πάλε κεῖ καὶ τὴν ξαναεῖχα μπρὸς μου καὶ μὲ κοίταζε, σὰ νὰ τῆς ἄρεσε νὰ βλέπη τὰ μάτια μου νὰ χαμηλώνουν ντροπαλὰ μπροστά της, μοῦ γελοῦσε, μοῦ μιλοῦσε, σὰ νὰ τῆς ἄρεσε ν' ἀκούω τὴ φωνή της. Ἐπειτα ἔπαιρνε τὸν κουβά καὶ μοῦ γύριζε τὴν πλάτη κ' ἔφευγε γιὰ νὰ μοῦ δείξη καὶ τὸ σβέλτο της κορμί. Τὸ ἔνιωθε πὼς στεκόμουν ἐκεῖ καὶ τὴν κοίταζα· ὕστερα, ἅμα ἔφτανε στὴν πόρτα, γύριζε καὶ μοῦ γελοῦσε ἄλλη μιὰ φορά. Καὶ γύριζα καὶ γὼ στὸ μαγαζὶ καὶ πότιζα οὔζο καὶ νερὰ τὸν κόσμο. Κι ἅμα ξαναρχόμουν στὸ πηγάδι καὶ τύχαινε νὰ μὴν μπορῇ νὰ βγῇ καὶ κείνη, γιατί ἦταν ἢ μάνα της ἢ ἄλλος στὴν αὐλή, ἔβγαινε μόνο στὴν πόρτα καὶ μοῦ πετοῦσε πετραδάκια καὶ γελοῦσε καὶ κρυβόταν. Καὶ γὼ πάλι γέμιζα τὸν κόρφο μου κἀντιο ἢ ζάχαρη, ὅ,τι ἔβρισκα πιὸ τοῦ χεριοῦ κ' ἐρχόμουν καὶ τῆς τᾶδινα. Ἔτσι λίγο λίγο ἄρχισα νὰ ξεχνῶ τὴ μύτη μου καὶ νὰ μὴν τὴ βλέπω στὸ μικρὸ καθρεφτάκι, ποὺ εἶχα κρυμμένο στὴ στίβα τὰ σακιά καὶ τῷ βγαζα κ' ἔσκυβα πίσω ἐκεῖ καὶ χτένιζα τὰ μαλλιά μου βιαστικὰ πρὶν πάω στὸ πηγάδι. Τῆς Ἀννιῶς τῆς ἄρεσε νὰ μὲ πειράζει, νὰ μοῦ λέει πὼς κάνω τὴ χωρίστρα μου στραβά, πὼς εἶμαι ὁμορφος κ' ἔνα σωρὸ ἄλλα. Ὅλο καὶ ξε-

θάρρευε περισσότερο μαζί μου. Καί μιὰ μέρα μὲ ρώτησε γιατί περπατῶ ξυπόλυτος.

Δὲν τῆς ἀποκρίθην πὼς ἤμουν ἔτσι πιὸ λεύτερος, οὔτε πὼς μὲ χαστούκιζε ὁ ἀφεντικός μου ἅμα μ' ἔβλεπε ποδεμένο. Κοκκίνησα μονάχα καὶ τῆς εἶπα :

«Καὶ σὺ τὸ ἴδιο δὲν περπατεῖς ;»

«Στὸ σπίτι, μὰ ὄχι καὶ στὸ δρόμο», μοῦ ἀποκρίθηκε.

Κι ἀλήθεια, ὅταν ἔβγαινε ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ σπιτιοῦ, πὺν ἦταν ὁ δρόμος, ἡ Ἀννιὼ φοροῦσε τὶς κεντητὲς παντοῦφλες τῆς καὶ τὸ καθαρὸ φουστάνι. Πολλὲς φορὲς πὺν ἔτυχε, περνώντας ἀπὸ κεῖ, νὰ τὴ δῶ νὰ σεργιανίζη κρατημένη μπράτσο μὲ τὶς γειτονοπούλες, μ' ἔπιανε ντροπή. Ἔτσι στολισμένη μοῦ φαινόταν βέβαια ὁμορφότερη, ὥστόσο μοῦ ἄρесе καλύτερα ὅπως ἐρχόταν στὸ πηγάδι, γιατί ἔτσι ταίριαζε περισσότερο μαζί μου. Ἐβλεπα τὸν ἑαυτό μου λιγδιασμένο καὶ βρώμικο κ' ἔτρεχα νὰ φύγω καὶ φρόντιζα νὰ μὴν περνῶ ἀπ' τὸ δρόμο ἅμα τὴν ἔβλεπα ἐκεῖ. Στεκόμουνα μόνο κρυμμένος στὴ γωνιὰ καὶ τὴν κοίταζα. Μὰ μιὰ βραδιὰ εἶδα καὶ κάτι πὺν δὲ μοῦ ἄρесе. Καθὼς περπατοῦσε περαδῶθε μὲ μιὰν ἄλλη, κάποιος νέος τὶς εἶχε ἀποκοντὰ καὶ κάτι τοὺς ἔλεγε κι αὐτὲς γελοῦσαν. Τὸ ἄλλο βράδι ξαναπῆγα καὶ παραφύλαξα. Πάλι ὁ ἴδιος νέος ἀποκοντὰ καὶ πάλι αὐτὲς τὰ ἴδια. Δὲ βάσταξα καὶ τὸ εἶπα τῆς Ἀννιῶς, ἅμα τὴν εἶδα. Μοῦ ἀπάντησε γελώντας πὼς ὁ νέος τριγύριζε τὴ φιλενάδα τῆς. Μὰ μιὰν ἄλλη βραδιὰ πὺν πῆγαινα κρασί

σὲ κάποιο σπίτι καὶ πέρασα πάλι ἀποκεῖ, ἡ Ἀννιώ σεργιάνιζε στὸ δρόμο μὲ μιὰν ἄλλη φιλενάδα της κι ὁ νέος πήγαινε πάλι ἀποπίσω. Μοῦ ἦρθε, καὶ γὼ δὲν ξέρω τί, ἤθελα νὰ κλάψω ἀπ' τὸ κακό μου καὶ δυὸ μέρες δὲν πῆγα στὸ πηγάδι. Μὰ δὲ βάσταξα περσό-τερο κ' ἡ Ἀννιώ σὰ μὲ εἶδε, ἦρθε χαμογελώντας.

«Μὲ περγελάς», τῆς εἶπα καὶ κόντευα νὰ κλάψω ἀλήθεια.

Μοῦ ἠμολόγησε πὼς πράγματι ὁ νέος κυνηγοῦσε αὐτὴν, αὐτὴ ὅμως δὲν τὸν ἀγαπᾷ. Μονάχα ἐμένανε ἀγαπᾷ. Δὲν εἶναι κουτὴ, μοῦ εἶπε, νὰ μπλεχτῇ μὲ κεῖνον, γιατί ξέρει πὼς δὲν τὴν παίρνει.

«Τότε γιατί τὸν κοιτάξεις;» τῆς εἶπα.

«Δὲν τὸν κοιτάζω γώ, ἐκεῖνος μὲ κοιτάζει», ἀπάντησε.

«Ἄστ' αὐτά», τῆς ἔκαμα· «σὲ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου ποὺ τοῦ γελάς.»

«Δὲ γελῶ γώ· ἐκεῖνος μὲ κάνει καὶ γελῶ», εἶπε καὶ γέλασε.

«Πὼς σὲ κάνει;»

«Νὰ—μοῦ λέει—»

«Τί σοῦ λέει;»

Κοκκίνησε καὶ γελοῦσε καὶ δὲν ἤθελε νὰ πῇ. Ἐπειτα ὅμως μοῦ εἶπε πὼς τῆς λέει πὼς εἶναι ὁμορφη, πὼς ἔχει ὁμορφα μάτια, ὁμορφα . . .

Σταμάτησε καὶ χαμήλωσε τὰ μάτια.

«Τί ἄλλο;» ρώτησα.

Μὰ δὲ μιλοῦσε· χαμογελοῦσε μόνο πάντα καὶ κοίταζε κάτω.

Εἶχα ἀπιθώσει χάμω τὸν τενεκὲ μὲ τὸ νερὸ καὶ στεκόμουν ὀρθὸς σιμά της καὶ τὴν κοίταζα. Τὰ δέντρα τῆς αὐλῆς σκεπάζαν τὸ πηγάδι καὶ δὲν μπορούσε νὰ μᾶς δῇ κανεῖς. Ἔσκυπα καὶ τὴν ἀγκάλιασα.

Δὲ θύμωσε. Γύρισε μόνο καὶ κοίταξε φοβισμένα πίσω της.

Λίγες μέρες ἤσυχασα. Μὰ ἓνα δειλινὸ ποὺ ἦρθα πάλι γιὰ νερὸ καὶ πῆγα πρὸς τὴν πόρτα της νὰ γυρέψω τὸν κουβά της, γιατί ὁ δικός μου ἔτρεχε, τὴν πῆρε τὸ μάτι μου καὶ στεκότανε μπρὸς στὸν καθρέφτη καὶ ἔδενε μιὰ κορδέλα στὰ μαλλιά. Τὴν ἔδενε καὶ τὴν ξανάδενε κι ὅλο δὲν τῆς ἄρεσε. Τὸ παράθυρο ἦτανε μισογυρμένο καὶ σίμωσα σιγὰ ἐκεῖ καὶ στάθηκα καὶ κρυφοκοίταζα.

«Εἶσαι ὁμορφότερη ἔτσι, θὰ τοῦ ἀρέσης καλύτερα», τῆς σφύριξα.

Τρόμαξε καὶ χύμησε καὶ μοῦκλεισε τὸ παράθυρο στὰ μοῦτρα.

Ἔκανε μέρες νὰ βγῇ στὸ πηγάδι. Τρύπωνε ἅμα μ' ἔβλεπε. Τὶς καραμέλες ὅμως, ποὺ τῆς ἄφινε στὴν αὐλόπορτά της κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα, πῆγαινε καὶ τὶς ἔπαιρνε καὶ ἔτσι δὲν ἀπελπιζόμουν πὼς μοῦ θύμωσε γιὰ πάντα. Καὶ τόντι νὰ τὴν, ξαναπαρουσιάστηκε ἓνα πρωί. Μὲ τὸ πρόσωπο κατεβασμένο, μὰ ὅταν τῆς γέλασα καὶ τῆς μίλησα, χαμογέλασε κι αὐτή.

«Μὰ νὰ τὸ ξέρης» μοῦ εἶπε· «δὲν θὰ σοῦ ξαναμιλήσω, ἂν τὸ ξανακάνης, ἂν μὲ πειράξης ἄλλη φορὰ γιὰ κεῖνον. Σοῦ εἶπα δὲν ἀγαπῶ ἄλλον ἀπὸ σένα.»

Ὑστερα ἔμαθα ἀπὸ μιᾶ γειτόνισσα πὼς τὴν περασμένη μέρα ἢ μάνα της τὴν ἔπιασε νὰ μιλῇ μὲ τὸν λιμοκοντόρο καὶ τὴν ἔδειρε κ' ἔβρισε καὶ φοβέριξε κι αὐτόν.

Κι ἀλήθεια δὲν τὸν ξαναεῖδα νὰ περάσῃ. Ἀπὸ τὴ χαρά μου δὲν μποροῦσα νὰ τὸ πιστέψω πὼς εἶχα μείνει μοναχός. Στὴν ἀρχὴ μπλέχτηκα μὲ τὴν Ἀννιῶ δίχως νάχω τίποτε στὸ νοῦ, δίχως νὰ λογαριάζω καὶ νὰ περιμένω κάτι. Τώρα ὅμως ἀρχισα νὰ παίρνω ἀλλιώτικα τὸ πρᾶμα· θάμουν ὥς εἴκοσι χρονῶν. Ὁ ἀφεντικός μου μὲ εἶχε βάλει σὲ μιστὸ καὶ δὲ γυρνοῦσα πιά ξυπόλυτος, ἀγόρασα μὲ δικὰ μου χρήματα πουκάμισα καὶ ροῦχα καὶ δὲν ἦμουν τόσο βρωμιάρης, καθὼς πρῶτα.

Καὶ τὴ Λαμπρὴ καὶ τοῦ Χριστοῦ ποὺ κλείναμε τὸ μαγαζί, ἄλλαζα, στολιζόμουνα καὶ γὰ κι ἔβγαινα γύρω στοὺς δρόμους. Περνοῦσα κι ἀπὸ κεῖνον, ὅπου σεργιάνιζε γιορτοφορεμένα κ' ἡ Ἀννιῶ καὶ μοῦ φαινότανε πὼς ἦμουν ἐγὼ τώρα ὁ λιμοκοντόρος, ποὺ τὴν κυνηγοῦσε μιὰ φορὰ. Μὰ τώρα πάλι δὲν μποροῦσα νὰ πηγαίνω πάντα στὸ πηγάδι γιὰ νερό· ἦταν τὸ μικρότερο παιδὶ τοῦ μαγαζιοῦ γι' αὐτό, κ' ἔτσι δὲ μποροῦσα πιά νὰ βλέπω κάθε μέρα τὴν Ἀννιῶ. Τὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ της τὴ χωρίζε ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ μαγαζιοῦ μας ἓνα στενό, καὶ κεῖ πετιόμουνα καμιά στιγμὴ κι ἀλλάζαμε δυοτρία λόγια, ὅταν τύχαινε νὰ πεταχτῇ κι αὐτὴ τὴν ἴδια ὥρα, καὶ κεῖ ἀρχίσαμε νὰ σμίγουμε καὶ τὸ βράδι ἀργά, ὅταν κλείναμε τὸ μα-

γαζί κ' ἔβρισκε κι αὐτὴ καιρὸ νὰ ξεκληφτῇ ἀπὸ τὴ μάνα της.

Ἐκεῖ, ἓνα βράδι πὺν εἶχε ἀρρωστήσει κάποιος δικός της, κ' ἡ μάνα της πῆγε νὰ τὸν ξενυχτίσει, ἔτρεξε ἡ Ἀννιὼ καὶ μοῦ εἶπε νὰ πάω ἀργότερα νὰ κρυφτῶ μέσα στὸ πλυσταριό της καὶ νὰ τὴν περιμένω. Στὴν ἀρχὴ φοβήθηκα, μὰ μιὰ καὶ τῆς τὸ ἔταξα, πῆρα θάρρος ὕστερα καὶ πῆγα. Ἦταν χειμώνας καὶ θυμοῦμαι φυσοῦσε κ' ἔβρεχε. Τὸ ρέμα, πὺν περνοῦσε δίπλα ἐκεῖ, βούιζε κατεβασμένο, σὲ μιὰν ἄκρη τοῦ πλυσταριοῦ κοιμόντανε κ' οἱ κότες κι ἀποκάτω ἀπὸ τὴ σκεπὴ σ' ἓνα πέταυρο καρφωμένο στὴν ἀστρέχα κουρνιάζαν τὰ παγόνια, πὺν ἔθρεφε ἡ μάνα τῆς Ἀννιῶς. Κι' αὐτὰ κ' οἱ κότες ταραζόντανε κάθε στιγμὴ καὶ μᾶς ξαφνίζαν... Ἀπὸ τὸ πίσω μέρος συνόρευε τὸ πλυσταριὸ μὲ τὸ στάβλο τοῦ διπλανοῦ σπιτιοῦ καὶ τ' ἄλογα δίναν καὶ κεῖνα ὥρες ὥρες βαρεῖες κλωτσιὲς στὸ ξύλινο τὸ χώρισμα. Ὁ τρόμος δὲ μὲ ἄφησε οὔτε μιὰ στιγμὴ κ' ἔφυγα ἀποφασισμένος νὰ μὴν ξεγελαστῶ ναρθῶ ἄλλο βράδυ. Μὰ ὅταν ξαναέλειψε ἡ μάνα τῆς Ἀννιῶς, ἦρθα καὶ δεῦτερο καὶ τρίτο καὶ μιὰ κ' ἔγινε ἡ ἀρχή, ἡ Ἀννιὼ ξακολούθησε κ' ὕστερα πὺν ἦταν ἡ μάνα της στὸ σπῖτι νὰ τῆς ξεκλέβεται καὶ τότε ποῦ καὶ ποῦ. Ὅσο πὺν τὴ μυρίστηκε κι ἄξαφνα μιὰ νύχτα, καθὼς πήδησα τὸν τοῖχο βρέθηκα μπροστὰ στὸν ἴσκιο της.

Τάχασα καὶ σταμάτησα. Καὶ κείνη τὴν πρώτη στιγμὴ φάνηκε πὼς τρόμαξε, μὰ ὅταν μὲ γνώρισε, χύ-

μησε καὶ μὲ ἄδραξε ἀπὸ τὸ ἄφρι καὶ μὲ πέταξε ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλόπορτα χωρὶς νὰ χάσῃ πολλὰ λόγια.

Τὴν ἄλλη μέρα ἦρθε στὸν ἀφεντικό μου καὶ κεῖνος μὲ πῆρε πίσω ἀπὸ τὰ σακιά καὶ μὲ ἄρχισε στὶς κατακεφαλιές.

Τούταξα πὼς δὲν τὸ ξανακάνω γιὰ νὰ γλυτώσω ἐκείνη τὴ στιγμή. Μὰ γλήγορα ξέχασα τὸ τάξιμο καὶ γλήγορα ξέχασε κ' ἡ Ἀννιώ τὸ ξύλο ποὺ ἔφαγε κι αὐτὴ ἀπ' τὴ μάνα της.

Δὲν πέρασε καιρός, καὶ μᾶς ξανάπιασαν πάλι νὰ κρυφομιλοῦμε μέρα μεσημέρι κάτω ἀπὸ τὴν καμάρα τοῦ γεφυριοῦ. Ἡ μάνα της ἔστειλε τώρα ἓνα δικό της καὶ μ' ἔκραξε στὴν αὐλὴ τοῦ μαγαζιοῦ καὶ μοῦ εἶπε νὰ πάψω νὰ ντροπιάζω τὸ σπίτι τῆς ξαδέρφης του.

«Δὲ θέλω νὰ ντροπιάσω κανένα σπίτι» τοῦ ἀποκρίθηκα· «ἔχω καλὸ σκοπὸ γιὰ τὸ κορίτσι.»

«Γιὰ τὰ μοῦτρα σου εἶναι», θύμωσε καὶ μοῦ ἄστραψε καὶ κεῖνος δυὸ στὰ μάγουλα καὶ μὲ φοβέριξε πὼς ἂν ξαναμάθῃ πὼς μίλησα μὲ τὴν Ἀννιώ, θὰ βάλῃ τὸν ἀστυνόμο νὰ μὲ κάμῃ ἐξορία.

Μᾶς ξαναπιάσαν πίσω στὸ στενό, καὶ τὴν ἄλλη μέρα ἦρθε ὁ ἀστυνόμος καὶ μ' ἔδειρε καὶ μὲ φοβέριξε πὼς θὰ θὰ μ' ἐξορίσῃ γιὰ λωποδύτη.

Μὰ τὸ ἄκουσε ὁ ἀφεντικός μου καὶ πῆρε τὸ μέρος μου, γιατί δὲν τοῦ ἔπεφτε τόσο εὐκόλο νὰ βρῇ ἀμέσως ἄλλο παιδὶ στὸ πόδι μου.

Ἦταν κιόλας μὲ τὸ ἄλλο κόμμα καὶ κόντεψε νὰ

γίνη σούσουρο. Μὰ οἱ δικοὶ τῆς Ἀννιώ τὸ σωπάσανε.

Γιὰ μένα ὅμως ἦταν ἡ Ἀννιώ χαμένη. Φτωχοκόριτσο ἦταν κι αὐτή, μὰ μιὰ φορὰ ὁ πατέρας της ἦταν καλός, ἡ μάνα της κρατοῦσε ἀπὸ γωνιά καὶ γυρεύανε νὰ βροῦνε κάποιο νοικοκύρη νὰ τὴ σιγουρέψουν. Τὴν κλεῖσαν μέσα καὶ δὲν μπορούσα νὰ τὴν ξαναδῶ.

Δὲ μοῦ ἔμενε ἄλλο παρὰ νὰ τὴν κλέψω.

Μὰ μὲ τί καὶ πῶς; Ἀφοῦ δὲν μπορούσα νὰ τὸ κάμω αὐτό, μοῦ ἤρθε στὸ νοῦ κάτι ἄλλο· θυμήθηκα πόσοι φύγανε ἀπὸ τὸ χωριό μου καὶ πήγανε καὶ κάμανε κατάσταση στὴν ξενιτιά. Κι ἀποφάσισα νὰ ξενιτευτῶ καὶ γώ, νὰ πάω νὰ καζαντίσω καὶ ναρθῶ νὰ πάρω τὴν Ἀννιώ μὲ τὸ σπαθί μου.

Εἶπα λοιπὸν τοῦ ἀφεντικοῦ μου πὼς θὰ φύγω καὶ τοῦ ζήτησα νὰ μοῦ πληρώσῃ τοὺς μιστοὺς. Εἶχα νὰ λάβω κάπου δυὸ ἑκατοστάρια. Σὲ μιὰ τρύπα κάτω ἀπὸ τὴν καμάρρα τοῦ γεφυριοῦ εἶχα κρυμμένα κι ὅσα σούφρωνα στὸ μεταξὺ ἀπὸ τὸν μπεξαχτὰ δεκάρα τὴ δεκάρα, ὅταν ἔβρισκα καιρό.

Ὁ ἀφεντικός μου θέλησε νὰ μοῦ γυρίσῃ τὸ κεφάλι, μὰ δὲν μπόρεσε. Μὲ πλήρωσε κ' ἐτοιμάστηκα νὰ φύγω. Μὰ πρὶν φύγω, ἤθελα νὰ σμίξω τὴν Ἀννιώ, ὥς ἦτανε καὶ μιὰ στιγμή.

Σηκώθηκα λοιπὸν πρῶτ' ἑταίρ' ὡς ἤθελα καὶ καθὼς ἤξερα πὼς ξυπνᾷ πρωτύτερα ἀπὸ τὴ μάνα της, τράβηξα καὶ μπῆκα στὴν αὐλή.

Τὴ βρῆκα μπρὸς στὴν πόρτα. Καθότανε σ' ἓνα κασόνι καὶ τάγιζε τὶς ὄρνιθες καὶ τὰ παγόνια. Πῆγα

τόσο σιγὰ πὺν μὲ κατάλαβε μόνο ἅμα ἔφτασα μπροστά της. Ξαφνίστηκε πὺν μὲ εἶδε καὶ μοῦ ἔριξε μιὰ φοβισμένη ματιὰ χωρὶς νὰ κουνηθῇ.

« Ἦρθα νὰ σοῦ ἀφήσω γειὰ », τῆς εἶπα « φεύγω σήμερα. »

« Ποῦ πᾶς; » ψιθύρισε ἀνήσυχα καὶ φοβισμένα.

« Στὴν ξενιτιὰ. »

« Καὶ δὲ θὰ ξαναρθῇς; »

« Σὰν καζαντίσω. Θάρθω νὰ σὲ πάρω· θὰ μὲ περιμένης; »

« Ναὶ, θὰ σὲ περιμένω », εἶπε καὶ μὲ κοίταξε θολά.

Ἔσκυψα, τῆς ἔπιασα τὸ χέρι καὶ χωριστήκαμε.

Καθὼς ἔβγαινα, γύρισα κ' εἶδα τὴν αὐλή. Ἐμπαινε ἡ ἀνοιξη κ' οἱ μηλιές καὶ μιὰ ροδακινιὰ μπρὸς στὸ πηγάδι ἦταν ὅλες φορτωμένες μὲ ἀνθία. Στάθηκα μιὰ στιγμή ἀκόμα καὶ ξαναεἶδα τὴν Ἀννιώ πὺν μὲ κοίταξε κι αὐτὴ ἀπ' τὴν πόρτα δίχως νὰ σαλέψῃ.

Ὑστερα ἔκλεισα τὴν πόρτα κ' ἔφυγα.

Καὶ ξενιτέφτηκα. Στὸ χωριὸ πὺν πῆγα νὰ δῶ τὴ μάνα μου, ἔσμιξα μὲ ἄλλους δυὸ πατριῶτες μου καὶ τραβήξαμε στὴ Βλαχιά.

Τὸν πρῶτον καιρὸ βρῆκα τὸ καζάντισμα δυσκολώτερο παρότι τὸ λογάριαζα, κ' ἦρθαν στιγμὲς πὺν δείλιασα, καὶ τὸ συλλογιζόμουν τὶ εἶχα κάμει. Μπῆκα ὑπηρέτης καὶ κεῖ. Ὑστερα ἀνοιξα δυὸ μαγαζιά καὶ τὰ ξανάκλεισα, γύρισα πολιτεῖες καὶ χωριά, περάσανε πεντέξι χρόνια καὶ δὲν μποροῦσα νὰ ψυχοπιαστῶ. Εἶχα ἓνα

φουρνάρικο στη Σιμνίτσα, όταν άνοιξε ό ρούσσικος ό πόλεμος στα έβδομηνταοχτώ έβαλα σύντροφο ένα ρουμάνο και μπορέσαμε και πήραμε μερίδι στην προμήθεια του στρατού. Όταν έσυχάσανε τὰ πράματα και χωρίσαμε τή συντροφιά, μεράσαμε από κάπου δεκοχτώ χιλιάδες ό ένας. Κι αποφάσισα νὰ φύγω. Ίσια με τότε στον ύπνο και στον ξύπνο μου είχα μπροστά μου τήν Άννιώ και πετούσε ή καρδιά μου άμα συλλογίζόμουννα πώς θὰ γύριζα μιὰ μέρα με γεμάτο τὸ κεμέρι και θὰ τή γύρευα τῆς μάνας της. Πώς ή μάνα της δὲ θὰ μοῦ τήν έδινε, πώς ή Άννιώ δὲ θὰ με περιέμενε, δὲν τὸ έβαζα οὔτε μιὰ στιγμή στο νοῦ ὡς τότε ὅσο γυρνοῦσα έδῶ και κεῖ, ὅσο ακόμα δὲ μποροῦσα νὰ βάλω στην άκρη δυὸ πεντόλιρα. Μὰ τώρα πού τὰ ένιωσα στον κόρφο μου δέκα φορές διπλά, μ' έπιασε δείλια. Τάχα θὰ μοῦ τήν δώσουν, άρχισα νὰ στοχάζομαι, τάχα ή Άννιώ με περιμένει; Μοῦ γυρίσανε στη θύμηση τὰ παιγνιδίσματα πού έκανε μιὰ φορὰ με τὸ λιμοκοντόρο, τήν ξανάφερνα μπροστά μου νὰ σιάζη μπρὸς στον καθρέφτη τὰ μαλλιά, νὰ στολίζεται, νὰ γελά με κάποιονε στο δρόμο, νὰ τοῦ άνοίγη τή νύχτα τήν πόρτα της, χωρὶς νὰ θέλω τήν έβλεπα στεφανωμένη με άλλον, μ' ένα παιδί στην άγκαλιά. Ήταν οί φόβοι αὐτοὶ πού μ' έμποδίσανε νὰ φύγω, ή μιὰ καλή δουλειὰ με τὰ σιτάρια πού μοῦ παρουσιάστηκε έξαφνα; Δὲν τὸ κατάλαβα και γὼ πὼς μπερδεύτηκα με αὐτὴ κ' ὕστερα με άλλη κ' ὕστερα μ' ένα μεγάλο μαγαζί. Διπλιάσανε, τριπλιάσανε τὰ καπιτάλια

μου καὶ ὁ τζίρος μου μεγάλωνε μὲ τὴν ἡμέρα. Μοῦ ἐρχόταν κριμα νὰ φύγω πιά. Πολλὲς φορές, ἅμα ἔφτανεν ὁ βαρὺς, μακρὺς χειμῶνας, ἅμα στρωνόντανε τὰ χιόνια καὶ κρεμόταν ἀποπάνω ὁ σταχτερός, ὁ μολυβένιος οὐρανός, συγγένφιαζε καὶ μένα ὁ νοῦς· καὶ μπούχτιζα τὴν κρύα ξενιτιά κ' ἡ αὐλὴ τῆς Ἀννιώς ἔφεγγε ἀνθισμένη μπρὸς μου. Πολλὲς φορές σὰν τύχαινε νὰ βγῶ στὴν ἐξοχὴ κ' ἔβλεπα καμιὰ χωριατοπούλα πού τάγιζε τὶς ὄρνιθες, μοῦ ξαναπρόβαλλε ἡ Ἀννιώ θλιμμένη καὶ χλωμὴ καθὼς τὴν ἄφησα, καὶ γύριζα στὸ μαγαζὶ κατσουφιασμένος καὶ μὲ τὴν καρδιά βαρειά. Μὰ δὲν ἀργούσανε νὰ μὲ τραβήξουν πάλι οἱ ἄλλες ἔνοιες. Εἶχα μεστῶσει στὸ ἐμπόριο καὶ στὸν παρά. Εἶχα κάμει τόσα χρήματα, πὺν ἂν ἤθελα νὰ τὰ σηκώσω καὶ νὰ φύγω, θὰ μπορούσα νὰ ζήσω καλὰ μὲ τὸν τόκο τους. Ὅμως ἅμα μπῆ κανεὶς στὸν πλοῦτο, γλυκαίνεται, μεθᾶ μ' αὐτὸν καὶ δὲν τοῦ κάνει ὄρεξη νὰ σταματήσῃ. Καὶ μόλις μοῦ βρέθηκε ἡ περίσταση νὰ πληθύνω μεμιᾶς τὸ ἔχει μου καὶ νὰ συγγενέψω κι ὅλας μὲ μιὰ καλὴ καὶ πλούσια φαμίλια, δὲ δίσταξα. Παντρεύτηκα.

Πὼς δὲ μ' ἔτρωγε μέσα μου τὸ τάξιμο, πὺν εἶχα κάμει τῆς Ἀννιώς, δὲν μπορῶ νὰ τὸ πῶ. Κ' ἴσως νὰ ἦταν αὐτὸ πὺν ἄλλαξε ἄξαφνα τὴν τύχη μου. Τὴ δεύτερη βδομάδα πὺν στεφανώθηκα, ἓνα ξαφνικὸ φαλιμέντο κάποιου χρεώστη μου τὸ πλήρωσα εἴκοσι χιλιάδες. Τὸν ἄλλο μῆνα δεῦτερο κακό. Καὶ κατόπι τὸ ἓνα πάνω στὸ ἄλλο στὴ σειρά. Φόβο δὲν εἶχα γιὰ νὰ

πέσω, μὰ οἱ ἀπανωτοὶ χαμοὶ μὲ κάμαν μίζερο καὶ νευρικό. Δὲν ταιριαῖζαν κιόλας τὰ χνώτα μας μὲ τὴ Βλάχα πὺν πῆγα καὶ φορτώθηκα. Εἴτε γὼ ἔφταιγα εἴτε αὐτὴ, δὲν ἦταν ζωὴ ἐκείνη πὺν περάσαμε μαζὶ δυὸ χρόνια. Ἀλλιῶς μαθημένη αὐτὴ, ἀλλιῶς ἐγώ. Δὲν εἴχαμε καὶ τὴν τύχη νὰ μᾶς δώσει ὁ Θεὸς ἓνα παιδί. Δὲν πῆγαινε μακρύτερα τὸ πρᾶμα. Τῆς γύρισα πίσω τὴν προῖκα καὶ χωρίσαμε.

Μὰ δὲν μποροῦσα καὶ γὼ νὰ μείνω ἄλλο στὸν τόπο. Καὶ σούσουρα γίναν πολλά, καὶ βαρέθηκα κιόλας τὴν ξενιτιά. Ἐκαμα λογαριασμό, μοῦ μέναν ἀρκετά. Πούλησα τὸ μαγαζί, τὰ σήκωσα ὅσα εἶχα καὶ τὸ μάζεψα γιὰ τὴν πατρίδα. Ξεκίνησα μὲ τὸ σκοπὸ νὰ τραβήξω ἴσια στὸ χωριό μου. Μὰ ἡ μάνα μου ἦταν πεθαμένη, μὲ τ' ἀδέρφια μου δὲν εἴχαμε πολλὲς ἀγάπες. Μόνο ἅμα χρειάζόνταν τίποτες, μοῦ γράφανε καμιὰ φορὰ. Κ' ἔτσι τράβηξα στὴν πόλη, πὺν εἶχα παρατήσει τὴν Ἀννιώ. Πῆγαινα γιὰ κείνη; Δὲν ἤξερα οὔτε ἂν ἀκόμα ζοῦσε. Πῆγαινα, γιατί δὲν εἶχα ποῦ ἄλλοῦ νὰ πάω.

Κατέβηκα τὴ νύχτα στὸ ξενοδοχεῖο. Ἦταν καινούριο. Τότε πὺν ἔφυγα, δὲν ἦτανε χτισμένο ἐκεῖ τὸ μέρος. Τὸ πρῶι σὰν ξύπνησα, βγῆκα στὴν ἀγορά. Δὲ μὲ γνώριζε βέβαια κανεὶς, μὰ ἐγὼ γνώρισα κάποιους ἀμέσως κ' εἶχα τὸ φόβο μὴ μὲ γνωρίζουνε κι αὐτοί. Πῆγα καὶ κάθησα στὸν καφενὲ κι ὁ κόσμος μὲ κοίταζε, ὅπως τὸ κάνει στὰ μικρὰ τὰ μέρη, ὅπου εἶναι μετρημένοι οἱ ξένοι. Πῆρα μιὰν ἐφημερίδα κ' ἔκανα

πὼς διάβαζα κ' ἔριχνα γύρω μου λοξές ματιές. Κατιτὶ σὰ χαρὰ πηδοῦσε μέσα μου, ἢ χαρὰ πὺν ἔχει κανεῖς, ὅταν γυρίζῃ στήν πατρίδα. Καὶ γιὰ μένα ἦταν σὰν πατρίδα ὁ τόπος αὐτός, ὅπου εἶχα ἐρθεῖ μικρὸς καὶ πρωτογνώρισα τὸν κόσμον. Μὰ καὶ μιὰ θλίψη ἔνιωθα μαζί μὲ τὴ χαρὰ. Ἐκεῖ πὺν γνώριζα ἓνα πρόσωπο παλιὸ στὸν ἓναν, πὺν ξεχώριζα μιὰ γνώριμη φωνὴ στὸν ἄλλο, ἔβλεπα κιόλας πὼς τὰ πρόσωπα τὰ εἶχε ἀλλάξει καὶ τὰ ζάρωσε ὁ καιρὸς, ἄκουγα πὼς τὴ φωνὴ τὴ βραχνιάσανε καὶ τὴν ψευδίσανε τὰ χρόνια. Ἕνας κύριος ἦρθε σὲ λίγο καὶ κάθησε στὸ διπλανὸ τραπέζι. Τὸν γνώρισα ἀμέσως πὼς ἦταν ὁ γιατρὸς τοῦ ἀφεντικοῦ μου. Τὸν ἄφησα μὲ τὰ μαλλιά ψαρά, μὰ μὲ κορμὶ ὀρθὸ ἀκόμα. Τώρα οἱ πλάτες του εἶχανε λυγίσει καὶ τὰ μαλλιά του ἦταν κάτασπρα.

Ὑστερα ἦρθε πάλι κάποιος ἄλλος καὶ κάθησε ἀντίκρου του κι ἀρχίσανε νὰ παίζουν. Μαζευτῆκαν κι ἄλλοι γύρω, φαίνεται. Ἔχανε ὁ γιατρὸς καὶ θύμωνε καὶ φώναζε. Ἀπὸ τ' ἄλλα τὰ τραπέζια γύρω γελοῦσανε. Στὴν πόρτα ἦρθε καὶ στάθηκε ἓνα παιδὶ καὶ κοίταξε πρὸς τὸ τραπέζι τοῦ γιατροῦ. Θὰ τὸ στείλανε νὰ τοῦ μηνύσῃ, κι αὐτὸ φοβότανε νὰ τὸν σιμώσῃ, ἀπαράλλαχτα ὅπως μιὰ φορὰ καὶ γώ, ὅταν τὸν ἔβλεπα ἔτσι θυμωμένο. Ἔτσι εἶδα πάλι πόσο λίγο ἀλλάζουν εἴκοσι χρόνια τὴ ζωὴ.

Καὶ τὸ ξαναεἶδα ὅταν ὕστερα βγῆκα καὶ στὴν ἀγορά. Ἀρχισα νὰ γνωρίζω ἓνα ἓνα τὰ παλιὰ τὰ μαγαζιά. Εἶχαν ξεκαινουργωθεῖ πολλὰ, εἶχαν χτιστεῖ ἄλλα.

νέα, μὰ τὰ περισσότερα μέναν τὰ ἴδια ὅπως τ' ἄφησα. Κι ὅπως προχωροῦσα, βρισκόμουν ὁλοένα πάλι στὴν ἴδια τὴν παλιὰ ζωή. Ὁ κόσμος πηγαινοερχότανε, στεκότανε καὶ κουβέντιαζε, liaζότανε στοὺς μπάγκους, νύσταζε καὶ χασμουριόταν. Καὶ μέσα στὰ μαγαζιά οἱ ἔμποροι μετροῦσαν μὲ τὴν πήχη, σκίζανε χασέδες, οἱ μπακάληδες γεμίζαν χαρτουλίνες καὶ μποτίλιες, οἱ τσαρουχάδες χτυποῦσαν τὰ πετσίᾳ, οἱ καποτάδες ράβαν καθισμένοι σταυροπόδι, ὁ ντελάλης φώναζε καὶ τὰ μπακαλόπουλα γυρνοῦσαν βρώμικα καὶ κουβαλοῦσανε ξυπόλητα νερό.

Τέλος βρέθηκα μπρὸς καὶ στὸ παλιό μου μαγαζί. Ἔμενε τὸ ἴδιο, ἀπαράλλαχτο σὰ νὰ εἶχα φύγει ἔχτες. Δὲν ἀλλάξαν οὔτε οἱ μπάγκες του· διπλῶναν ἀποπάνω ἀκόμα καὶ μονάχα πὼς εἶχανε χρωματιστεῖ. Κι ἀκόμα κρεμιόντανε, σὰ νὰ τὰ εἶχα ἐγὼ κρεμάσει τὸ πρωί, τὰ μάτσα τὰ σκοινιά, τὰ θειαφοκέρια, τὰ χταπόδια· κι ἀποκάτω οἱ μπουκάλες μὲ τὰ σκάγια καὶ τὸ ρετσινόλαδο, τὰ βάζα μὲ τὴ γιάμπολη, τὴ στύψη καὶ τὴν ἀλοή. Κι ἀποπίσω ὁ ἀφεντικός μου ὀρθός, κοντόπαχος καθὼς τὸν ἄφησα, φουστανελὰς ἀκόμα, σβέλτος πάντα μ' ὅλο τὸ ἔγκωμο κορμὶ καὶ τ' ἄσπρα τὰ μαλλιά.

Μπῆκα μέσα καὶ τοῦ ἔπιασα τὸ χέρι καὶ τὸν κοίταξα στὰ μάτια.

Μὲ κοίταξε καὶ κεῖνος ξαφνισμένος.

«Δὲ μὲ γνωρίζεις;» τοῦ εἶπα.

Σήκωσε τὶς πλάτες καὶ σούφρωσε τὰ χεῖλη.

«Δὲ μὲ θυμᾶσαι; Δὲ μὲ εἶχες μιὰ φορὰ στὸ μαγαζί;»

Μὲ κοιτάξε ἀποπάνω ἴσια μὲ κάτω κ' ἡ ματιά του σταμάτησε, σὰ σαστισμένη στὴν καθαρὴ καινούρια φορεσιά μου. Ἐπειτα ἔμεινε κοιτάζοντάς με κατάματα.

«Τὴ μύτη μου τουλάχιστο δὲν τὴ θυμᾶσαι;» γέλασα.

Χτύπησε τὸ χέρι του στὸ μέτωπο. Καὶ γέλασε καὶ τὸ δικό του πρόσωπο καὶ χύμησε, ἔπεσε ἀπάνω μου καὶ μὲ ἀγκάλιασε.

Δὲ μὲ ἄφησε νὰ φύγω ἴσια μὲ τὸ μεσημέρι. Χαιρότανε, σὰ νὰ ξανάβρισκε χαμένο παιδί του.

Ἔστειλε κ' ἔφερε καὶ φάγαμε στὸ μαγαζὶ καὶ μὲ ρωτοῦσε καὶ μὲ ξαναρωτοῦσε, ὅσο πού ἔμαθε ὅλο τὸ ἱστορικό μου.

Καὶ ρώτησα κ' ἔμαθα καὶ γὼ πολλά. Μόνο γιὰ ἓνα δὲν τολμοῦσα νὰ ρωτήσω: τί ἀπόγινε κεῖ πίσω ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ μαγαζιοῦ. Δίχως νὰ θέλω, τὰ μάτια μου ὅλο πρὸς τὰ ἐκεῖ γυρίζαν. Μιὰ στιγμὴ ἀποφάσιζα νὰ βγῶ νὰ δῶ, μὰ πάλι μ' ἔπιανε δεῖλια, θαρρεῖς ὁ ἴδιος φόβος πού εἶχα μιὰ φορὰ σὰν ξεκλεβόμουνα κ' ἔτρεχα ἐκεῖ κρυφά.

Μὰ ἐκεῖ πού τρώγαμε ὕστερα, ἔμαθα ὅτι ἤθελα νὰ μάθω δίχως νὰ ρωτήσω.

«Τί νὰ πῇ κανένας! Ὅλα εἶναι τυχερὰ στὸν κόσμο· ἔπρεπε νὰ ντέσης ἔτσι μιὰ φορὰ, γιὰ νὰ πᾶς νὰ βρῆς τὴν τύχη σου», εἶπε ξαφνικὰ ὁ ἀφεντικός μου.

«Καὶ κεῖνοι τί γίνονται;» βρῆκα τὴν ὥρα καὶ ρώτησα καὶ γώ.

Δὲ μελέτησα ὄνομα, ὅμως κατάλαβε.

«Σὲ καρτεροῦν», ἀπάντησε καὶ μὲ κοίταξε χαμογελώντας.

Ὁ λόγος μὲ χτύπησε σὰν ἀστραπή. Γιὰ νὰ μὴν προδοθῶ, πῆρα τὸ ποτήρι κ' ἤπια.

«Ναί, σὲ καρτεροῦνε», ξαναεἶπε ὁ ἀφεντικός μου. «Ὑστερα ὅταν ἔφυγες, ξεχάστηκε τὸ πρᾶμα καὶ τὴ γυρέψανε δυοτρεῖς. Τῆς πέσανε οἱ δικοί της, ἡ μάνα της τὴν ἔσφιξε, μὰ δὲ θέλησε νὰ πῇ τὸ ναί. Ἐγὼ ἕναν ἤθελα, τοὺς εἶπε, ἐκείνονε ποὺ δὲ μοῦ δώσατε. Ἄν ἔρθῃ ἐκεῖνος νὰ μὲ πάρῃ, τότες μοναχὰ θὰ παντρευθῶ. Καὶ κλείστηκε ἀπὸ τότες μέσα καὶ δὲν ξανάφάνηκε στὸν κόσμο».

Ἔσκυψα τὸ κεφάλι, σὰ νὰ ντρεπόμουνα νὰ γυρίσω νὰ τὸν δῶ. Τοῦ εἶχα πεῖ ὅλο τὸ ἱστορικό μου, δὲν τοῦ ἔκρυψα μήτε πὼς εἶχα παντρεφτεῖ.

«Καὶ ζῇ ἀκόμη ἡ μάνα της;» ρώτησα.

«Ζῇ», μοῦ εἶπε· «ζῇ καὶ βοηθᾷ τὴν Ἀννιώ. Ζοῦνε κ' οἱ δυὸ μὲ τὶς ξενοδουλειές. Τ' ἀγόρια δὲ βγήκαν προκοπή. Τὸ ἕνα ἔγινε ἀστυφύλακας, τὸ ἄλλο κακοπαντρεύτηκε, δυστύχησε.»

«Θὰ πάω νὰ τὶς δῶ», τοῦ εἶπα· «ἔρχεσαι μαζί;»

«Γιατὶ δὲν ἔρχουμαι;» ἀποκρίθηκε.

Ἦθελε νὰ τοῦ πῶ νὰ πᾶμε ἴσια κιόλας, μὰ τὸν κατάλαβα ποὺ ἤθελε νὰ βγοῦμε μαζί στὸν καφενέ. Μὲ πῆρε καὶ βγήκαμε. Καμάρωνε ποὺ μὲ εἶχε πλάγι του καὶ μὲ γνώρισε μὲ τὸν ἕνανε καὶ μὲ τὸν ἄλλον. Ἰσια μὲ τὸ βράδι ἔπιασα κι ὅλα συντροφιάς.

Μὰ τὸ ἄλλο πρωὶ ἅμα ξύπνησα, κάτι μὲ τραβοῦσε

νὰ πάω ἴσια στῆς Ἀννιώς μιὰν ὥρα πρωτύτερα. Καὶ τὸ βρῆκα κιόλας καλύτερα νὰ πάω μονάχος.

Τράβηξα λοιπὸν ἴσια καὶ μπῆκα στὴν αὐλή.

Τὴ βρῆκα ὅπως τὴν ἄφησα. Τὸ πηγάδι, τὸ χαμό-
σπιτο, τὸ πλυσταριό, τὰ δέντρα, ὅλα τὰ ἴδια, σὰ νὰ
μὴν πέρασαν ἀπὸ πάνω τους τόσα χρόνια. Μόνο ἡ
Ἀννιώ δὲν ἦταν ἐκεῖ ὅξω, μὰ ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ
ἦταν ἀνοιχτὴ καὶ τράβηξα νὰ μπῶ. Φαίνεται ὅμως ν'
ἄκουσε τὰ πατήματά μου καὶ βγῆκε στὸ κατῶφλι.

Μὲ ἀντίκρουσε καὶ στάθηκε ξαφνισμένη καὶ μὲ κοί-
ταξε.

«Ξέρεις ποιὸς εἶμαι;» ψιθύρισα.

Μιὰ στιγμή δὲ μίλησε.

«Σ' ἔμαθα πὺν ἦρθες», εἶπε ὕστερα.

Τῆς ἔδωσα τὸ χέρι καὶ μοῦ ἄπλωσε καὶ κεῖνη τὸ
δικό της. Μὰ τὸ πῆρε πάλι καὶ τὸ ἄφησε νὰ πέση καὶ
μὲ κοίταξε ἀμίλητη.

«Σοῦ τόταξα πὺς θάρθω κ' ἦρθα», τῆς εἶπα.

Κρῦο χαμόγελο τῆς χώρισε μιὰ στιγμή τὰ χεῖλη, μὰ
ἔσβυσε ἀμέσως.

Στάθηκα ὥρα ἐκεῖ καὶ στεκότανε κι αὐτή.

Δὲ μούλεγε νὰ μπῶ, δὲ σάλευε ἀπ' τὸν τόπο της.

Τῆς χαμογέλασα, μὰ δὲν ἀπάντησε μήτε στὸ γέλιο.
Κοίταζε μόνο μπροστά της, σὰ νὰ μὴν ἔβλεπε μπρο-
στά της σὰ νὰ μὴ στεκότανε ἐκεῖ κανεὶς μπροστά της.
Ἔμοιαζε σὰ νὰ ὀνειρευότανε.

Ὁ ἥλιος εἶχε δώσει ἀντίκρου κ' ἔπεφτε στὴν πόρτα
καὶ τῆς φώτιζε τὸ πρόσωπο. Δὲν εἶχε πολὺ ἀσκημί-

σει, μὰ ἦτανε στεγνὸ καὶ τὰ μάγουλα πῆραν καὶ σουφρώσανε γύρω στὰ χεῖλη. Εἶχε δεμένη σκέπη στὰ μαλλιά, ἢ ντυμασιά της ἦταν ξεβαμμένη κι ἀπὸ τὶς παντοῦφλες ποὺ φοροῦσε μισοβγαῖναν ἔξω τὰ δάχτυλα.

«Ἦρθα νὰ σὲ πάρω», τῆς εἶπα καὶ τῆς ξανάπιασα τὸ χέρι. «Μπορῶ νὰ σοῦ φορέσω τώρα μεταξωτὰ φορέματα, ποδήματα χρυσᾶ», μοῦ ἐρχότανε νὰ τῆς πῶ ἀκόμα, ὁ λόγος ὅμως δὲ μοῦ ἔβγαινε ἀπ' τὸ στόμα.

Στεκόμουνα μόνο καὶ τὴν κοίταζα καὶ δὲν μπορούσα, δὲν ἤθελα νὰ τὸ πιστέψω αὐτὸ ποὺ ἔβλεπα.

«Ἔλα, ἦρθα νὰ σὲ πάρω», ξαναμίλησα· «δὲν ἀκοῦς;»

«Ἀργὰ ἦρθες», μοῦ εἶπε τέλος καὶ μοῦ ἔριξε μιὰν ἀγέλαστη, στεγνὴ ματιά.

Κ' ἡ φωνή της ἦταν ἄλλο τόσο παγωμένη καὶ στεγνή.

«Τότε νὰ φύγω;» ρώτησα.

«Ναί, νὰ φύγης», ψιθύρισε. Κ' ἔσκυψε καὶ πῆρε τὴ σκούπα, ποὺ εἶχε ἀφήσει ἀπὸ τὸ χέρι ἅμα μὲ εἶδε πρωτύτερα.

Καὶ γύρισα κ' ἔφυγα καὶ γώ...

Ὁ ἔμπορος σώπασε, μὰ ὅταν εἶδε πὼς τὸν κοιτάζαμε ὅλοι, σὰ νὰ περιμέναμε κάτι ἀκόμα:

Καὶ τὴν ἄλλη μέρα—ξακολούθησε—ἔφυγα καὶ γιὰ τὸ χωριό μου. Ἦνοιξα μαγαζὶ ἐκεῖ γιὰ νὰ βρίσκουμαι σὲ δουλειὰ καὶ δὲν ξανακατέβηκα στὴν πόλη.

«Ἄλλο θάμα τοῦτο», εἶπε ὁ σπαθοφόρος καὶ χτύπησε μὲ τὸ χέρι τὸ γόνατο. Τί, τόμαθε πὼς εἶχες παντρευτεῖ;»

«Ναί, τὰ πρόφτασε ὅλα τῆς μάνας της ὁ ἀφεντικός μου, καθὼς κατάλαβα», εἶπε ὁ ἔμπορος.

«Καὶ δὲν τῆς ἔδωσες τίποτε;» ρώτησε ὁ γιατρός.

«Ἄφησα τοῦ ἀφεντικοῦ μου νὰ τοὺς δώσῃ, μὰ δὲν τὰ πῆραν», ἀποκρίθηκε ὁ ἔμπορος καὶ τέλειωσε τὴν ἱστορία.

ΑΝΤΑΡΤΗΣ

ΑΝΤΑΡΤΗΣ

«Ντροπή σου!» ἔγραψε ἡ Σπήλιω Γέρακα τοῦ γυιοῦ της ὅταν τὸν ἔμαθε στὴν Ἄρτα· «ὁ ξάδερφός σου ὁ Μπέλιας ἔρχεται μὲ πεντακόσιους. Οἱ δοῦλοι τοῦ σπιτιοῦ σου πάνε κοντά του, οἱ πατρικοί σου φίλοι γίνανε μπουλουξίδες του καὶ σύ, τὸ ἀγγόνι τοῦ Γέρακα, βγῆκες κάτω ἀπὸ ἄλλον καπετάνο!»

Κι ἀληθινὰ ζήλεψε ὁ Παῦλος Γέρακας, ἅμα σὲ λίγες μέρες εἶδε τὸν ξάδερφό του ντυμένον τὰ χρυσᾶ πεσλιὰ τοῦ Θάνου Μπέλια καὶ ζωσμένον τὴν ἀσημένια πάλαι τοῦ παποῦ του. Πολεμικὴ φωτιά ἔπνεε γύρω του, ὅλοι βλέποντάς τον ἀναστένανε στὸ νοῦ καπετανάτα καὶ ἀρματωλίκια φημισμένα καὶ πλέκανε καινούριες δόξες.

Τὰ ἐγγόνια τοῦ στρατηγοῦ Δημήτρη Γέρακα φιληθήκανε κι ἀγκαλιαστήκανε, οἱ πατρικὲς ἀντιζηλίες κ' οἱ ἔχτρες σβυστήκανε μέσα τους ἐκείνη τὴ στιγμὴ. Μὰ ἡ καρδιά τῶν παλιῶν φίλων τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Γέρακα σπαρτάρησε ὅπως εἶδανε ξαφνικὰ μπροστά τους ἄν-

τρα τὸ γιὸ τοῦ ἄρχοντά τους. Πρόθυμα θᾶτρεχε κατόπι του τὸ μισὸ ἄσκέρι τοῦ Βασίλη Μπέλια, φτάνει νᾶλεγε πὼς μοίραζε κι αὐτὸς λουφέ.

Ὁ Παῦλος Γέρακας κ' οἱ σύντροφοί του εἶχανε ρθεῖ στήν Ἄρτα μὲ τὴν ὁρμὴ νὰ σταματήσουνε μονάχα μέσα στὰ Γιάννινα. Μὰ πῶς νὰ πᾶνε ἀφοῦ ὁ στρατὸς δὲν περνᾷ τὰ σύνορα; Ὅλο συντάζεται καὶ δὲν ἔχει συνταγμό. Ράθυμες, ἄνεργες, ὀκνὲς περνοῦνε οἱ μέρες. Ἀνάκατα στρατὸς καὶ ρέμπελα γεμίζουνε τὰ στενὰ σοκάκια, τρῶνε καὶ πίνουνε στὶς ταβέρνες, τραγουδοῦνε καὶ κάνουνε ρεμούλες. Οἱ γυμνασμένοι στρατιῶτες δὲν ἔχουνε τί νὰ πρωτοφυλάξουνε: τοὺς πόρους τοῦ ποταμοῦ ἢ τὰ πορτοκάλλια στὰ περβόλια. Ἄντυτος ὁ πολὺς στρατός, ὁ ἄλλος ἀρλεκίνος. Ποῦ νὰ γνωρίσεις τὸν ταχτικὸ ἀπὸ τὸ ρεντίφη; Κι ὁ ἀντάρτης κι ὁ στρατιώτης ἔχουν ἀρμάθα τὰ φουσέκια σταυρωτὰ στὰ στήθια, κ' οἱ δυὸ ἔχουν κρεμασμένους τοὺς γκράδες τους στὸν ὦμο, τὴ λόγχη ζωσμένη μὲ σκοινί, ἢ περαστὴ σὰ χατζάρι στὴ ζώνη, ὁ ρέμπελος φορεῖ κορώννα στὸ σκουφο του, ὁ ταχτικὸς εἶναι μὲ σκούφια δίχως στέμμα, μὲ ἡμίψηλο ἢ μὲ λερὸ μαντήλι.

Κι ὁ Παῦλος κ' οἱ σύντροφοί του γυρεύουνε νὰ βροῦν πόρο νὰ περάσουνε τὰ σύνορα.

«Παυλάκη, ἐδῶ καὶ σύ!» ξαφνίστηκε ὁ λοχαγὸς Βουλοδημος, βλέποντας στὸ δρόμο ποὺ γύριζε ἀπὸ τὸ λόχο του τὸν ξάδερφό του Γέρακα. «Ποῦ νὰ σὲ βάλη ὁ νοῦς μου σταυραετό! Λοιπὸν στὰ Γιάννενα;» καὶ σὺν μὲ τοὺς σοφτάδες;»

«Στὰ Γιάννινα!» ἀπάντησε μὲ τόνο πειραγμένος ὁ Παῦλος.

«Δὲν κάθεστε νὰ πέσει λίγο τὸ ποτάμι!»

Κι ὁ λοχαγὸς γέλασε μόνος μὲ τὸ χωρατό του κουνώντας ἄνω κάτω τὶς πλάτες του. Μὰ σὰν εἶδε πὼς ὁ ξάδερφός του πειράχτηκε, τὸν καλόπιασε καὶ τοῦ ἀγκάλιασε τὴ μέση, μὴν τοῦ φύγει:

«Ἐλα πάμε νὰ σοῦ κάμω τώρα τὰ μουσαφιρλίκια», τοῦ εἶπε.

Ἡ ἀφέλεια τοῦ ρουμελιώτη ἀξιωματικοῦ ἠσύχασε τὸν Παῦλο.

«Ἄσε τᾶστεϊα, πέ μου τώρα τί ξέρεις;» τὸν ρώτησε σὰν καθήσανε στὸν καφενέ.

«Ρῶτα τὸν ξάδερφο τὸν Μπέλια· αὐτὸς συνεννοεῖται μὲ τὸν ἀρχηγό. Ἐγὼ τί νὰ ξέρω;»

«Τί λὲς θὰ κηρυχτεῖ ὁ πόλεμος;» ξαναρώτησε ἐμπιστευτικὰ ὁ Παῦλος.

Ὁ λοχαγὸς γέλασε: «Ποιὸς πόλεμος; Τὸ λέτε μὲ τὰ σωστά;»

«Τί, ἄδικα μαζεύεται τόσος στρατός;» τόνισε ὁ Παῦλος στενοχωρημένος μὲ τὸ εἰρωνικὸ ὕφος τοῦ Βουλοδήμου.

Τοῦτος ξαναγέλασε: «Στρατός!» ἀπάντησε ζωηρεύοντας, «ποῦ βρέθηκε; Στρατὸ τὸ λένε αὐτὸ τὸ σκόρπιο ἄσκέρι; χὰ χά! ἔτσι τὰ βάζουνε, μπρέ, μὲ τὸ Σουλτάνο; Μ' αὐτὸ τὸ μάζωμα θὰ πολεμήσουμε, ἢ μὲ τὸ μπουλούκι τοῦ Μπέλια καὶ μὲ τὸ δικό σας;»

«Μήπως οἱ Τοῦρκοι εἶναι καλύτεροι;»

«Καλύτεροι χειρότεροι, δὲν ξέρω· τὸ δικό μας τὸ χάλι βλέπω γώ.»

Τὸ παιδὶ τοῦ καφενέ ἔφερε τοὺς καφέδες πὺν παραγγέλανε κι ὁ λοχαγὸς σίμωσε στὰ χεῖλη τὸ ἀχνιστὸ φλυτζάνι.

«Πφ! νὰ πάρ' ὁ διάολος!» φώναξε ἄξαφνα φτύνοντας τὴν πρώτη ρουφιζιά. «Ἐλα δῶ, βρέ! Πάρ' τον πίσω γλήγωρα καὶ δός τονε τᾶφεντικοῦ σου νὰ τὸν πιῇ, θὰ χλιμιντρήσουμε!»

Ὁ ὑπηρέτης πῆρε τοὺς καφέδες μὴν ξέροντας νὰ γελάσει ἢ νὰ τρομάξει μὲ τὸ ἀγρίωμα τοῦ λοχαγοῦ. Οἱ καθισμένοι τριγύρω στὰ τραπέζια γελάσανε δυνατά.

«Τί ἔπαθες πάλι, Θανασούλα;» ἄκουσε ὁ λοχαγὸς μιὰ φωνὴ στὴν πόρτα. Δυὸ ἀξιωματικοὶ μπήκανε στὸ καφενεῖο.

«Καλῶς τους! Ἐλᾶτε νὰ πάρτ' ἓνα κριθαροζοῦμι καὶ σεῖς. Νά, γι' αὐτοὺς καὶ γιὰ τοὺς φουρναρέους ἔφρεξε», ξαναεῖπε δυνατὰ ὁ Βουλοδῆμος κ' ἔδειξε στὸ βᾶθος μὲ τὸ κεφάλι.

«Κι ὁ ξάδερφός μου ἐδῶ θέλει πόλεμο» πρόστεσε σιγώτερα καὶ σύστησε τὸν Παῦλο στοὺς συναδέρφους του.

«Στὸ λόχο μου τὸν ἀνοίξαν οἱ Μεσσήνιοι μὲ τοὺς Μανιάτες. Καλὰ πὺν δὲ μᾶς δώσαν ἀκόμα τουφέκια», εἶπε ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικὸν τρώγοντας τὰ φωνήεντα καὶ σέρνοντας τὰ σίγμα.

«Ἄκου τα, πόλεμος χωρὶς τουφέκια», ξαναγέλασε ὁ Βουλοδῆμος.

Ὁ Παῦλος κοκκίνησε.

«Τρεῖς ἄνδρες, δυὸ ψάθες· γιὰ στρῶμα καὶ γιὰ σκέπασμα. Πῶς θὲς νὰ μὴ μαλλώσουνε;» πρόστεσε ὁ ἄλλος ἀξιωματικός.

«Θὰ καλέσουνε, λέει, δυὸ ἡλικίες ἀκόμα.»

«Τὰ ἴδια τῆς συχωρεμένης τοῦ 78 καὶ τοῦ 86, ξέρεις, ξάδελφε, στὰ 78 βγῆκα καὶ γὼ ἀντάρτης. Εἴμουν τότε λοχίας· πολέμησα στὴ Θεσσαλία μὲ τὸν Τερτίτη.»

Νέος γαλονὰς πλησίασε στὸ τραπέζι καὶ τὸν ἔκοψε.

«Ξέρετε, οἱ προβιρασμοὶ ἀναβάλλονται», μουρμούρισε σκύβοντας στὸ τραπέζι.

«Ποιὸς σοῦ τόπε;» ρώτησε βιαστικὰ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀξιωματικούς.

«Εἶχα γράμμα σήμερ' ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.»

«Σώπα καὶ τὰ γαλόνια θὰ τὰ πάρουμε διπλὰ στὴ μάχη. Δὲ βλέπεις, ἤρθανε νὰ μᾶς βοηθήσουνε κ' οἱ σοφτάδες», εἶπε γυρίζοντας μὲ χαμόγελο στὸν ξάδερφό του ὁ Βουλοδημος.

«Τὴν πατρίδα θὰ βοηθήσουμε», πετάχτηκε μὲ ὄψη διπλοκοκκινισμένη ὁ Παῦλος.

Ὁ Βουλοδημος μετάνοιωσε. Τονὲ χτύπησε στὴν πλάτη χαδευτικὰ κι ἄλλαξε ὁμιλία:

«Μωρέ, ἀκοῦστε νὰ γελάστε», ἄρχισε γελώντας πρῶτα ὁ ἴδιος, «εἶχα μέρες νὰ δῶ τὸ Ζαρκαδιὰ καὶ πῆγα χθὲς στὴν καμαρά του. Ποῦ λέτε πῶς τὸν ἤβρα; Σταυροπόδι στὸ κρεβάτι καὶ διάβαζε κανονισμό ἐκστρατείας.»

«Δὲν τὸ ξέρεις;» πρόστες ἓνας ἄλλος λοχαγὸς ἀπὸ

τὸν κύκλο, «ἔμαθε πὼς ὁ λόχος του θὰ κάμει πρῶτος γερούσι στὸ Ἰμαρὲτ καὶ κλείστηκε μέσα καὶ διαβάζει».

«Ἐμεῖς θὰ μποῦμε ἀπὸ τὸ Πέτα», εἶπε ὁ Βουλοδῆμος «ὁ Λυκοῦργος καὶ γώ. Τί θὰ κάμει μοναχὰ τοὺς τετζερέδες. Ποῦ νὰ τοῦ βρῶ μουλάρι νὰ τοὺς κουβαλᾷ! Καθὼς ἄνοιξε, πὺν λέτε, τὸ δισάκι του μὲς τῇ σκηνῇ, κυλήσανε τρεῖς, ἓνας ἀπάνω στὸν ἄλλονε φρεσκογανωμένοι σὰν ἄρβανίτικα κεφάλια λαμπεροί. Κ' ἓνα ταψὶ ἀπόκοντα. Θὰ φάμε πῆτα, λέει στὰ Γιάννενα. Καὶ μέσα στὸν ἓνα τετζερὲ στοιβαγμένα μιὰ ντουζίνα γάντια. Μὲ τσαρούχια στὰ ποδάρια καὶ μὲ γαντωμένο χέρι ἔρχεται καὶ μοῦ δίνει ἀναφορά. Τί ἔχουμε τὰ δοῦμε ἀκόμα».

Κι ὁ Βουλοδῆμος γελοῦσε.

«Θανάση, ὁ ξάδερφός σου», τονὲ σκούνητησε ὁ πλαγινός του κ' ἔδειξε πρὸς τὴν ἀνοιχτὴ πόρτα τοῦ καφενέ.

Ὁ Βασίλης Μπέλιας περνοῦσε ἀπόξω μ' ἓναν ἀνώτερο ἀξιωματικό. Κρατοῦσε ὀρθὸ τὸ μελαψὸ κεφάλι κι ἀλύγιστο τὸ ψιλόλιγνο κορμί. Οἱ πούλιες καὶ τὰ τιρτίρια λαμποκοποῦσανε στὴ σκούφια κ' ἡ ἄκρη τῆς γυριστῆς πάλας χτυποῦσε στὸ γόνατο κάτω ἀπὸ τὸν κεντημένο βελουδένιο ντουλαμά.

«Βάζουνε τὰ σκέδια», εἶπ' ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς.

Ὁ λιγερόκορμος ὁπλαρχηγὸς εἶχε σταματήσει ἐκεῖνη τῇ στιγμῇ στὸ ἀντικρυνὸ πεζοδρόμιο καὶ χειρονομοῦσε

ζωηρά, μιλώντας μὲ τὸ σύντροφό του, τὸ ἀσπράδι τῶν ματιῶν του γιάλιζε ἀγριωπό, ἴσια μὲ τὸν κύκλο τῶν ἀξιωματικῶν μέσα στὸν καφενέ.

«Τί σκέδια! Τὸ φρουραρχεῖο μπόδισε ν᾿ ἔρχονται οἱ ἀντάρτες μὲς τὴν πόλη κι ὁ καπετάνιος τους, δὲν ἔχει τώρα τί νὰ τοὺς κάμει. Ὅξω στὰ λιοσιτάσια ποῦ νὰ βρεθεῖ τζάμπα κρασί.

Φοβᾶται πὼς θὰ τοῦ φύγουν», εἶπε ὁ Βουλοδῆμος.

«Μακάρι, νὰ γλυτώναμ' ἀπ' αὐτοὺς. Μὴ μαζέψουμε καὶ μεῖς τὸ παλιάσκερό μας», εἶπε ὁ ἄλλος λοχαγός.

«Τότε καὶ γὼ ἂς σᾶς ἀδειάσω ἐδῶ τὸν τόπο», ξαναπετάχτηκε ὁ Παῦλος, βρίσκοντας ἀφορμὴ νὰ σηκωθεί.

Ὁ ἀξιωματικὸς ἔκαμε νὰ δικαιολογηθεῖ, ὁ Βουλοδῆμος δοκίμασε νὰ τὸν κρατήσῃ, μὰ ὁ Παῦλος χαιρέτησε ψυχρὰ κ' ἔφυγε.

Μὲ ψυχὴ βαρύνθημη, μὲ κλονισμένο θάρρος ἔσμιξε τοὺς συντρόφους του.

«Μὴν τοὺς ἀκοῦς, ἂς λένε», τὸν παρηγόρησε ὁ ἀντάρτης ποιητής· « ἡ ραθυμίᾶ τοὺς κάνει τέτοιους· ὅχι τὸ αἶστημα, ὁ ἐνθουσιασμὸς τοὺς λείπει, κι αὐτὸς θὰ νάψῃ σὰ βροντήσῃ τὸ τουφέκι. Τὸ αἶστημα κ' ἡ παλικαριὰ δὲ λείψανε ποτὲ ἀπ' τὸ γένος».

«Τὸ γένος μας εἶναι μεγάλο καὶ θὰ μεγαλουργήσει», πρόστεσ' ἓνας ἄλλος νέος, νησιώτης εὐγενής.

Τὰ ποτήρια ἀδειάσανε — ἡ ὁμιλία γινότανε σ' ἓνα βρωμερὸ ξενοδοχεῖο, ὅπου δειπνούσανε οἱ νέοι ἀντάρτες—κ' ἔτσι μπόρεσε νὰ ὀνειρευτεῖ κι αὐτὴ τὴ νύχτα

ὁ Παῦλος ξεσκλαβωμένα τὰ ἡπειρώτικα βουνά.

Ὅσοτοσο φτάνουν ὀλοένα νέοι ἔφεδροι κ' ἐθελοντές κι ἀντάρτες. Ποῦ νὰ βρῇ σκεπὴ ὁ ἀρχηγὸς γιὰ τόσον κόσμο κι ὁ δήμαρχος τόσους πολλοὺς ὀχτροὺς νὰ τοὺς στείλει κατάλυμα στὰ σπίτια τους! Γεμάτα ὅλα τὰ χαλέπιτα, οἱ ἀποθῆκες, τὰ σκολιά, τὰ παλιὰ τούρκικα σεράγια, τὰ χάνια γίνανε στρατώνες, οἱ ἐκκλησιᾶς δὲν παίρνουν ἄλλους κι ὅπου σπíti μὲ γερά παράθυρα καὶ σκάλα πὺ δὲν τρέμει νὰ πέσει τὰ γραφεῖα στήσανε τὰ τραπέζια τους κ' οἱ ἀξιωματικοὶ τὰ κρεβάτια τους. Καὶ σὰ νᾶνοῖξαν κ' οἱ καταρράχτες τοῦρανοῦ, δὲ σταματᾷ ἡ βροχὴ ὅλον τὸ Μάρτη. Τὸ νερὸ εἶναι γόνα στὶς σκηνές κοντὰ στὸν ποταμὸ κ' οἱ ἐλιές τοῦ κάμπου δὲν μποροῦνε νὰ φυλάξουνε τοὺς ἀντάρτες.

Χιλιάδες γυρεύουνε σκεπὴ μέσα στὴ στενὴ πόλη, θέση, ἄδειο κάθισμα δὲ μένει μέρα καὶ νύχτα σὲ ταβέρνες, σὲ μαγέρικα καὶ καφενέδες. Κ' ἡ βροχὴ δὲν ἀφίνει πάντα νὰ γυμναστῇ ὁ στρατός. Ἐπειτα κι' ὅλας ἄνοιξη ἔρχεται καὶ μὲ ἥλιο, μὲ θεοῦ χαρὰ θὰ πολεμοῦμε. Κι ἂν ξαστερώνει ποῦ καὶ ποῦ, φτάνει νὰ βγαίνουνε στὰ λιοσιτάσια οἱ σαλπιστάδες, νᾶκούνε τὶς σάλπιγγες οἱ τούρκοι καὶ νὰ λένε πὼς εἴμαστε μυριάδες. Κάστρο ἔχουνε κάμει ἀντικρυνὰ τὸ Ἰμαρέτ, μὰ ὁ Βασίλης Μπέλιας πάει μὲ δυὸ χιλιάδες νὰ χτυπήσει τὸ Συρράκο, ὁ Ντούλα Μπούρδας νὰ μπεῖ μὲ χίλιους ἀπὸ τὴν Καλεντίνη, πρᾶ, πρᾶ, ὁρὲ Σούλι ἀθάνατο, θὰ σὲ πατήσω πάλε! τόπο καὶ μάνιωσε ὁ σουλιώτης Πιλιαμπέσας. Σὲ τρεῖς μέρες θᾶμαστε στὰ Γιάννινα.

Μὰ κ' ἡ βροχή ἀσταλαμάτητη. Τὰ ἔρμα στάχια θὰ πέσουνε, κρίμα σταῖσκαφτα τὰμπέλια, οἱ σταφίδες θὰ μείνουν ἀκλάδευτες κι ἄκουρα τὰ δόλια πρᾶτα, μουρμουρίζει καὶ κλαίγεται ὁ στρατός. Πόλεμο μοῦθελες, ζήτω μοῦ φώναζες! ἀναγελᾶ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Ψειριάσαμε ἀνάλαγοι, πουντιάσαμε δίχως μαντύα, ἡ βροχή μᾶς ἔρεψε, τὸ κρύο μᾶς ψώφησε, ἀκούγονται παντοῦ φωνές. Μὰ καὶ προδότης ὅποιος λέει πὼς δὲ θὰ μποῦμε στὰ Γιάννινα.

Μὰ τὸ κανόνι βροντᾷ ἄξαφνα ἓνα δειλινὸ καὶ λύνει τὴ ραθυμιὰ ἀπὸ τὰ κορμιὰ καὶ ξανανάβει τὸ μεθύσι. Σὰν ἀλαφιασμέν' ἀντιβογγοῦνε τὰ βουνὰ τὴν ταραχή. Καμίνι ὀλόφλογο βουίζει ἀντικρυνὰ τὸ Ἴμαρέτ, ἀποκρυμένη τραντάζει καὶ πνίγει στὸν καπνὸ τὴ λαγκαδιὰ τοῦ ποταμοῦ ἡ Βλαχέρνα, μὲ διπλῇ φωτιὰ τοὺς ἀποκρίνονται ἀπὸ τὸ ψηλὸς τοὺς βαριὰ μουγγὰ ὁ Ἀμυντικὸς στρατώνας καὶ παραπέρα τὸ Θεοτοκίό. Καὶ σ' ὅλη τὴ στρογγυλὴ γραμμὴ τοῦ ποταμοῦ ἀπὸ δεξιὰ καὶ ἀπὸ ζερβὰ τοῦ κάστρου τριζοβολᾷ συγκρατητὸ τὸ τουφεκίδι.

«Πάρ την κι αὐτή, βρωμόσκυλο!»

«Χασάν!»

«Γιουσούφη! Γουρνομύτη!»

Μιά μπόμπ' ἀπὸ τὸν Ἀμυντικὸ στρατὸνα σκάζει κατάκορφα τοῦ Ἴμαρέτ κι ὁ καπνὸς κ' ἡ σκόνη σηκώνονται σὲ ὀλόρθη ψηλὴ στήλη μὲς τὶς φλόγες. Χαρούμενη βουὴ ξεσπᾷ στὰ ταμπούρια δίπλα στὸ γε-

φύρι κατάνακρα τοῦ ποταμοῦ.

«Ὅλοι μαζί! Ἀπὸ πεντακόσια μέτρα», φωνάζει ὀρθὸς ὁ ἀνθυπολοχαγὸς κοντὰ στὸν Παῦλο Γέρακα.

Ἡ μπαταριά βροντᾷ κι ὁ ἀνθυπολοχαγὸς ὀρθὸς ξαναφωνάζει:

«Ἰσια, φωτιά!»

«Κάθισε κάτω, καπετάνιε!»

Τὰ βόλια σφυρίζουνε γύρω σὰ μελίτσι.

«Φωτιά, παιδιά!»

Τὸ αἶμ' ἀνάβρυσε ρουνιὰ ἀπὸ τὸ στόμα, τρίκλισε, ἀκούμπησε στὴ ρίζα τῆς ἐλιάς ὁ ἀνθυπολοχαγός, οἱ κλῶνοι τινάξανε ἀπανωθὲ του τὸν ἀνθό τους.

«Καλά σας — Γιάννινα — παιδιά —»

«Ὁ δρόμος σου ἅγιος, καπετάνιε!»

«Κρῖμα στὸ νιό!»

«Χαρὰ στὸ παλικάρι!» ὁ Παῦλος πετάχτηκε ἀπὸ τὸ ταμπούρι ὀρθός.

«Καρδιά, παιδιά! Ποιὸς δεΐλιασε;»

Βροντᾷ τὸ Ἰμαρέτ, βογγᾷ ἡ Βλαχέρνα, τὰ βόλια σφυρίζουνε καὶ τρίζουνε.

«Φωτιά, παιδιά! Φλόγα στὴ φλόγα!»

Τριγύρω σύννεφα ὁ καπνός, ἡ σκόνη σίφουνας, ἀκράτητο τὸ ἀστροπελέκι, οἱ βρόντοι κ' ἡ βουὴ ζαλίζουνε τὸ νοῦ.

«Καλά μας Γιάννινα!»

«Γένος ξύπνησες» φωνάζει ὁ ἀντάρτης ποιητής.

«Ποῦ εἶσαι, νὰ γελαῖς καὶ τώρα, Βουλοδῆμο;» ξεφωνίζει σὰ σὲ μανία ἄγρια ὁ Παῦλος Γέρακας...

Σὲ λίγες μέρες ὀργίζεται καὶ ντρέπεται μὲ τὸν ἑαυτό του σὰ θυμᾶται τὸ μεθύσι αὐτό. Στὰ Γιάννινα ! — Βουβὸ κ' ἔρημο ξύπνησε τὴν ἄλλη μέρα τὸ Ἴμαρέτ, ἡ Βλαχέρνα σωπασμένη κι' ἄδειος ὁ πλατὺς ὁ κάμπος πέρ' ἀπὸ τὸν Ἄραχτο. Γελοῦνε τὰ βουνὰ στὸν ἥλιο, ὁ Λοῦρος κυλᾷ γαλανοπράσινα τὰ βαθεῖα νερά του, μοσκοβολοῦνε ὅπως ποτὲ τὰ νερατζάνθη αὐτὴ τὴν ἀνοιξη. Οἱ ἀντάρτες δὲ θυμοῦνται τὰ σεράγια τῶν πασάδων πὺν τοὺς καρτεροῦνε στὰ Γιάννινα καὶ διαγουμίζουνε κονάκια μπέηδων στὴ Φιλιππιάδα, ρημάζουνε σπίτια φτωχῶν ραγιάδων ἓνα γῦρο στὰ χωριά. Κ' οἱ καπετανέοι τοῦ στρατοῦ μαλλώνουνε ποιὸς νὰ πρωτοπάει νὰ πρωτοστήσει τὴ σημαία στὸ κάστρο τοῦ Ἀλήπασα. Ὅσο πὺν ὁ ἐχτρὸς παίρνει καιρὸ, ξανακαρδιώνεται καὶ τσακίζει καὶ σκορπᾷ τοὺς ἀργοπορημένους.

Καὶ τώρα ὅπου φύγει φύγει καὶ ποιὸς νὰ πρωτοφύγει, ποιὸς νὰ γυρίσει πρῶτος στὰ παλιὰ λημέρια. Λίμνη τῶν πόθω μας, θ' ἀναστενάξεις χρόνια πάλε ! Θρηνολογᾷ ὁ ἀντάρτης ποιητὴς καὶ φεύγει μὲ τοὺς ἄλλους. Ψόφιοι ραγιάδες φεύγουνε πίσω στὸ στρατό, κοπάδια πρόβατα κόβουνε τὴ βιὰ τῶν λόχων, ὁ διπλοτρομαγμένος στρατιώτης σπρώχνει τὴν τρομαγμένη σκιάβα γιὰ νὰ προσπεράσει. Πίσω καὶ πλάκωσε ὁ ἐχτρός ! Σπάστε τὰ σύρματα, γκρεμίζετε τοὺς στύλους ! Οἱ λοχαγοὶ χάνουν τοὺς λόχους τους, ὁ Παῦλος τοὺς συντρόφους του. Ρεκάζουνε τὰ γυναικόπαιδα, ἀποκαμωμένα, γεμίζουνε τὸν κάμπο παρδαλοὶ λεκέδες σωρια-

σμένα ἐδῶ μπουλούκια, ἐκεῖ ἓνα δυό, παρέκει ἀνάκατα
 μὲ τοὺς περσότερο ἀποκαμωμένους στρατιῶτες. Στὸν
 αἰὲρ' ἀχοῦνε ἀπόβαθα καὶ θλιβερά τὰ μουγκρητὰ ἀπὸ
 τὰ γελάδια, πὺν σέρνει ἢ σπρώχνει ὁ χωρικός, ἀπὸ τὰ
 πρόβατα πὺν τὰ στρημῶχνει στὴ στενὴ κι' ἀχαλίκωτη
 δημοσιά, λοχαγοὶ σταματοῦν καὶ παζαρεύουνε τ' ἄρνια
 γιὰ τὴ λαμπρὴ πὺν ξημερώνει, χωριάτισσες μαζέβουνε
 τὶς καραβάνες, ἀντάρτες τὰ φουσέκια καὶ τοὺς σάκ-
 κους πὺν πετοῦν οἱ στρατιῶτες, τ' ἄγγειά τοῦ λόχου πὺν
 παρατᾶ ὁ σιτιστής, ἀρπάζουνε τὴ φλοκωτὴ βελέτζ' ἀπὸ
 τὸν ὄμο τῆς χωριάτισσας.

Ὁ ἀξιωματικὸς γκρεμίζει ἀπὸ τῆς ζαλίγκα ἄλλης
 χωριάτισσας τὸ σουβλί, πὺν ἔχει μπηγμένο ἐκεῖ γιὰ
 τὸ αὐριανὸ ἄρνι καὶ πιάνει τὸ μισὸν τὸ δρόμο, ὁ
 ἄλλος κλωτσᾷ, ὁ ἄλλος βλαστημᾷ, ὁ Παῦλος βρῖζει.
 Ἡ φαντασία αὐτιάζεται κανόνια καὶ βλέπει φέσια
 κόκκινα μπροστά της, στοὺς πιὸ δειλοὺς γίνονται
 σκιαχτρα κ' οἱ ροδανθισμένες κουτσουπιές τοῦ κάμ-
 που. Καλὴ λαμπρὴ στὰ Γιάννινα! Ἄρτα καλῶς μᾶς
 ξαναδέχεσαι, φωνάζουνε ὅσοι δὲ χάσανε τὴν ὄρεξη·
 δὲν ἔχω κάτῃ πιά, εἶναι πληγὲς οἱ φτέρνες μου, τέσ-
 σερες νύχτες ἄϋπνος, τρεῖς μέρες νηστικός, σύρε κ' ἔλα
 ἀποκάμαμε, ἄς ἔρθῃ ὁ Τοῦρκος νὰ μᾶς κόψῃ! μουρ-
 μουρρίζουνε στοὺς ἀξιωματικούς, πὺν θέλουνε νὰ τοὺς
 σπρώξουνε νὰ πάνε μπρὸς ἀπὸ τὰ χεῖλη καὶ τοὺς ὄχ-
 τους τῶν χαντακιῶν, ὅπου σωριάζονται οἱ ἀποκαμω-
 μένοι.

Οἱ λοχαγοὶ ἀγοράσανε φτηνὰ τᾶρνια τῆς Λαμπρῆς καὶ καπνὸς καὶ τσίκνα ψηταριᾶς φουντώσανε τὴν ἄλλη μέρα τὸν ἀνοιξιάτικο ἀέρα ἐκεῖ ποὺ μιὰ βδομάδα πρὶν ἔσκαβε τὸ χῶμα ἢ μπόμπα κ' ἢ μπαρούτη κάπνιζε. Ἡ-ρεμα ξαναευωδιάζουν τὰ περβόλια, ὁ Ἄραχτος τρέχει λαγαρός, φωτεινὸς καὶ καταπράσινος ὅλος ὁ τόπος. Μὲς τὴν καρδιὰ τῆς ἀνοιξης ἔπεσε τὸ χρόνο αὐτὸ ἢ Λαμπρή. Τὰ δόντια βυθοῦνε στὰ ψαχνά, ἢ ὄρεξη με-στῶνει στὸ κρέας, οἱ σουγιάδες ξύνουνε τὶς πλάτες τῶν σφαχτῶν γιὰ νὰ προφητευτῇ ἢ τύχη τῆς ἐκστρατείας καὶ στὰ παγούρια, γεμάτα κρασί σήμερα, ξεβραχνιά-ζουν τὰ λαρύγγια κ' ἔρχεται ἢ καρδιὰ στὸν τόπο της. Μπρέ, φευγιὸ οἱ παλιότουρκοι καὶ νὰ μὴν τοὺς κυνη-γήσουμε! Θᾶμαστε τώρα στὰ Γιάννινα. Μ' ἂν μᾶς ἀφήνανε κιόλα οἱ φράγκοι! Δὲ βλέπεις, μᾶς γυρίσανε πίσω ἅπ' τὰ μισὰ τοῦ δρόμου.

Ὁ Παῦλος Γέρακας ξαφνίζεται. Σ' ἓνα στενὸ τῆς Ἄρτας στέκει μπροστά του. Κρυμένος κάτω ἀπὸ τὴν καπότα ὁ κατιφένιος ντουλαμὰς κ' ἢ χρυσοκεντημένη σκούφια γυρισμένη ἀνάποδα.

«Στὰ Γιάννινα θὰ σμίγαμε.»

«Δὲν τοὺς ἀφίνεις! Ὁ πόλεμος θέλει παρᾶ. Μ' ἐκ-θέσανε.»

Οἱ σταυραετοὶ εἶχανε βγεῖ γιὰ πλάτσικα, μὰ στὰ βράχια τοῦ Τζουμέρκου ποῦ νὰ βρεθοῦνε πλιάτσικα. Τώρα γυρεύουνε λουφέ. Θυμηθήκανε τὶς γυναῖκές

τους καὶ τὰ παιδιά ποὺ πεινοῦνε πίσω. Ὁ ψηφοφόρος βγαίνει κάτω ἀπὸ τὸν ἀντάρτη κι ὁ Βασίλης Μπέλιας δὲ ζώστηκε τὴν πάλα τοῦ παποῦ του γιὰ νὰ μαζέψει μαῦρα. Ἀκουσε πὼς π φτ' ἡ κυβέρνησις καὶ θὰ γίνουνε σίγουρα ἐκλογές. Ἐχασε τὴ δόξα νὰ πάρει τὸ Συρράκο, πρέπει νὰ χάσει τώρα καὶ τὸ βουλευτικί;

Ὁ Παῦλος ξυπνᾷ σὰν ἀπ' ὄνειρο βαρὺ καὶ σὰ σὲ ὄνειρο γυρίζει στοὺς στενοὺς τοὺς δρόμους, γεμάτους πάλι ἀπὸ ἀντάρτες καὶ στρατό. Οἱ γαριβαλδῖνοι παραδαλεύουνε περισσότερο τὸ θέαμα μὲ τὶς ὀλοπόρφυρες στολές τους. Μερικοὶ κοβαλοῦνε στὸν ὦμο ἄρνια σφαγμένα καὶ γυρεύουνε φοῦρνο νὰ τὰ ψήσουνε. Μὰ λαμπρὴ μέρα σήμερα κ' εἶναι τὰ μαγαζιά κλειστά. Στρατὸς κ' ἀντάρτες γυρεύουνε κρασί καὶ θέλουνε καπνό. Οἱ πόρτες σπάζουνε κ' οἱ ἀδερφοὶ ἰταλοὶ βοηθοῦνε στὴ ρεμούλα.

Ἕνας λεβέντης, τσιγγέλι τὸ μουστάκι του, στέμμα στὸ φέσι, σταματᾷ τὸν Παῦλο:

«Δὲ μὲ γνωρίζεις; Εἶμ' ὁ Νύσο Νακακήτσας, φίλος τοῦ σπιτιοῦ σου. Μοῦ πήρανε ἀγγαρεία τὸ κάρρο μου καὶ τᾶλογο. Νὰ ζήσεις, τρέχα γλήγορα νὰ μοῦ τὸ βγάλεις.»

«Ἐχασα τὸ λόχο μου· δός μου γράμμα στὸ λοχαγὸ μου. Τὸ ξέρω, εἶναι φίλος σου», τὸν παρακαλεῖ παρὲς ἓνας φαντάρος, ἀπὸ τὸν τόπο του κι αὐτός.

«Νουνέ, δός μου ἓνα τάλαιο καὶ θὰ μὲ σώσεις», κ' ἡ βόχα τοῦ κρασιοῦ ἔπνιξε τὸν Παῦλο. Βαφτιστικὸς τῆς μάννας του ἦταν αὐτός, ἀντάρτης· δὲν πῆγε,

λέει, κοντὰ στὸν Μπέλια κι ἄς τοῦδωσε ἓνα κατοστά-
ρικο κι ἄς τοῦταξε λαγὸ μὲ πειραχήλια. Ὅσο εἶναι
ζωντανὸς δὲν προσκυνᾷ ἄλλη πόρτ' ἀπ' τῆς νουνᾶς του.

Ὁ Παῦλος τρέχει νᾶβγει ὅξω ἀπὸ τὴν πόλη.

Χόρτασε καὶ δῶ φαγὶ τᾶσκέρι καὶ ξαπλωμένο στὰ
λιοστάσια ξεκουράζει τὸ ἀποκαμωμένο κορμί. Ἄλλοι
κοιμοῦνται, ἄλλοι ψειρίζονται στὸν ἥλιο. Μερικοὶ κά-
μανε κύκλο κάτω ἀπὸ ἓνα πλάτανο καὶ κουβεντιά-
ζουνε.

«Εἶδате πουθενὰ Τοῦρκο νὰ μᾶς κυνηγᾷ; Γιατί νὰ
ὑποχωρήσουμε; Γιατί νὰ δειάσουμε τὸν τόπο;»

«Κάτι θὰ τρέχει!».

«Ξένος δάχτυλος!»

«Στὰ 78 δὲ μᾶς γελάσανε; Στὰ 86 δὲ μᾶς ἀποκλεί-
σανε; Καὶ τώρα μᾶς γυρίζουν πίσω».

Νὰ γελάσει ὁ Παῦλος ἢ νὰ θυμώσει; Γιατί νὰ μὴν
πιστέψει προδοσία κι αὐτός; Φεύγοντας χιτὲς μὴ δὲ
ρωτοῦσε: γιατί φεύγουμε;

Κάποιος τοῦ χτυπᾷ τὸν ὦμο ἄξαφνα καὶ τὸν ξυπνᾷ
ἀπὸ τοὺς στοχασμούς.

«Δὲ βγῆκα γὼ πιὸ κερδισμένος πού γλύτωσα τοὺς
κόπους; Δὲ σᾶς τᾶλεγα; Καὶ σεῖς τί βγάλατε;»

Ἐφεδρος μὲ πολιτικὰ ἦταν αὐτός. Γιὸς κάποιου
σταφιδέμπορου τῆς Πάτρας, ἀποσπασμένος σὲ γρα-
φεῖο ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα πού παρουσιάστηκε. Ὅταν
ἄνοιξε ὁ πόλεμος, τονὲ δώσανε συνοδὸ σὲ δυὸ ἄγγλους
δημοσιογράφους. Διηγῆθηκε τοῦ Παύλου τὸ γλέντι ποῦ-
καμε μ' αὐτοὺς καὶ τονὲ χαιρέτησε ὕστερα καὶ πάει.

Μιά σάλπιγγα χτυπᾷ, ὁ κύκλος κάτω ἀπὸ τὸν πλά-
τανο σκορπίζει κι ὁ Παῦλος μένει μόνος μὲ τοὺς λο-
γισμοὺς του.

Μαγεία εἶναι ὁ Ἀπρίλης ἐκεῖ ὄξω. Μοσκοβολοῦνε
οἱ λεμονιές, λευκὴ πλημμύρα τὰ λιοστάσια, μεθ᾽ ὃ ὀ-
λογάλανος ἀέρας. Ὁ νοῦς τοῦ Παύλου πετᾷ μακριά,
σὲ ὥρες ἴσως χαμένες πιά γιὰ πάντα καὶ τὸ κορμὶ λυ-
μένο ἀπὸ τὴν κούραση, ἀπλώνεται στὴ ρίζα μιᾶς ἐ-
λιάς.

Ὁ ἥλιος εἶχε χαμηλώσει, ὅταν τὸν ξύπνησε μιὰ
σάλπιγγα πὺν σήμανε καὶ πάλι σύναξη. Οἱ λόχοι πὺν
ἦτανε σκόρπιοι μέσα στὰ λιοστάσια μπαίνανε στὴ
γραμμὴ, οἱ ἀργοπορημένοι σερνόντανε μὲ βῆμ' ἀπρό-
θυμο. Θυμήθηκε κι ὁ ἴδιος τοὺς συντρόφους του καὶ
τράβηξε κατὰ τὴν πόλη.

Καὶ κεῖνοι τονὲ γυρέβανε. Οἱ Τοῦρκοι δὲν κατεβή-
κανε στὸν κάμπο, οἱ εὐζῶνοι τοὺς κρατοῦνε τὸ πέρα-
σμα σὲ μιὰ κλεισούρα, τοῦ εἶπανε, σὰν τονὲ σμιζανε
ἀποβραδὶς.

Δὲν ἀργήσανε· τὴν ἄλλη μέρα, κοντὰ στὸ χάραμα,
ὁ Παῦλος κ' οἱ σύντροφοί του βρισκόντανε πάλι στὰ
ἠπειρώτικα βουνά.

Τρεῖς μέρες ἀλλάζουνε τουφεκιές ἀπὸ τὰ ταμπούρια
τους οἱ εὐζῶνοι μὲ τοὺς τούρκους. Πόσοι εἶναι οἱ
τοῦρκοι ποιὸς τοὺς ξέρει· οἱ εὐζῶνοι ἓνα τάγμα μόνο
κ' ἓνα δυὸ μπουλούκια ἀντάρτες· κι ἀπὸ ψηλά ἀπὸ τὸ
διάσελο βροντοῦνε ἀριά καὶ ποῦ δυοτρία κανόνια γιὰ

νάνάβουνε τὰ αἵματα. Πίσω χιλιάδες ὁ στρατός, μὰ μεντάτι δὲ φτάνει. Ἄς τουφεκοῦνε οἱ εὐζῶνοι, νὰ λέμε πὼς πολεμοῦμε.

Στοιῖβες, λόφοι ὀλάκεροι τὰ ψωμιὰ στὴ Στρεβίνα καὶ στὸ Λοῦρο. Χάσικες, φρέσκες στέρνουνε γύρω σὲ συντάγματα καὶ λόχους τὶς κουραμένες οἱ φοῦρνοι τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴ Φιλιπιάδα, ζυμωμένες ἀπὸ τὰ λεύρια πὺν ἀφήσανε οἱ τοῦρκοι φεύγοντας—μόνο οἱ εὐζῶνοι ροκανίζουμε ψηλὰ στοὺς βράχους τὴν ἀδόν-
τιαστη γαλέτα.

«Πόλεμο θέλατε μαθές!» λυσσιάζει ὁ λοχαγὸς Λαγήνας· ξερὸς ὁ λάρυγγας, τὸ κέφι θολό, τί σώθηκε τὸ οὔζο ἀπὸ προχτές.

«Τί λὲς μωρέ!»

Πάει νὰ σκάσει ἀπὸ τὸ κακό του μὲ τὸ μαντάτο, πὺν τοῦ φέρνει ἓνας ρέμπελος πὼς κουβάλησε δυὸ χιλιάρικες μπουκάλες τίγγα τοῦ συναδέρφου του Παλιούρα, πὺν φυλάγει μὲ τὸ λόχο του τὴ δημοσιὰ τοῦ Γιαννίνου, δυοτρεῖς ὥρες παρακάτω. Τοῦ τὶς ἔστειλε πεσκέσι ἀπὸ τὴν Ἄρτα ὁ ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς του μὲ τὴν παραγγελιὰ πὼς αὔριο θὰ γυρίσει. «Ἄς κάτσει τὸ παιδί, νὰ κάνει τὴ δουλειά του, νὰ γράφει στὴ φημερίδα του· κι αὐτὸ ὑπερεσία εἶναι», εἶπε ὁ λοχαγὸς Παλιούρας.

«Φτάνει νὰ στείλει καὶ κρασί», πρόστεσε ὁ ὑπολοχαγὸς τοῦ λόχου Γιαταγάνας ἀδράζοντας τὴ μιὰ μποτίλια. Καὶ μὴδ' αὐτό, μὴδὲ τὰ γάλατα κ' οἱ ζαϊρέδες καὶ τὰ χλωριὰ τυριὰ καὶ τὰ γιαούρτια. Εἶναι στάνες

ἐκεῖ κοντὰ κι ὅ,τι θέλεις βρίσκεις.

«Καὶ μεῖς ἐδῶ νὰ πολεμᾶμε!» βόγγηξε ὁ λοχαγὸς Λαγήνας. «Στοχύρωμα, παλιόσκυλο!» ξεθύμανε, γουρλώνοντας τὰ μάτια στὸν ὑπερέτη του, ξερομερίτη βλάχο, ποὺ τέντωσε τὸ αὐτί, σὰν ἄκουσε γιὰ γιαούρτια καὶ χλωρὰ τυριά.

«Καὶ σὺ ἐδῶ πέρα τί γυρεύεις;»

«Φουσέκια, ἂν περισσεύουνε», εἶπε δειλά, σιμώνοντας ὁ Παῦλος Γέρακας.

«Δὲν πᾶς στὸ διάολο! Γκιντί! Ἐδῶ ποὺ μαζωχτήκατε, κατσιαοκλέφτες. Φουσέκια θέλετε γιὰ τίποτε ψιμάρνια!»

Ὁ Παῦλος γύρισε τὴ ράχη χωρὶς νὰπαντήσῃ.

«Δὲ μᾶς φτάνει τὸ βρωμάσκερό μας ἔχουμε καὶ τοὺς σταυραετούς. Ἐγὼ καλὰ εἶπα νὰ τοὺς στέλναμε πίσω ἀμέσως δεμένους», φώναξε κατόπι του ὁ λοχαγὸς Λαγήνας.

Στὴν ἄλλη ράχη ἦταν ὁ ξάδερφος τοῦ Παύλου Βουλοδῆμος μὲ τὸν ἄλλο λόχο. Ἀρὶ βροντοῦσε καὶ κεῖ τὸ τουφέκι καὶ λευκὸς καπνὸς κρεμότανε ἀνάερα στὶς τσίμες. Ὁ ἀνήφορος ἦταν ὀρθός, ὁ ἥλιος τοῦ Ἀπριλιοῦ ἔκαιγε κι ὁ Παῦλος ἀγκομαχοῦσε κάτω ἀπὸ τὴ βαρειά καπότα. Κάπου ποῦ χτυποῦσε ψόφια στὰ κοτρώνια κάποιου βόλι.

«Βρέ, πῶς ἐδῶ;» τοῦ φώναξε ὁ Βουλοδῆμος σὰν τὸν εἶδε;

«Φουσέκια θέλω», ἀπάντησε ὁ Παῦλος κοντανασαίνοντας.

«Κάitse νὰ ξανασάνεις πρῶτα. Ἔλα ἔμπα μέσα.»

Ὁ Βουλοδημος εἶχε σκαμένο μὲς τὸ βράχο ἓνα βαθὺ λαγούμι, στρωμένες χάμω ἓνα σωρὸ κουβέρτες καὶ καθότανε σταυροπόδι. Δίπλα του τὸ σπαθί, στὴ μέση ζωσμένο τὸ πιστόλι, τὸ πρόσωπό του μαῦρο καὶ τὸ μoustάκι ξεχασμένο ἄστριφτο.

«Τέτοιες ὥρες τί νὰ σὲ φιλέψουμε! Αὐτὸ εἶναι τὸ προσφάγι μου μὲ τὴν ξερὴ γαλέτα.»

Κ' ἔδειξε μιὰ τσεπέλα σύκα ἐκεῖ μπροστά του. Ἔλα, πάρε.»

Ὁ Παῦλος κάθισε χάμω καὶ ἔκοψε δυὸ σύκα.

«Νερὸ μὴν ἔχεις ;»

Νὰ τὸ παγούρι αὐτοῦ· μισὸ νερὸ καὶ μισὸ ρόμι. Μὴ μοῦ τὰδειάσεις ὅλο μοναχά! Μὰ πῶς ἔδῳ; δὲ μοῦπες!»

«Ἐδῶ κοντὰ εἵμαστε καὶ μεῖς· ἔχουμε πιάσει στὸ Ἀνώγι μιὰ πλαγιά καὶ τουφεκοῦμε.»

«Καῖτε φουσέκια δηλαδή. βαρῆτε τὰ βράχια, σὰν καὶ μᾶς. Ἀκου τί γίνεται καὶ μύτη δὲ ματώνει.»

Συγκρατητὴ βοή ἔφτασε ἀπόμακρα, σὰν ἀπὸ ἄλλον κόσμον, βαθιὰ στὸν τράφο τοῦ λοχαγοῦ.

«Ἔχω ἓναν ἑφεδρὸ πὺν ρήμαξε τὰ φουσέκια μὲ τὶς μπαταριές. Φουσέκια, εἶπες, θέλεις καὶ σύ; Δὲν παίρνεις ὅσα θέλεις! Σάμπως κάνουνε δουλειὰ κι αὐτά, φουσέκια δέκα χρονῶν! Τώρα φωνάζω τὸ σιτιστὴ μου καὶ σοῦ δίνει.

Μὰ φάε καμιά γαλέτα πρῶτα, ξανάσανε.»

Ὁ Παῦλος πῆρε μιὰ γαλέτα κι ὁ Βουλοδημος ξεχολούθησε :

«Έ τώρα, πῶς σοῦ φαίνεται τὸ γλέντι; Δὲν εἶναι ὅπως σοῦ τᾶλεγα στὴν Ἄρτα; Μὲ πορδὲς δὲν βάφουν αὐγά, δὲν τὰ βάζουν ἔτσι μὲ τὴν Τουρκιά. Ἦθελα νᾶ-
ξερα, πῆρε τὰ Γιάνενα ὁ Βασίλης Μπέλιας;»

«Στὴν Ἄρτα τὸν ἀπάντησα προχτές.»

«Τὰ βλέπεις! Ποῦν' ὁ σοφτὰς πὺν μοῦ κουνούσε τὸ κεφάλι ὅταν τοῦ τᾶλεγα! Στὰ Γιάνενα θὰ τὰ ποῦμε, μοῦ ἀπαντοῦσε. Αἴστημα κι ὅλο αἴστημα, μοῦ κοπά-
νιζε. Θὰ μ' ἔπαιρνε καὶ γιὰ κιοτή, φοβᾶμαι. Καὶ σύ, θαρρῶ, τὸ ἴδιο θὰ μὲ παίρνεις πὺν μὲ βρίσκεις ἐδῶ μέσα. Θᾶθελες νὰ μὲ δεῖς ὀρθὸν στὸ ταμπουρι, νὰ δεί-
χνω ἴσως τῶν τουρκῶν ὅ,τι τοὺς ἔδειχνε ὁ Καραϊσκά-
κης. Ἄλλοι εἵτανε τότες οἱ καιροί.»

«Κ' οἱ ἄνθρωποι ἄλλοι», εἶπε ὁ Παῦλος.

«Οἱ καιροὶ κάνουν τοὺς ἀνθρώπους, Παῦλο», ἀπάν-
τησε ἡσυχα ὁ λοχαγός. Ἄς ἔσφιγγε καὶ τώρα τὸ λουρί,
ᾧ καθότανε στὸ σβέρκο ὁ Τοῦρκος κι ἔβλεπε πῶς
θὰ πολεμοῦσε ὁ καθένας. Μὰ μὲ φούμαρα καὶ μὲ κα-
πνούς, μὲ ρέμπελους καὶ μὲ σοφτάδες δὲν γίνονται
πολέμοι στὸν καιρό μας.»

Ὁ Παῦλος ἔκαμε κάτι νὰ πεῖ, μὰ ὁ Βουλοδημος δὲν
τὸν ἄφησε.

«Σούσουρα μόνο γίνονται, σούσουρα κι ἀντάρες
σὰν καὶ τούτη», ξακολούθησε ὑψώνοντας λίγο τὴ
φωνή· «τᾶχερο δὲ βαστᾷ φωτιά, Παυλάκη, φουντώ-
νει μονάχα μιὰ στιγμή καὶ σβύνει. Πρώτη φορὰ τὰ
βλέπεις ἐσύ, ρώτα καὶ μένα ποῦμαι μικρομαθημένος.

Βγῆκα καὶ γὰρ ἀντάρτης στὰ νειάτια μου, πῆγα μὲ τὸ νοῦ μου στὴν Πόλη.

«Ἔ, θὰ τὰ δεῖς καὶ σὺ καὶ θὰ ξεθυμάνεις.

«Ἄκου, ἄκου, μπαταριὲς μοῦ κάνει πάλε ὁ ἀνθυπο-
λοχαγός μου, ὅσο νὰ ξεθυμάνει κι αὐτός.

«Μπάμ, μπούμ, νὰ βρικόμαστε σὲ δουλειά, νὰ χα-
λοῦμε φουσέκια, νὰ παίζουμε σὰν τὰ παιδιά.»—

Ὁ γιατρός τοῦ τάγματος, κοντόχοντρος, μισόκοπος
ἄντρας, παρουσιάστηκε ἄξαφνα κ' ἔκοψε τὴ συνέχεια.

«Ἐλα, γιατρέ, κάθησε· μᾶς φέρνεις τίποτε χαμπέ-
ρια;»

Ὁ γιατρός μάζεψε τοὺς ὦμους: «Τί νὰ σᾶς φέρω!»

«Ὁ ταγματάρχης μας, τί λέει;» Ἐμαθε τίποτα;

Ποῦ ἄλλοῦ πολεμᾶμε;»

Ὁ γιατρός σούφρωσε τὰ χεῖλια κ' ἓνα χαμόγελο ἔ-
δωσε ὄψη ἔσβου στὸ μαυριδερό, ἀνιφτο κι ἀχτένιστο
πρόσωπό του.

«Κ' οἱ λαβωμένοι σου τί κάνουνε;»

«Μοῦ σώθηκε τὸ ρετσινόλαδο καὶ τὸ κινίνο. Οἱ
μισοὶ μοῦρχουνται γι' ἄρρωστοι», μισοθύμωσε ὁ για-
τρός.

Ὁ Βουλοδῆμος κούνησε τὸ κεφάλι:

«Τί νὰ σοῦ κάμουνε κι αὐτοί! Ἡ ἀγρύπνια κ' ἡ ξε-
ρὴ γαλέτα. Τρεῖς μέρες στὰ προχώματα, χωρὶς ν' ἄλ-
λᾶξουνε. Ἦθελα νᾶξερα τί κάνει πίσω τόσο ἀσκέρι;»

«Μὰ νᾶτανε κορφιάτες κάνε!» θύμωσε σωστὰ ὁ
γιατρός, «μὰ ρουμελιώτες καὶ κιοτῆδες δὲν τὸ περίμενε
κανεῖς».

Νέα ὁμοβροντία ἀκούστηκε ἀπόμακρα· ὁ γιατρός, πὺν ἔστεκε ὡς τῶρα ὀρθός, ὁ μισὸς ὄξω ἀπὸ τὸν προμαχῶνα τοῦ λοχαγοῦ, ἔσκυψε νὰ χωθεῖ ὅλος μέσα.

«Πέστε τα μὲ τὸν ξάδερφό μου ἐδῶ· ἐγὼ πάω ἀπάνω μιὰ στιγμὴ νὰ δῶ τί γίνεται», εἶπε ὁ Βουλοδημος καὶ σηκώθηκε. «Θὰ πῶ τοῦ σιτιστῇ νὰ σοῦ δώσει φουσέκια», πρόστεσε τοῦ Παύλου καὶ βγῆκε ἀπὸ τὸν κρυψῶνα.

Μὰ δὲν πρόφτασε νὰ προχωρήσει· ἓνας ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς τονὲ σταμάτησε γοργανασαίνοντας:

«Κύριε λοχαγέ, οἱ Τοῦρκοι πολεμοῦν νὰ ὑπερφαλαγγίσουν τὸ ἀριστερό μας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ διεύθυνση τῶν πυρῶν τους· γι' αὐτὸ διάταξα συχνὲς ὁμοβροντίες. Πρέπει νὰ ἐνισχυθεῖ τὸ ἀριστερό μας κ' ἓνα τμήμα νὰ πάει νὰ καταλάβει τὴν κορυφὴ ἀπέναντι.»

«Μὲ τί νὰ ἐνισχυθεῖ, παιδί μου, τὸ ἀριστερό μας καὶ ποῦ νὰ βρεθεῖ τὸ τμήμα; Ἀπ' τὸ βράχο νὰ τὸ κόψουμε; Ἐλα, πάμε μαζὶ στὸν ταγματάρχη», ἀπάντησε ἡσυχα ὁ λοχαγός.

«Ἐμεῖς πηγαίνουμε», πετάχτηκε ὁ Παῦλος ὄξω.

«Πόσοι εἴσαστε;» ρώτησε ὁ ἀνθυπολοχαγός.

«Δεκάξη.»

Ὁ Βουλοδημος χαμογέλασε: «Στάσου νὰ πάρεις πρῶτα τὰ φουσέκια.—Σιτιστή», φώναξε τοῦ σαλπιστῇ πὺν ἔστεκε μερικὰ βήματα παρέκει πίσω ἀπὸ μιὰ πέτρα.

«Πές, γιατρὲ νὰ ζήσεις, ἀπὸ μέρος μου τοῦ σιτιστῆ νὰ δώσει φυσίγγια τοῦ παλικαριοῦ καὶ γαλέτ' ἀνθέλει», πρόστεσε κ' ἔφυγε μὲ τὸν ἀνθυπολοχαγὸ, ἐνῶ ἡ σάλπιγγα ἔκραζε τὸ σιτιστή.

«Καλὸ παιδί, δραστήριο καὶ μὲ γνώσεις», εἶπε ὁ γιατρὸς τοῦ Παύλου δείχνοντας τὸν ἀνθυπολοχαγὸ τοῦ Βουλοδήμου. «Δὲν τοῦ τῶχε κανέννας, σὰ μᾶς ἦρθε στὴν ἀρχὴ στὸ τάγμα· ἔφεδρος λέγαμε καὶ νησιώτης κιόλα. Κάποιος μάλιστα συνάδερφος τὸν ἤξερε καὶ γιὰ σοσιαλιστή.»

«Σοσιαλιστή;» διώρθωσε ὁ Παῦλος μηχανικά.

«Ξέρω γώ, φίλε μου; Στὴν ψυχὴ μου δὲν τὸν παίρνω. Ὅπως τὸν βλέπω μάλιστα, δὲν τὸ πιστεύω». Κι ὁ γιατρὸς τεντώθηκε στὸ γιατάκι τοῦ Βουλοδήμου καὶ μαδώντας ἐν' ἀπάνω στ' ἄλλο τὰ σύκα τῆς τσεπέλας, ἑξακολούθησε σὰ σὲ μονόλογο:

«Ναί, φίλε μου, νησιώτης. Μιὰ ἰδέα ἦτανε κι αὐτὴ γιὰ τοὺς ρουμελιώτες. Πάει, θὰ μᾶς πάρουνε πιά τὸ ἴρτσι οἱ μωραῖτες. Ἀκοῦς ἐκεῖ Ἀκαρνάνες καὶ νὰ τρέμουνε τὸ τουφέκι! Ὁ ταγματάρχης πάει νὰ σκάσει ἀπ' τὸ κακό του». Ὅσο πού ἦρθε ὁ σιτιστὴς κι ὁ Παῦλος τὸν ἀκολούθησε.

Περνοῦνε φαράγγια, ἀνεβοκατεβαίνουνε ζυγούς, σκαρφαλώνουνε βράχους ὁ Παῦλος Γέρακας κ' οἱ δεκαπέντε σύντροφοί του. Ὁ ἥλιος τοῦ μεσημεριοῦ τσούζει, ὁ ἴδρωτας τρέχει, τὰ γόνατ' ἀποκάνουνε, τέντωσε καὶ λύγα. Ποῦ βρίσκονται, ποῦ πάνε, δὲν ξέ-

ρουνε. Μόνος ὁδηγὸς τοὺς εἶναι ὁ βρόντος τῶν τουφεκιῶν, μιὰ τὸν ἀκοῦνε ἀπὸ τὰ ψηλώματα, μιὰ τονὲ χάνουνε ἀπὸ τὰ βάθη τῶν λαγκαδιῶν.

Κάπου τραγουδεῖ μιὰ βρύση καὶ φουντώνει ὁ ἴσκιος· στέκουνται, ξεδιψοῦνε καὶ ξανασαίνουνε. Κ' ὕστερα ξανανέβα καὶ ροβόλα καὶ πάντα λόγγοι, δρυμοί, φουντώματα, θόλοι καὶ γλοῖσμένα ξάγναντα καὶ βοσκοτόπια εἰρηνικά. Ἐδῶ βαθιοὶ γκρεμοὶ καὶ ξεραῖλα βράχων, παρέκει εἰδύλλια λαγκαδιῶν μὲ ἀνθούς στρωτοὺς κι ἀνάβρες γάργαρες περνοῦνε γοργὰ στὰ μάτια σὰν ὄραμα στιγμῆς.

Ὁ Παῦλος θυμᾶται τὸ λόγο τοῦ ξαδέρφου του· τὰ Γιάννινα δὲν παίρνουνται μὲ τοὺς σοφτάδες, δεκαέξη ἀντάρτες δὲν κρατοῦνε τὸ κύκλωμα τοῦ Τούρκου. Βοήθεια ζήτησε ὁ διοικητὴς τῶν εὐζώνων· εἴτε δὲν ἦρθε εἴτε ἄργησε, ὁ ἐχτρὸς προχώρησε. Οἱ ἀντάρτες τὸ μαντεύουνε ἀπὸ τὸ τουφεκίδι ποὺ πυκνώνει, ἀπὸ τὸν ἀπανωτὸ βρόντο τῶν κανονιῶν. Τρεῖς ὥρες περπατοῦνε νὰ φτάσουνε στὸ βράχο, ποὺ δεσπόζει τὸ δεξιὸ τοῦ ἐχτροῦ, καὶ βρεθῆκανε μακρύτερα. Ἄδικα ἀλαφρώσανε τὸ λόχο τοῦ Βουλοδήμου ἀπὸ τὰ φουσέκια. Ἀπὸ τὴν κορυφή ποὺ σταθῆκανε, τὰ βόλια δὲ φτάνουνε τὸν ἐχτρό· κι ἂν θέλουνε νὰ πάνε πιὸ σιμὰ, τὸ ποτάμι κόβει ἀνεπάντεχα τὸ δρόμο. Δὲν τοὺς μένει ἄλλο παρὰ ν'ἀγναντεύουνε καὶ νὰ ξαποστάσουνε.

Τσακίς· ἡ μέρα καὶ τὸ ἀγέρι φυσαῖ σιγαλινά.

Πράσινα, καταπράσινα κ' οἱ ράχες κι ὁ στενὸς ὁ κάμπος. Ποῦ, ποῦ μόνο οἱ ἀνθισμένες ἀγραπιδιὲς λευ-

κοροδιίζουν ἀπαλὰ κι ὁ ποταμός, φίδι ἐκεῖ κάτω, μιὰ χάνεται καὶ μιὰ ἀσπρογιαλίζει.

Καὶ μακριά, μὲς ἀπὸ τὰ δέντρα, κάτι σὰ σπίτια, σὰν καλύβια φαίνονται καὶ κάποια μαυράδια ἀργοσαλεύουνε πέρα στὸν καμπάκη. Τάχα εἶναι τοῦρκοι, ἢ ραγιαδες χωρικοί, ἢ ἄλογα μόνο καὶ γελάδια; Κ' ἢ ἀσπριδερὴ λουρίδα ἐκεῖ ξερβά, στὸ ριζιμιό, στὸ βάθος, τί νᾶναι; μὴν ὁ δρόμος τῶν Γιαννίνων; Δὲν πάμε κεῖθε; Δὲ μᾶς εἶπανε πὼς τὸν φυλάγει δικός μας στρατός;—Μὰ ἀκοῦστε πῶς βουίζει τὸ κανόνι. Νὰ κι ὁ καπνός.—Ποῦ; ποῦ; —ψηλά, ἀπάνω στὸ ζυγό, κοντὰ στὸ διάσελο, στὴν κορφή πού τὴ στερνοφωτίζει ὁ ἥλιος.

Κ' οἱ ὁμοβροντίες δὲν παύουνε, ὀλοένα καὶ δασεύουνε, ἀκούγονται τώρα συγκρατητές.

«Τόσο κοντὰ καὶ νὰ μὴ φαίνεται καπνός!»

«Ποῦ νὰ τονὲ δεῖς: Ἡ μάχη γίνεται βαθιὰ στὴν κλεισούρα.»

«Μὰ τὸ κανόνι σώπασε· δὲ φαίνεται καπνός ψηλά!»

«Ἄκου το πάλε· κι ὁ καπνὸς νάτος πιὸ κάτω, στὸν ἀποδῶθε τὸ ζυγό.»

«Τὸ τουφεκίδι δυναμώνει. Κάνουνε γιουρούσι.»

«Ποιοί;»

«Οἱ τοῦρκοι· τί οἱ δικοί μας;»

«Ποιὸς ξέρει, μπορεῖ νᾶφτασε βοήθεια.»

«Πῶς νὰ ζύγωνε κανεῖς!»

«Δὲν πάμε πίσω; Δὲν παίρνουμε τὸν ἴδιο δρόμο;»

«Φτάνει νὰ τὸν βρίσκαμε!»

Ἡ ἔφοδο βαστᾷ ὥρα· μὰ τὸ τουφέκι ἀδυνατίζει λίγο λίγο, παγαδιάζει σιγὰ σιγὰ. Τὸ κανόνι σῶπασε κι αὐτό, ὅλα σωπάσανε σὲ λίγο. Ἔπεσε κι ὁ ἥλιος καὶ πλακώσανε ἴσκιοι τὰ βουνὰ καὶ τὸ σούρπωμα θόλωσε ὁλόγυρα τὶς ράχες. Σιγὴ, ἐρημιὰ ἔχει ἀπλωθεῖ, μόνο τὸ κρῦο ἀγέρι τοῦ βραδιοῦ σφυρίζει στὸ κορφοβούνι θλιβερά.

«Τώρα τὶ κάνουμε;»

«Νὰ ξέρουμε μονάχα τί ἔγινε!»

Τὰστέρια βγαίνουνε καὶ τρεμοφεγγίζουνε βουβὰ κι ἀδιάφορα. Οἱ ἀντάρτες αὐτιάζονται μήπως ἀκούσουνε πουθενὰ κουδούνια ἢ γαυγίσματα σκυλιῶν. Ἀκοῦνε μόνο τὰηδόνια πὺλ λαλοῦνε.

Ξάφνω ἀρχίζουνε νᾶνάβουνε φωτιὲς πρὸς τὰ μέρη πὺλ ἔβραζε ἡ μάχη ἀποβραδὶς. Πάντα καὶ νέα φλόγα ξεφυτρώνει, πάντα κι ἄλλη.

Κι ὅλο δῶθε φτάνουν κι ὅλο πληθαίνουνε κι ὅλο καὶ μεγαλώνει κάθε φλόγα. Χωριὰ θὰ καίγουνται!

«Μὴν προχωρέσαν οἱ δικοὶ μας;»

«Καὶ θᾶνάβανε φωτιές; Θὰ καίγανε ρωμέικα χωριά;»

«Μὰ νά, ἀνάβουνε κι ἀποδῶ, ἀπὸ τᾶλλο μέρος. Δὲν εἶδαμε αὐτοῦ τὸ δρόμο τῶν Γιαννίνων; Δικοὶ μας εἶναι κεῖ.»

«Δικοὶ μας, ξένοι—οἱ φωτιὲς μᾶς ζώσανε»

«Τί κάνουμε;»

«Ποῦ θέλετε νὰ πάμε;

«Πίσω ὅπου μᾶς βγάλει ὁ δρόμος.»

Ἄδικα ψάχνουνε νὰ βροῦνε δρόμο στὸ σκοτάδι οἱ ἀντάρτες. Μπερδεύονται στὰ μονοπάτια, παραστρατοῦνε στὶς λαγκαδιές, τὰ χάνουνε μὲς τὰ ρουμάνια καὶ ξανασκουντάβουνε στὸ ποτάμι. Ἐνα κομμάτι οὐρανὸς μὲ ἀστέρια ἀδιάφορα, καὶ μπρὸς καὶ πίσω καὶ τριγύρω λόγγοι καὶ βουνὰ καὶ σάρες· κι ἂν φαίνεται ἀνοιγμα κάπου, μπροστά τους νέα φωτιά.

«Δὲν καρτεροῦμε τὴν αὐγή;»

«Χαρά στον ποὺ τὸν βρεῖ ἡ αὐγή!»

«Λεβέντη, μοῦ δείλιασες!»

«Τί δείλιασα! Θὰ πᾶμε ὅλοι δεμένοι στὰ Γιάννινα».

Μὲ χωρατὰ καὶ μὲ πειράγματα γυρέβουνε νὰ κρύψουνε τὸν τρόπο. Σὲ κάθε ἀνήφορο, κάθε κατήφορο δὲν ξέρουνε ἂν πάνε πίσω ἢ ἔμπρός. Ἀτέλειωτη κ' ἡ ὥρα καὶ τὸ δάσος. Τώρα περνοῦν ἓνα ζυγὸ καὶ τὰπο-νύχτερο φυσαῖ κρούο ἐκεῖ ψηλά. Ποῦ νᾶμαστε, ξαναρωτιοῦνται. Οἱ φωτιὲς χαθήκανε. Δεξιὰ νὰ κάμουμε ἢ ξερβά, ποῦναι ὁ βοριάς καὶ ποῦναι ὁ νότος; Δὲ γνωρίζει κανένας σας τᾶστέρια;

Ἀνεβήκανε λαχανιασμένοι στὴν κορφή. Ξαγναντίσανε νὰ μετωρίζει λειψὸ τὸ μισοφέγγαρο ἀπάνωθὲ τους μεγαλόπρεπο, σπαθάτο, ματωμένο καὶ πυρό. Ἀνατριχιάσανε. Πίσω, παιδιά! Ἐδῶθε πάει ὁ δρόμος στὴ Στρεβίνα. Σοφτάδες! Σοφτάδες! ἀκούει ὁ Παῦλος ἀπὸ πίσω του τὴ φωνὴ τοῦ Βουλοδήμου καὶ χαμηλώνει στὸ σκοτάδι τὰ μάτια του. «Τί φεύγουμε;» δὲ ρωτᾷ κανένας, κανεὶς δὲ μουρμουρίζει, κανένας δὲ

θυμώνει κι ὁ ἀντάρτης ποιητὴς ξέχασε τὴ λίμνη τῶν πόθων.

Περνοῦνε τώρα ὀρθή, κακόβατη πλαγιά τὸ βουνὸ ψηλὸ σὰν κάστρο, κάτωθε βούιζε ὁ βυθός, ποτάμι θὰ γκρεμιζότανε στοὺς βράχους. Δασὰ κοντόρεικα, ἀγκαθερὰ χαμόκλαδα φράζανε τὸ μονοπάτι. Σταματήσανε μιὰ στιγμή, ἄλλοι ὀρθοί, ἄλλοι καθήσανε. Ἕνας τους σὰ νὰ φικράστηκε κάτι. Δὲν εἵτανε τίποτε· κανέν' ἀγρίμι θὰ πέρασε στὸ σύδεντρο. Προχωρέσαν πάλι. Ἀπὸ ἓνα σύρραχο σ' ἄλλο λαγκάδι. Μὰ ξανασταματήσανε. Δὲν εἶναι πάλι τίποτες. Κουκουβάγια σκούζει. Σὰ νὰ μὴ φτάνει ὁ τρόμος!

«Κάποια χαλάσματα, ἔρμη κούλια θά'ναι δῶ», εἶπε ὁ πλαγινὸς τοῦ Παύλου.

«Χαλάσματα, χαλάσματα.»

Τὰ εἶδανε νὰ θαμπογράφονται στὴ ράχη καὶ τραβοῦνε σιωπηλοί. Μὰ ὅπως κατεβαίνουν τὴν πλαγιά, τὸ ποτάμι ξανασέρνεται μπροστά τους κ' ἡ ὀχτιά εἶναι ἀπάτητη. Πίσω! ποῦ πίσω; Ζερβὰ πηγαίνει ἓν' ἄλλο μονοπάτι. Στὴν τύχη, ὅπου μᾶς βγάλει.

Ξαναξεκινοῦνε. Τὸ πόδι πατᾶ στὸ σκοτάδι ἀντικιαστὰ κ' οἱ πέτρες κυλοῦνε στὸν γκρεμὸ, ὅπου βογγᾷ ὁ καταρράχτης. Ξαναλαφιάζονται. Ἐπese κάπου τουφέκι καὶ δεύτερο καὶ τρίτο.

«Τώρα εἴμαστε καλά!»

«Ἴσια στὴν κορφή ἀνεβάτε, νὰ πιάσουμε τὴ ράχη», προστάζει ὁ ἀρχηγός.

«Ἴσια!»

«Ἐς τὴν ἀνέβει ὅποιος μπορεῖ.»

Δὲν ἀκούστηκε ἄλλη τουφεκιά, μὰ μιὰ ράχη κλείνει τώρα τὸ δρόμο καὶ κάτι σὰν ἀντάρρα, σὰν καπνὸς φαίνεται πίσω ἀπὸ τὴν κορφὴ της. Δίχως ἄλλο χωριὸ θὰ καίγεται.

«Τί θέλουμε αὐτοῦ ψηλά; Ζερβὰ νὰ κάμουμε.»

«Ζερβὰ εἶναι τὸ ποτάμι.»

«Καὶ δεξιὰ τὰ Γιάννινα.»

«Πίσω, πίσω! Οἱ Τοῦρκοι κατεβαίνουνε!»

Μὰ ποῦ νὰ βρεθεῖ ὁ δρόμος πίσω; Ἴσια λοιπὸν κι ὅ,τι θέλει ἄς γίνει. Τὰ στουρνάρια δὲν εἶναι μαλακότερα καὶ δῶ, κι ἄλλονε βαρᾶ τὸ παλιοτσάρουχο, ἄλλουνοῦ σακατεύει τὴ φτέρνα ἢ μπότα. Καὶ τὰ φουσέκια πάνε δέκα ὀκάδες.

Ξεψυχισμένοι ἀνεβήκανε τὴ ράχη. Οὔτε ἀντάρρα, οὔτε καπνὸς· οὔτε χωριὸ βλέπουνε νὰ καίγεται. Τί νᾶτανε; Νὰ γελαστοῦνε τόσοι νομάτοι! Ἡ καρδιά ἤρθε στὸν τόπο της, ἀνασαίνουνε μιὰ στιγμή καὶ ροβολοῦνε τὴ ράχη ἀπὸ τὸ ἄλλο πλάγι. Μ' ἄξαφνα πάλι λαγγεύει καὶ σταματᾷ ὁ μπροστινός:

«Σιγά, παιδιά, σταθῆτε πατήματα.»

«Νά, δὲν ἀκούς;»

«Πατήματα εἶναι, ἀλήθεια.»

«Ἐρχονται ἴσια πρὸς τὰ δῶ.»

«Ἀναμερίστε, πιάστε τὴν πλαγιά. Γεμίστε τὰ τουφέκια!»

Παραμερίσανε ὅλοι καὶ ταμπουρωθῆκανε στὸ σκοτάδι. Βαστοῦνε τὴν ἀνάσα, μὰ οἱ καρδιὲς χτυποῦνε

σὰ σφυριὰ στὶς πέτρες, ὅπου ἀκουμπᾷ τὸ στῆθος. Τὰ πατήματα προχωροῦνε ἀγάλια· δὲν εἶν' ἕνας, εἶναι πολλοί· τοὺς κρύβουνε τὰ κλαριὰ καὶ τὸ σκοτάδι.»

«Μὴν κουνηθεῖ κανεῖς, ἀφίστε νὰ ζυγώσουνε.»

«Νά τοι, δές, σειοῦνται τὰ κλαδιά.»

«Ρῶτα ποιοί ναι, πρὶν ζυγώσουνε!»

«Τίς εἶ;»

Καμιὰ ἀπόκριση.

«Τίς εἶ; Τίς εἶ;»

Τὰ κλαδιά ἀνταρρευτήκανε, σάλαγος τάραξε τὸ σκοτάδι.

«Ἔρχονται ἀπάνω μας», μουρμουρίζει μιὰ φωνή. Μπάμ! Μπούμ! Ὁ θόρυβος τριπλώνει, σκορπᾷ· τρίζουνε κλαδιά σὰ νὰ σπάζουνε καὶ βροντοῦνε λιθάρια στὸν γκρεμό.

Τοῦρκοι θάτανε καὶ φύγανε σὰν ἀκούσανε τουφέκια. Οἱ ἀντάρτες ἀνασάνανε· σηκωθήκανε. Μὰ τώρα ποιὸς τραβᾷ μπροστά, μὰ καὶ ποιὸς πρωτολέει τό : πᾶμε πίσω;

«Σταθῆτε, δὲν ἀκοῦτε κεῖ;»

«Σὰ βογγητό!»

«Καὶ μένα μοῦ φάνηκε πὼς κάτι σωριάστηκε μὲ τὴν τουφεκιά».

Ὁ ἕνας ντράπηκε τὸν ἄλλο καὶ προχωρήσανε στὸ μονοπάτι.

Ἕνα γελάδι ξαπλωμένο χάμω ἀργοσπάραζε τὰ πινά του πόδια.

«Ποιὸς ἔρριξε;» ρωτᾷ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον καὶ προχωροῦνε παραπέρα.

«Σοφτάδες! Σοφτάδες!» ἀκούει πάντα τὴ φωνὴ τοῦ Βουλοδήμου ὁ Παῦλος καθὼς τρέχει στὸ σκοτάδι.

Μὰ τὸ σκοτάδι ἄρχισε νὰριώνει κι ὁ δρόμος τῶν παλικαριῶν μὲς τὴν τραχειὰ ἔρημιὰ δὲ βρίσκει τέλος. Ὅρνιθια αὐτιαζόντανε, μὰ ἀνθρώπινη κατοικιὰ δὲν ἀπαντούσανε. Κάπου περάσαν ἓνα ρημοκλήσι, μὰ κι αὐτὸ χωρὶς καντήλι κι ὁ μῦλος, ὅπου σταματήσανε σὲ μιὰ ἄγρια λαγκαδιὰ, κλειστός, ρημαγμένος καὶ κεῖνος βογγοῦσε τὸ νερό, μὰ ἡ φτερωτὴ του δὲν ἀνάδευε.

Ξάφνω ἓνας ξεχώρισ' ἓναν ἴσchio στὸ θαμποχάραμα· ἄνθρωπος εἶτανε κ' ἔφευγε: «Ἔ, πατριώτη! Τοῦρκος, φάντασμα, ὅ,τι κι ἂν εἶσαι στάσου!»

«Τί θέλετε;»

«Νὰ μᾶς δείξεις τὸ δρόμο στὴ Στρεβίνα.»

«Στρεβίνα γυρεύετε δῶ; θὰ φτάσουνε κεῖ οἱ Τοῦρκοι πρὶν ἀπ' τ' ἐσᾶς;

»Τί; Τοῦρκοι; Ποῦ εἶναι οἱ τοῦρκοι; Τί ἔγινε; Πές τί ξέρεις.»

«Νά, πλακώσανε, τσούζουνε φωτιά, ἄλλοι καὶ τρισᾶλλοι μας τοὺς ραγιαδες.»

«Γλήγορα δείξε μας τὸ δρόμο στὴ Στρεβίνα.»

»Στρεβίνα δῶ; ἐδῶ 'στε στὸν Ἀῖ Γιώργη. Μὴ στέκεστε, σύρτε νὰ σμίξτε τὸ στρατό.»

«Βγάλε μας στὸ δρόμο!»

«Πάω νὰ γλυτώσω τὰ γελάδια, ὁρέ, νὰ τὰ λακκίσω στὰ ρουμάνια.»

«Γλύτωσέ μας πρώτα.»

» Ἄμάν, βρὲ παλικάρια.»

Μιά κάνα πιστολιοῦ γυάλισε ἀπάνω του μέσα στὸ θάμπωμα κι ὁ ραγιαῖς ὑπάκουσε. Κάμανε φτερὰ τὰ πόδια. Δὲν τὰ κτυποῦσε πιά τσαρούχι, δὲν τὰ ἔσφιγγε μπότα, τὰ χρείαστα φουσέκια σκορπίσανε μὲς τὰ ρουμάνια. Χάραζε ἡ αὐγὴ ὅταν ὁ Παῦλος κ' οἱ συντρόφοι του περνούσανε τὸ ξύλινο γεφύρι τοῦ ποταμοῦ ποῦ τοὺς ἔβγαινε παντοῦ μπροστὰ ὅλη τὴ νύχτα.

Τρεῖς ὥρες ἔστεκε στὸ πόδι ἐκεῖ ἓνας λόχος καὶ περίμενε νὰ κατεβεῖ ἓνας ἄλλος ἀπὸ τὸ βουνό, νὰ ὑποχωρήσουνε μαζί. Τὸν εἰδοποιήσανε ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα, ἦρθε ἡ αὐγὴ καὶ κεῖνος δὲ φαινότανε. Μὲ βιὰ κρατούσανε οἱ ἀξιωματικοὶ τὸ λοχαγό, ποὺ ἤθελε νὰ μὴν περιμείνουν ἄλλο. Οἱ στρατιῶτες μουρμουρίζανε καὶ βλαστημούσανε.

«Πῆγες, μωρέ, τοῦ τῶπες;» ρωτοῦσε καὶ ξαναρωτοῦσε ὁ λοχαγὸς ἓνα λοχία.

«Τί ψέμα θὰ σᾶς πῶ;»

«Καὶ τί σοῦ ἀπάντησε;»

«Μ' ἔβρισε καθὼς σᾶς εἶπα.»

«Ποῦ τῶβρηκε στὰ κατσάβραχα καὶ τῶπιε!» ἔλεγε ὁ λοχαγὸς στοὺς δυὸ ἄλλους ἀξιωματικούς.

Προσμένανε τὸ λόχο τοῦ Παλιούρα κι ὁ σταυραετός, ποὺ ἔφερε χτὲς τὸ μήνυμα τοῦ λοχαγοῦ Λαγήνα γιὰ τὲς δυὸ χιλιάρικες μπουκάλες, δὲν εἶπε ψέματα.

«Δὲν τὸ κουνῶ ἀποδῶ», ἀπάντησε ὁ Λαγήνας, σὰν τοῦ μηνύσανε νὰ ὑποχωρήσει. «Στὰ ταμπούρια!» φώ-

ναῖξε, στὰ «ταμπούρια, παλικάρια!»

«Καὶ γὼ τὸ πίνω, μὰ ὧς αὐτοῦ δὲν κατανταίνω», ἔλεγε μέσα του ὁ ὑπολοχαγὸς Γιαταγάνας, ἐκεῖ πὺν σύνταζε τὸ λόχο γιὰ τὴν ὑποχώρηση.

Τρομάξανε νὰ βάλουνε τὸν ἀγριεμένον καπετὰν Παλιούρα στὸ ἄλογο, πὺν εἶχε ὁ λόχος γιὰ νὰ σέρνει τὰ φουσέκια. Παρατήσανε αὐτὰ καὶ φορτώσανε τὸ λοχαγὸ τους.

«Ποῦ πᾶμε, ὁρέ; Στὰ Γιάννινα θὰ πᾶμε, ποιὸς τὸ λέει νὰ πᾶμε πίσω;» φώναζε ὁ λοχαγός.

«Ἀχά, στὰ Γιάννινα!» ρέκαζε κι ὁ λόχος ροβολώντας στὸ σκοτάδι ἀπὸ τὰ βράχια, ὅσο πὺν ἔφτασε μαζί με τὴν αὐγὴ στὸ ξύλινο γεφύρι τοῦ Λούρου με τὰ πράσινα, κοιμισμένα νερά.

Ὁ ἥλιος βρῆκε καὶ στρατὸ κι ἀντάρτες στὸ μεγάλο δρόμο. Πήγαινε ὁλόϊσα στὴν Ἄρτα καὶ δὲν εἶχανε πιά φόβο νὰ τονὲ χάσουνε.

Τὸ ξάδερφό του Βουλοδήμο ξαναπάντησε ὁ Παῦλος Γέρακας κοντὰ στὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας. Τὸν εἶχε βαρέσει καὶ κεῖνον τὸ τσαρούχι καὶ γύριζε με τοὺς εὐζώνους του καβάλα σ' ἓνα παλιομούλαρο.

«Ἐ πῶς τὰ βλέπεις τώρα, ξάδερφε; Ξανασμίξαμε», φώναξε τοῦ Παύλου, σὰν τὸν ἀντίκρισε. Ὁ Παῦλος τονὲ σίμωσε: «Μὰ δὲ μοῦ λές, πῶς ἔγινε;» ρώτησε

«Πῶς θὲς νὰ γίνει! Νά, σβάρνα μᾶς πήρανε, σβάρνα πήραμε καὶ μεῖς τοὺς ἄλλους ἀποπίσω κι ὅποιος πρωτοφύγει. Κρίμας μονάχα τὸ παιδί, τὸν ἔφεδρο ἀνθυπο-

λοχαγό μου· ἤθελε νὰ μοῦ σηκωθεῖ ὀρθὸς σὰν τὸν Καραϊσκάκη καὶ τοῦ τὴ φυτέψανε στὸ γόνα. Θὰ τοῦ ξεθυμάνουνε κι αὐτουνοῦ τὰ αἵματα, ἃ γλυτώσει.—».

Εἶπε ὁ λοχαγὸς καὶ χτύπησε μὲ τὴν ἄκρη ἀπὸ τὸ καπίστρι τὸ κουτσὸ μουλάρι. Δὲν ἤθελε νὰ μείνει πίσω ἀπὸ τὸ λόχο του.

Ὁ Παῦλος στάθηκε καὶ περίμενε τοὺς συντρόφους του. Ἰδιο μουλάρι ἔφερεν πίσω καὶ τὸν ἀνιάρτη ποιητὴ, χτυπημένον κι αὐτὸν ἀπὸ τὴν μπότα. Ἐρχότανε δίπλα δίπλα μὲ τὸ λοχαγὸ Παλιούρα, παλιό του γνώριμο. Σκυφτὰ εἶχανε τὰ κεφάλια τους καὶ κουβεντιάζανε ἡσυχᾶ· ἡ ὄψη καὶ τῶν δυὸ ἔδειχνε πὼς εἶχανε ξεμεθύσει.

